

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENTİTÜSÜ

HAN EL BAĞRUR KERVANSARAYI'NIN RESTİTÜSYONU

MUSTAFA GÜLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

1994
ANKARA

Bu tezin Yüksek Lisan tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı

Tez Yöneticisi

B. Karamağaralı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : *B. Karamağaralı* Prof. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI

Üye : *H. Karamağaralı* Prof. Dr. Haluk KARAMAĞARALI

Üye : *H. Çal* Doç. Dr. Halit ÇAL

Bu tez Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

S. Samur

HAN EL BAĞRUR KERVANSARAYI

Yüksek Lisans

MUSTAFA GÜLER

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Özet

Harran İlçesinin Tektek Dağları bölgesinde bulunan ve Harran ilçesine 23km. mesafe uzaklıkta olan Han el Bağrur Kervansarayı H. 616 M. 1220 yılında Hacib Hüsameddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının inşa tarihi ve plan şeması, Han el Bağrur Kervansarayı'nın bir Eyyubi kervansarayı olduğunu göstermektedir.

Bilim Kodu:

Anahtar Kelimeler:

Sayfa Adedi:

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı

THE CARAVANSERAI HAN EL BAĞRUR

Master Thesis

MUSTAFA GÜLER

GAZİ UNIVERSITY
SCIENCES INSTITUTE

Abstrack

Han el Bağrur Caravanserai which takes place at Tektek Mountains area of Harran districh has a distance of 23 km. from Harran districh, was constructed by Hacib Hüsameddin Ali in H. 616/ M. 1220. Construction date and plan courtyard of the building show that Han el Bağrur Caravanserai is a Eyyubi Caravanserai.

Sciences Kod:

Key Words:

Page number:

Adviser: Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı

Teşekkür

Tez konumu seçmemde ve tez çalışmam boyunca, çalışmalarımı yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya ve çalışmalarım esnasında yardımlarını esiriyemeyen sayın hocam Prof. Dr. Halûk Karamağaralı'ya teşekkür ederim.

Çalışmalarım esnasında bana her konuda yardım eden eşim Öğretim Görevlisi Gül Güler'e, bilhassa arazi çalışmalarım esnasında yardımlarını esiriyemeyen Yard. Doç. Dr. Yılmaz Soyzer'e, Araş. Gör. Salih Aydemir'e, Öğretim Gör. Kadir Albayrak'a ve Kervansarayın önündeki kuyunun derinliğinin ölçülmesini sağlayan Jeoloji Müh. Mustafa Aktar'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Özet	i
Abstrack	ii
Teşekkür	iii
İçindekiler	iv
1. BÖLGENİN GENEL TARİHİ VE TİCARİ AÇIDAN ÖNEMİ.....	1
1.1. Harran İlçesinin (İlinin) Tarihçesi	1
1.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Ticari Yolları.....	3
1.3. Harran'dan Geçen Ticaret Yolları Ve Harran'ın Ticari Açidan Önemi	5
2. RİBAT YAPILARI VE BU YAPILARIN KERVANSARAYLARA ETKİSİ	8
2.1. Ribatlar Ve Ribatların Kervansaraylara Etkisi.....	8
2.2. Kervansaraylar.....	11
2.2.1. Anadolu'da kervansarayların gelişimi ve ticari açıdan önemi.....	11
2.2.2. Kervansaraylar'ın askeri yönü ve askeri açıdan önemi.....	13
2.2.3. Kervansarayların toplumsal yönü ve toplumsal açıdan önemi.....	14
2.2.4. Mimari açıdan kervansaray yapıları	15

	<u>Sayfa</u>
2.2.4.1. Fonksiyon.....	15
2.2.4.2. Plan	16
2.2.4.3. Cephe	17
2.2.4.4. Malzeme ve malzeme özellikleri.....	17
3. HAN EL BAĞRUR KERVANSARAYI.....	18
3.1. Coğrafi Çevre Ve Topoğrafya.....	18
3.2. Yapının Dönemi.....	18
3.3. Mimari.....	19
3.3.1. Konumu (çevre ile ilişkisi).....	19
3.3.1.1. Kuyu	19
3.3.1.2. Kuyunun sağındaki küçük yapı kalıntısı	21
3.3.1.3. Büyük yapı kalıntısı.....	23
3.4. Plan	30
3.4.1. Plan şeması	30
3.4.2. Giriş.....	31
3.4.2.1. Örtü.....	31
3.4.2.2. Döşeme	33
3.4.3. Giriş eyvanı.....	33
3.4.3.1. Örtü.....	33
3.4.3.2. Döşeme	36
3.4.4. Mescid.....	36
3.4.4.1. Örtü.....	36
3.4.4.2. Döşeme	40

	<u>Sayfa</u>
3.4.4.3. Mihrab	40
3.4.4.4. Pencereleler	40
3.4.4.5. Nişler	41
3.4.5. Merdiven	41
3.4.5.1. Örtü	41
3.4.6. Mescidin karşısındaki mekan	43
3.4.6.1. Örtü	43
3.4.6.2. Döşeme	43
3.4.6.3. Pencere	45
3.4.7. Avlu	45
3.4.7.1. Döşeme	50
3.4.7.2. Kornişler	50
3.4.7.3. Çörttenler	50
3.4.8. Eyvan	51
3.4.8.1. Örtü	51
3.4.8.2. Döşeme	51
3.4.8.3. Pencere	54
3.4.9. Yolcuların kaldığı mekanlar	54
3.4.9.1. Yüklerin ve hayvanların kaldığı koridor şeklindeki mekanlar	54
3.4.9.1.1. Avlunun sağ tarafındaki koridor şeklindeki mekanlar	57
3.4.9.1.1.2. Ayaklar	57
3.4.9.1.2. Avlunun sol tarafındaki koridor şeklindeki mekanlar	57
3.4.9.1.3. Döşeme	62
3.4.9.1.4. Örtü	62
3.4.9.1.4.1. Kemerler	62

	<u>Sayfa</u>
3.4.9.1.4.2. Çapraz tonozlar.....	64
3.4.9.2. Kervansarayaya gelen yolcuların kaldığı (büyükçe nişlere benzeyen) mekanlar.....	64
3.4.9.2.1. Örtü.....	69
3.4.9.2.1.1. Kemerler.....	69
3.4.9.2.1.2. Düz örtüler-tavanlar.....	69
3.4.9.3. Avlunun kuzey ve güney cephesinde kapıların karşısındaki mekanlar	71
3.4.9.4. Eyvana benzeyen mekanlar	71
3.4.9.4.1 Örtü.....	74
3.4.9.4.2. Döşeme	74
3.4.9.5. Aydınlatma ve havalandırma	74
3.4.10. Köşe mekanları.....	74
3.4.10.1. Kuzey-batı köşedeki(ön cephenin sağ köşesindeki) mekan	75
3.4.10.1.1. Döşeme.....	75
3.4.10.1.2. Örtü.....	78
3.4.10.1.3. Pencereler	78
3.4.10.1.4. Aydınlatma ve havalandırma	78
3.4.10.2. Kuzey-doğu köşedeki(ön cephenin solundaki) mekan.....	81
3.4.10.2.1. Döşeme.....	81
3.4.10.2.2. Örtü.....	81
3.4.10.2.3. Pencere.....	82
3.4.10.2.4. Aydınlatma ve havalandırma	82
3.5. Dış Mekan (Dış Cepheler).....	82
3.5.1. Kuzey(Giriş) cephesi.....	82
3.5.2. Batı cephesi.....	84

	<u>Sayfa</u>
3.5.3. Güney cephesi.....	87
3.5.4. Doğu cephesi.....	91
3.6. Pencereleler.....	91
3.7. Çörttenler	91
3.8. Dam (Çatı)	97
3.9. Strüktür	97
3.9.1. Duvarlar	97
3.9.1.1. Teknik ve malzeme.....	97
3.9.2. Ayaklar	101
3.9.2.1. Teknik ve malzeme	101
3.9.3. Kemerler	101
3.9.3.1. Malzeme.....	104
3.9.3.2. Teknik	104
3.9.3.3. Kemer tipleri.....	104
3.9.4. Tonozlar	106
3.9.4.1. Beşik tonozlar	106
3.9.4.2. Çapraz tonozlar.....	106
3.9.4.3. Yarım tekne tonozlar	106
3.9.4.4. Tonoz parçalarının oluşturduğu örtüler	107
3.9.4.5. Malzeme.....	107
3.9.4.6. Teknik	108
3.9.5. Kubbeler.....	108
3.9.5.1. Malzeme.....	111
3.9.6. Kubbe ve tonozun birlikte kullanıldığı örtüler	111
3.9.6.1. Malzeme.....	111

	<u>Sayfa</u>
3.9.7.10. Düz örtüler	111
3.9.8. Teknik	112
3.9.8.1. Malzeme	112
3.9.9. Geçiş elemanları.....	113
3.9.9.1. Tromplar	113
3.9.9.1.1. Malzeme	113
3.9.9.2. Üçgenler	113
3.9.9.2.1. Malzeme	115
3.10. Kitabeler Ve Yazılar	115
3.10.1. Bani ve inşa kitabesi	115
3.10.1.1. Yapının adı.....	119
3.10.2. Diğer yazılar	120
3.11. Yapının Banisi.....	120
3.12. Tezyinat.....	122
3.12.1 Taş tezyinat	122
3.12.1.1. Mescidin mihrabında bulunan süslemeler	122
3.12.1.2. Teknik	122
3.12.2 Mescidin dış cephesinde bulunan arslan kabartması	126
3.12.3. Yapının kuzey-batı köşesindeki köşe mekanında, kubbeye geçiş elamanı olarak kullanılan tromplar	126
3.12.4. Mescid ve eyvan pencerelerinin iç kısmı ile kuzey-batı köşedeki, köşe mekanın pencerelerinin iç kısımlarında bulunan süslemeler	126

Sayfa

4. RESTİTÜSTON	129
4.1. Plan	129
4.1.1. Giriş.....	129
4.1.1.1. Döşeme	129
4.1.2. Sekiler	129
4.1.3. Giriş eyvanı.....	131
4.1.4. Giriş eyvanının her iki yanındaki mekanlar	131
4.1.5. Avlu	131
4.1.5.1. Döşeme	131
4.1.5.2. Avlu duvarları.....	132
4.1.5.3. Sekiler	132
4.1.5.4. Kapılar.....	132
4.1.5.5. Kornişler.....	133
4.1.5.6. Çörttenler.....	133
4.1.6. Avlunun etrafında bulunan koidor şeklindeki mekanlar	134
4.1.6.1. Zemin	134
4.1.6.2. Ayaklar.....	134
4.1.6.3. Üst örtü	135
4.1.7. Kervansaraya gelen yolcuların kaldığı mekanlar.....	135
4.1.7.1. Döşeme	135
4.1.8. Köşe mekanları.....	136
4.1.8.1. Kuzey-batı köşedeki köşe mekanı	136
4.1.8.2. Kuzey-doğu köşedeki köşe mekanı	136
4.1.8.2.1. Duvarlar.....	136

	<u>Sayfa</u>
4.1.8.2.2. Üst örtü	137
4.1.8.2.2.1. Geçiş elemanları.....	137
4.1.8.2.2.2. Kubbe.....	137
4.1.8.2.3. Pencereleer.....	137
4.1.8.3. Güney-doğu ve güney-batı köşelerdeki köşe mekanları.....	138
4.1.8.3.1. Duvarlar.....	138
4.1.8.3.2. Kapılar.....	138
4.1.8.3.3. Üst örtü	138
4.1.8.3.4. Pencereleer.....	139
4.2. Dış cepheler	139
4.2.1. Kuzey (giriş) cephesi.....	139
4.2.2. Batı cephesi.....	140
4.2.3. Güney cephesi.....	140
4.2.4. Doğu cephesi	141
4.3. Dam (Çatı)	141
4.4. Yapının Geçirdiği Onarımlar	142
5. SONUÇ VE TARTIŞMA	147
KAYNAKLAR	151
EKLER	

1. BÖLGENİN GENEL TARİHİ VE TİCARİ AÇIDAN ÖNEMİ

1.1. Harran İlçesinin(İlinin) Tarihçesi

Bugün Urfa ilinin bir ilçesi durumundaki Harran'ın tarihine baktığımızda çok eski bir şehir olduğunu ve çok çeşitli devletlerin ve medeniyetlerin hüküm sürdüğünü görüyoruz.

Milattan önce II. binde Asur Devleti'nin hakimiyetinde kalan Harran'ın M.Ö. 612'de Babil sınırları içinde olduğu, M.Ö. 332'de Makedonya İmparatorluğuna katıldığı, sonraları Roma ve Bizans etki alanına girdiğini bilinmektedir (Yurt Ansiklopedisi, c.10).

Diyarmudar'ın idare merkezi iken 639'da Emevi kumandanı İyaz b. Ganm tarafından fethedilerek müslümanların eline geçmiş olan Harran, daha sonra çok çeşitli müslüman devletlerinin hakimiyetinde kalmıştır.

Daha sonra bölgeye Emeviler hakim olmuşlardır. Emevilerin sonlarına doğru Harran en parlak devirlerinden birini yaşamış ve hatta Emevi halifelerinin sonuncusu II. Mervan döneminde (M.S. 744-750) Emevilerin başkenti olmuştur. H.132/M.750 yılında II. Mervan'ın Abbasilere yenilmesi üzerine Harran Abbasilerin eline geçti. Daha sonra H.348/M.959 tarihinden itibaren Harran'a Hamdaniler sahip olmuşlardır (Şeşen, 1993). Hamdaniler'den sonra Numeyrîler, merkez Harran olmak üzere 990-1086 yılları arasında bir beylik kurmuşlardır. Numeyrîler, Abbasi valileri durumunda iken 1051'de B.Selçuklu valisi durumuna gelmişler ve 1086'da da Selçuklular'a ilhak edilmişlerdir (Öztuna, 1989).

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan 1106 (H.499) da Urfa'yı kuşatmış, fakat alamamış, bu arada Büyük Selçuklu Musul Emiri Çökermiş'in adamları Harran'ı, Anadolu Selçuklu Sultan'ına teslim etmişlerdir (Turan, 1971; Demirkent, 1990).

1123 tarihinde Artukoğulları'ndan Belek Bey¹ Harran'ı ele geçirmiş ise de daha sonra Musul Atabeyleri (Zengiler) 1128'den 1146'ya kadar Harran'a hakim olmuşlardır. Önce Anadolu Selçuklular'ına ve daha sonra Eyyubiler'e tâbî olan Erbil Atabeyleri (Beyteginliler) de Harran'a hakim olmuşlar ve 1168 - 1190 tarihleri arasında, Harran 22 yıl taht şehirleri olmuştur. 1190 tarihinde ise Harran Eyyubiler'in eline geçmiştir (Öztuna, 1989). Eyyubiler devrinde Harran Eyyubi ailesine mensup melikler(prensler) tarafından idare edilmiştir. Bilhassa el-Melik el-Eşref'in (1198-1228) idaresinde Harran ikinci en parlak devrini yaşadı (Şeşen, 1993).

1218 yılında İzzeddin Keykavus Haleb seferi sırasında Eyyubi Hükümdarı Melik Eşref'in hakim olduğu Harran'ı almak istemiş fakat Haleb seferi² başarılı olamadığından Harran'ı da alamamıştır. Sultan Alaeddin Keykubad 1235 yılında Anadolu'nun birliğini kurmak ve Eyyubilerin elinde kalan beldeleri almak için

¹Belek Bey, Artuk Bey'in oğullarından Behram Bey'in oğludur. 1113'te Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç-Arslan'ın oğlu Melik Tuğrul-Arslan'ın atabeyi olmuştur. (Öztuna, 1989).

²İzzeddin Keykavüs'ün Haleb seferi, Melik Zahir'in ölümü ile ortaya çıkan hadiseler yüzünden gerekiyordu. Çünkü onun oğlu Melik Aziz, çok küçük olduğu için, komşu hükümdarlar Haleb üzerinde emeller beslemeğe başladı. Bu durumda Haleb devlet adamlarının bir kısmı Selçuklu Sultanlığına bağlanmayı kendi düşüncelerine uygun buluyor ve onu Haleb'e davet ediyorlardı. Bu münasebetle de sultan bu çocuğa atabey ve Haleb'e Hakim olmak maksadiyle Eyyubiler'den Sumeysat hükümdarı Melik Efdal'ı tayin etmek istiyordu. Nitekim İzzeddin Keykavüs Melik Efdal'ı davet etti. Aralarında yapılan anlaşmaya göre, Haleb alınıp Melik Efdal'a bırakılacak, o da sultanın itaatinde kalarak hutbede ve sikkede onun adı olacak, Haleb'den sonra da Melik Eşref'in elinde bulunan Urfa ve Harran vilayetleri de sultan İzzeddin Keykavus'e aid olacaktır.

Daha sonra olan bir takım olaylar yüzünden ve Melik Eşrefi'nin Sultan'ın öncü kuvvetlerine hücum edip, yok etmesi ve Melik Efdal'ın ordusu ile Melik Eşref'in tarafına geçmesi ile İzzeddin Keykavüs Haleb seferinde başarılı olamamış ve Haleb Melik Eşref'in eline geçmiştir (Turan, 1971).

düzenlediği seferle Siverek, Rakka, Urfa ve Harran'ı Anadolu Selçuklu topraklarına dahil etmiştir (Turan, 1971). Ancak bir yıl kadar sonra Harran tekrar Eyyubilerin eline geçmiştir. Ardından bir ara Harran'a Harezmliler hakim oldular. H. 639/M. 1241 yılında Harran'a tekrar Eyyubiler hakim oldu. Harran H.658/M.1260 yılında Moğolların eline geçti. Daha sonra şehir Moğollarla, Memlûklar arasında bir kaç defa el değiştirdi (Şeşen, 1993). Moğol İstilasından sonra Harran bir daha eski ihtişamlı günlerine tekrar dönemedi.

Daha sonra bu bölgede Câ'ber Beyleri¹ (1371-1436) hakimiyet kurmuşlardır (Öztuna, 1989). Harran H.922/M.1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Merc-i Dâbık zaferiyle Memlûklar'dan alınmış ve Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Bölge Osmanlıların eline geçtiği sırada Harran 250 nüfuslü bir köydü (Şeşen, 1993).

Cumhuriyet döneminde Harran, Urfa ilinin Akçakale ilçesine bağlı iken, 1977 yılında çıkan bir kanunla ilçe olmuştur. Harran'ın bugünkü durumu ise, şu anda ilçe olmasına rağmen biraz büyükçe bir köy görünümünden farksızdır.

1.2. Anadolu Selçuklu Dönemi Ticari Yolları

Anadolu Selçuklu Dönemine çok büyük gelişme gösterdiğini gördüğümüz ticaret ve ticari faaliyetlerin Anadolu'da belli başlı yollar ve güzergahlar üzerinden yapılmakta olduğunu, gerek o döneme ait yazılı kaynaklar ve gerekse de o dönemden günümüze kalan ticaret yapıları veya bu yapıların kalıntıları ile tesbit edebilmek mümkün olmaktadır.

¹Câ'ber Beyleri, Memlûklere Tâbî Türkmen beyleridir.

Selçuklu öncesinde de Anadol'da göç yollarının, askeri sefer yollarının ve ticaret yollarının bulunduğunu biliyoruz. Fakat biz konumuz itibarı ile Anadolu'yu çevreleyen büyük ticaret merkezleri ve Anadolu'daki ana ticaret yolları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Özergin (1959) Anadolu Selçuklu döneminde, Anadolu'yu çevreleyen büyük ticaret merkezlerinin şunlar olduğunu söylemektedir :

- a. Doğuda İran sahasında Tebrîz,
 - b. Güneydoğuda Irak da Bağdâd ve Suriye bölgesinde Haleb,
 - c. Akdeniz sahillerinde Ayas, Alâiye ve Antalya limanları,
 - d. Ege Denizi kıyılarında Ayaslug, İzmir ve Foça limanları,
 - e. Kuzeybatıda boğazlar bölgesinde İstanbul,
 - f. Karadeniz sahillerinde Sinop, Samsun, ve Trabzon limanları,
- (Özergin, 1959, s:56)

Bu dönemde, Anadolu'da bulunan ana ticaret yollarını da dört ana grupta toplamak mümkündür.

1. Doğuyu Batıya bağlayan yollar.
2. Kuzeyi güneye bağlayan yollar.
3. Güneydoğuyu İstanbul'a bağlayan yollar¹
4. Kuzeydoğuyu İstanbul'a bağlayan yollar. (Tükel, 1969)

Yukarıdaki bu ana yolların tek bir güzergahları olmayıp, her ana yol kendi içinde farklı farklı güzergahları takip edebilmektedir. Ayrıca bu ana yollarla birlikte Anadolu'da Şehirleri, kasabaları ve köyleri bir birine bağlayan tali yolların da her dönem olduğu da muhakkaktır.

¹Selçuklu dönemi ticaret yolları hakkında, daha geniş bilgi için bakınız, Özergin, M.K., 1959, Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları, Basılmamış Doktora Tezi.

1.3. Harran'dan Geçen Ticaret Yolları Ve Harran'ın Ticari Açıdan Önemi

Tarihi kaynaklara göre çok eski bir şehir olan Harran ortaçağda önemli bir kültür, bilim ve ticaret merkeziydi. Ayrıca tarihi İpek Yolu'nun güzergahları üzerinde bulunmaktaydı. Bu konuda Şeşen(1993) şöyle demektedir:

"Şehir, İpek Yolu'nun Musul-Sincar-Ra's el-Ayn-Haleb yoluyla, Şam ve Irak'ı Urfa'ya ve İç Anadolu'ya bağlayan yolların keşiştiği noktada, Belih Irmağının kollarından Cüllab ve Deysan sularının suladığı verimli ovanın ortasında kurulmuştur." (Şeşen, 1993, s.3)

Selçuklu döneminde Harran'dan geçen iki büyük ticaret yolu vardır. Bu yollardan birincisi daha önce bahsettiğimiz doğuyu batıya bağlayan yollardan biri olan Tebriz - Haleb yoludur. Bu konuda Özergin (1959) şöyle demektedir:

"Tebrîz'den Akdeniz sahillerine ulaşan bu ana - yol, sadece, XI. yüzyılın ortalarında, İranlı seyyah Nâsır-ı Hüsrev'in hac seferi vesilesi ile tesbit edilebilmektedir. Güzergâh üzerinde, bir kervansaray bakiyesi ve iki köprü, bugün de mevcuttur. Nâsır-ı Hüsrev'in menzillerini zikrettiği Tebriz - Haleb yolu, muhakkak ki, asırlar boyunca kullanılmış bir ana yol değildir. Sadece XI. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen siyasi durumun icâbı olarak takib edilen bu yol, nitekim müteakip asırlarda ana kervan yolu hüviyetini kaybetmiş ve ancak menziller arası, mahallî ihtiyaçlara cevap veren bir ara - yol şebekesi haline gelmiştir." (Özergin, 1959, s.56-57)

Özergin'in (1959) Nâsır-ı Hüsrev'den naklettiğine göre Ortaçağda, İran bölgesini Akdeniz sahiline bağlayan Tebrîz-Haleb yolu'nun, XI. yüzyılda tesbit edilen

güzerğâhı ve bu güzerğâhın menzilleri şunlardır: Tebrîz, Mehend, Hoy, Şikem-âbâd, Nev-Şehr, Bargili bugün Muradiye, Van, Vustân veya Vestan (Gevaş), Ahlat, Ribât(Ahlat-Bitlis yolundaki bir kervansaray), Bitlis, Kif-unzur, Ziyâret, Erzen, Batman Köprüsü, Meyâfarikiyn (Silvan), Büyük Köprü veya Dicle Köprüsü, Diyarbekir, Harran, Karavul (Harran ile Suruç arasında olmalıdır.) Sürûç, Münbiç ve Halep'tir. Nâsır-ı Hüsrev, Diyarbekir'den Harran'a giden iki yolun mevcut olduğunu, birinin kısa fakat mamûr olmadığını, diğèrinin mamûr ve köyler arasından geçtiğini bildirmektedir. Gerçekten bugünde, Karacadağ'ın doğusundan geçen yol kısa olmakla beraber kayalıktır. Nâsır- Hüsrev'in takib ettiğı yol bu dağın batısından geçeni olmalıdır. Bugün Diyarbekir'den doğru Harran'a giden muntazam yol yoktur. Devlet yolu Siverek ve Hilvan'dan geçerek Urfa'ya doğru devam eder. Nâsır-ı Hüsrev, eserinde, Siverek, Hilvan veya Urfa'yı zikretmediğine göre bu mevkilere uğramadan doğrudan doğruya Harran'a gitmiş olmalıdır.¹ Harran'dan geçen bir diğèr ticaret yolu da Bağdat - Harran kervan yoludur. Orhonlu (1984) bu yol güzerğâhının şöyle olduğunu söylemektedir:

"Bağdat'tan Dicle boyunca kuzeye Musul - Hatra - Harran veya Sincar - Nisib-Rakka - Münbiç - Halep - Hama - Humus - Baalbek - Şam - Remle - Kahire-İskenderiye ve oradan deniz yoluyla Kuzey Afrika'ya" (Orhonlu, 1984, s.141)

¹Bu doğru yol üzerinde, Özergin muhtelif haritalarda yaptığı araştırmada Karacadağ kasabasından Harran'a doğru inerken "han" adını taşıyan bir kaç mevkii tesbit etmiştir. Tarihi yolun güzerğâhını göstermesi muhtemel bulunan bu mevkiler şunlardır:

- 1- Hanharap. Karacaviran (Şekerli)'nin 7-8 km. kadar güney-doğusunda.
- 2- Mahmadihan. Hanharap'ın güneyinde ve Tektek dağlarının batısında.
- 3- Nakibhan. Mehmedihan'ın güney-batısında.
- 4- Nercihan. Eski Harran şehrinin bulunduğu Harrandüzü'nün kuzey kenarında

Eyyubiler devrinde Harran'a uğrayan İbn Cübeyr (H.580/M.1184) Harran'ın çarşılarından övgüyle bahseder. Bu konuda Şeşen (1993) İbn Cübeyr'den naklen şunları söylemektedir.

"Harran şehrinin çok muntazam, fevkalâde düzenli, baştanbaşa tavanla örtülü çarşıları var.... Çarşıları bir baştan bir başa kateden, kendini büyük yolları olan bir sarayda dolaşıyor sanırsın. Çarşılarda, her dört yol kavşağında kireçle örülmüş büyük bir kubbe vardır. Sanki bu kubbeler sokakların ayrıldığı nokta gibidir. (Şeşen, 1993, s.22-23)

Harran'ın kervan yolları üzerinde bulunduğunu o dönemde olan olaylardan da çıkartabiliriz şöyleki, Moğollar 1252 yılında Harran'dan Bağdat'a giden büyük bir kervanı basıp, 300 yük şeker ve 1000 altını alıp, insanlarını da öldürmüşlerdir (Turan, 1965).

Harran'ın ticari açıdan önemli bir şehir olduğunun ve kervan yolları üzerinde bulunduğunun en önemli delili ise bu bölgedeki kervansaray yapılarıdır. Bilhassa Tektek Dağları'nda bulunan Serçe Hanı, Egedir Hanı, Muhammed Hanı (Müller, 1920) ve Han el Bağrur Kervansarayı bu yapılara örnektir.

2. RİBAT YAPILARI VE BU YAPILARIN KERVANSAYLARA ETKİSİ

2.1. Ribatlar Ve Ribatların Kervansaraylara Etkisi

İslam dünyasında çok geniş bir sahada yapıldığını gördüğümüz ribat yapıları askeri amaçlarla düşman saldırısından korunmak ve sınır güvenliğini sağlamak için, sınır boylarında inşa edilmişlerdir. Ribatlar'ın askeri amaçlarla yapılmasının yanısıra, dini bir karakter de taşıdığını ve içinde gönüllü mücahitlerin yaşadığı yapılar olduğunu biliyoruz.

Ribat Arapça bir kelime olup, Arapça r b t kökünden gelmektedir. Bu kelime, Kur'an'ın VIII. sure 60. âyetinde " Onlara (Allahın düşmanlarına) karşı kuvvetlerinizi ve atlarınızın bulunduğu ribatlarınızı (min ribati 'l-hayli) tahkim ediniz." şeklinde geçmektedir.

Ribatların yapılış sebebi, cihad farzına, İslam ülkesinin silahla korunması ve genişletilmesi esasına dayanmaktadır. Dini ve askeri mahiyetteki bu müesseseler, kendine has İslami bir buluş olarak görünmektedir (Marçais, 1993). Sınırlarda düşman hücumuna karşı koyabilmek için ve daha ileri bölgelere yapılacak seferlerde de bir üs, bir karakol niteliğindeki bu yapılar; düşman saldırısına karşı koyabilmek için sağlam ve muhkem yapılmışlar, ayrıca bu yapılar da yaşayan gönüllü mücahitler bu yapılarda uzun süreli ve geceli, gündüzlü kaldıklarından, mücahitlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, tabii olarak da temel ihtiyaçları olan yeme, içme, uyuma ve ibadetlerini yapabilecekleri şekilde inşa edilmiş olup içlerinde erzak ve silah depoları, ahırları, hamamı, mescidi, yemek yapacakları ve yiyebilecekleri, uyuyabilecekleri mekanlar ile işaret kulesi de bulunacak şekilde inşa edilmişlerdir. Bu konuda Marçais (1993) şöyle demektedir:

"ribâtın devamlı veya geçici sâkinleri (din) mücâhidleridir. Ribâtlar her şeyden önce islâm ülkesi hudutlarının tehlikeli noktalarındaki müstahkem mevkiiler, orduların toplanma yerleridir. Çevresindeki halk için, tehlike hâlinde, bunlar bir sığınma yeri de oluyordu. Tehlikeden halkı haberdar etmek diğer hudut karakollarına ve iç taraflarda müdâfilere yardım edebilecek kimselere işâret vermek için, nöbet yeri olarak kullanılıyordu. Buna göre, böyle bir ribât bir müdâfaa duvarı ile çevrilmiş binâları, silâh ve erzak depoları ile bir de işâret kulesini içine alan bir bütündür." (Marçais, 1993, s:734)

Ribatlar inşa edildikleri yerlerin stratejik önemine göre muhtelif büyüklüklerde yapılmış olup, hudutlar üzerinde bir müdaafa silsilesi halinde devam ederlerdi. İlk zamanlarda ribatların daimi muhafız kuvvetleri gönüllülerden oluşurken, daha sonraları İslam devletlerinin teşkilatı büyüyerek gelişip kuvvetlenmesinden sonra buralara muntazam askeri kıtalar yerleştirilmeğe başlanmış ve şavaş zamanlarında eskisi gibi gönüllüler de buralarda toplanmağa devam etmiştir (Köprülü, 1942). İlk devirlerdeki ribatların genellikle küçük ölçekli müstahkem mevkiiler olduğu söylenebilir. Bu konuda Köprülü (1942) şöyle demektedir:

"Stratejik mevkiilerinin ehemmiyeti dolayısıyla bâzı Ribâtların devlet teşkilâtının kuvvetlendiği sonraki zamanlarda âdeta büyükce bir şehir haline geldiği görülüyorsa da ilk asırlardaki Ribâtların daha ziyade küçük mîkyasda bir müstahkem mevki olduğu söylenebilir: Yalnız Maveraünnehir'de 10.000 Ribât bulunduğu hakkında İbn Hâllikân'ın ifadesini ve eski coğrafyacılara Ribâtların çokluğu hakkındaki kayıtlarını, ancak bu suretle izah edebiliriz." (Köprülü, 1942, s:268)

İslam dünyasında bilhassa büyük ve zengin ribatlar hükümdarlar, devlet adamları ve zenginler tarafından yaptırılıp vakfediliyor ve masraflarını karşılamak üzere emlak ve araziler tahsis ediliyordu (Köprülü, 1942). Her ne kadar ribatların çoğu resmi vakıflarsa da içinde yaşayanlar genellikle gönüllüler idi. Ribatlarda

yaşadıkları için, murabitun - murâbit adını alan bu gazilerin bir çoğu, belirli bir süre cihad vazifesini gördükten sonra, ana yurtlarına dönüyor ve böylece ribatlarda da senede bir kaç defa mürettebat değişiyordu (Marçais, 1993).

İslam dünyasındaki ilk ribat'ı, Marçais'e (1993) göre Abbasi valisi Harsama b.A'yân H.179 (M.795) yılında Monastir'de inşa ettirmiştir. Fakat XVI. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Sigetvar'lı Alâeddin Ali Dede, Târih-i Hulefâdan naklen, ilk ribatın Ukba b.-Nafi tarafından Hz. Ömer'in halifeliği zamanında inşa edildiğini söylemektedir (Köprülü, 1942).

Ribatların İslam'ın yayıldığı geniş coğrafya da hemem her bölgede inşa edildiğini görüyoruz. Maveraünnehir, Suriye, Filistin, Hicaz, Mısır, Irak, İran, Afganistan bölgelerinde ribatlar inşa edilmiş olduğunu görmekteyiz. Fakat bununla beraber Anadolu'da bir kaç istisna haricinde ribat yapılarının yapılmadığını, bilhassa Anadolu Selçuklu döneminde kervansaray inşa edildiğini biliyoruz.

IX. yüzyıl hem askeri ve hem de dini bir karakter taşıyan ribatların yapıldığı en verimli yüzyıldır (Yetkin, 1965). Daha sonraları, islam hudutlarının daha ileri ülkelere ulaştığı vakit ribatların askeri fonksiyonunu kaybedip, dini veya ticari bir mahiyet kazandığını görmekteyiz. Bu ribatların bir kısmının dini bir mahiyet kazandığını eskiden ribatta oturan gönüllü mücahit, gazi anlamına gelen murabit kelimesinin daha sonraları derviş, sofi, veli manasında kullanılması ile de görüyoruz (Köprülü, 1942).

Bu ribatların bir kısmının da daha sonraları, (askeri fonksiyonlarını kaybettikleri zaman) ticari bir mahiyet kazanmış olduklarını görürüz. Bu konu hakkında Turan (1946) şöyle demektedir:

"İslâm hudutları daha ileri ülkelere gittiği zaman tabiatıyla bu ribatlar askeri mahiyetini kaybederek vakıfları ve eski teşkilâtiyle yolculara mahsus bir kervansaray halini alırlardı, ki kervansarayların ribat adını alması bununla ilgilidir. Mamafih İstahrî, daha X. uncu asırda Türkistan'da yolculara ve hayvanlarına meccanen bakan ribâtların mevcut olduğunu söylüyor." (Turan, 1946, s:489)

Sonuç olarak Ribatlar, daha sonraki dönemlerde sınırların daha ileri bölgelere ulaşmasıyla, iç bölgelerde kalmışlar ve bu sebeple de tabii olarak askeri fonksiyonları yavaş yavaş kaybetmişlerdir. Genellikle bu ribatların çok sapa ve ücra yerlerde kalınlarının tekke, zaviye, hanakah yapılarına dönüştüğünü, askeri ve ticaret yolları üzerinde bulunanlarının ise ticari bir mahiyet kazanarak, ticaret yapılarına "Kervansaraylara" dönüştüğünü görüyoruz. Bu sebeplerden dolayı Ribat'lar daha sonra yapılan hanlara, sultan hanlarına ve kervansaraylara örnek teşkil etmiş, gerek mimarileri ile, gerek cephe düzenleri ile bu yapıları fazlası ile etkilemişlerdir.

2.2. Kervansaraylar

2.2.1. Anadolu'da kervansarayların gelişimi ve ticari açıdan önemi

Kervansaraylar, Türk tarihinde, kesintisiz bir sürekliliğe sahip, kurumlaşmış yapılarıdır (Cezar, 1981). İlk Müslüman - Türk devletlerinde, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular'da inşa edilen kervansaraylar, karşımıza ribat adı ile çıkmaktadırlar. Hatta Anadolu'da Selçuklular tarafından inşa edilen bazı kervansarayların kitabelerinde de bu ibareye raslanmaktadır. Bununla birlikte bu yapıların birer ribat olmadığı, hemen hepsininde kervansaray olduğu söyleyebiliriz.

Türk tarihindeki bu kervansaray inşa ettirme geleneğinin, Anadolu'da daha da yoğun bir şekilde, bilhassa Selçuklu sultanları tarafından devam ettirildiğini, her biri abidevi nitelikteki Anadolu Selçuklu kervansarayları ile görmekteyiz.

Diğer fonksiyonlarının yanısıra temel fonksiyonu ticaret olan kervansaray yapılarının gelişimini, tabii olarak Anadolu'da devlet düzeninin, asayiş ve güvenliği tam

olarak yerleştirmesine bağlı olarak, ticaretin gelişmeye başlaması ile birlikte görmekteyiz. Çünkü ticaret, günümüzde olduğu gibi düzensizliğin ve istikrarsızlığın hakim olduğu, kargaşalık ve kaos ortamının bulunduğu yerlerde ve dönemlerde gelişmemekte, hatta daha da gerilemektedir.

Ticaretin gelişebilmesi için, diğer önemli etkenlerden biride ticaret için gerekli ortamın hazırlanmasına ve bu ortamın sürekliliğine bağlıdır. Bu sebeple ticarete her türlü kolaylığın sağlanması, özellikle o dönem için ticaret kervanlarının hareket ve konaklama güzergahlarının güvenliğinin soygunlara, çapulculuğa ve eşkiyaya karşı temin edilmesi ve hatta teminat altına alınması, devletin ticaret ve ticari faaliyetler için gerekli kolaylığı sağlaması, vergilerin ticaretin lehine düzenlenmesi ve mümkün olduğu kadar azaltılması, milletler arası ticaret için, bilhassa komşu devlet ve beyliklerle ilişkilerin bu yönde düzenlenmesi ve anlaşmaların yapılması gerekmektedir.

Anadolu'da tüm bu ve buna benzer şartları yerine getirdiği ve gerekli ortamı hazırladığı XII. yüzyılda ve XIII. yüzyılın birinci yarısında ticaretin, bilhassa da milletlerarası ticaretin geliştiğini görüyoruz.

Kervansarayların özellikle milletlerarası ticaret açısından en önemli yanı bu yapıların teker teker yapılmış olmasına rağmen, sonuçta bir silsile halinde bir birlerini takip ederek yolları ve güzergahları oluşturmaları veya tamamlamalarıdır. Kervansaraylar, Anadolu'nun bilhassa büyük şehirlerini kuzeyden güneye, doğudan batıya birbirlerine bağlayan büyük ticaret yolları üzerinde ortalama 40 km. aralıklarla birbirlerini takip edecek şekilde inşa edilmişlerdir (Yetkin, 1962).

Günümüzdeki gibi modern ulaşım ve taşımacılık vasıtalarının bulunmadığı ortaçağda han ve kervansaray yapıları olmadan da, Anadolu'da bilhassa milletlerarası ticaretin de çok da fazla gelişmeyeceği de muhakkaktır.

2.2.2. Kervansaraylar'ın askeri yönü ve askeri açıdan önemi

Kervansaraylar genellikle yerleşim yeri olmayan, ıssız yollarda yapıldığından emniyet ve güvenliği sağlamak amacıyla oldukça muhkem yapılmış yapılardır. Kervansarayların bu şekilde çok muhkem inşa edilme sebebi, bu yapıların menşei sayılan ribat yapılarından fazlasıyla etkilenmeleri ile birlikte, gerektiğinde tıpkı ribatlar gibi askeri maksatlarla kullanılmasından da kaynaklanmaktadır.

Kervansarayların ribatlardan etkilendiğini gerek bu yapıların cephe düzeninden ve gerekse de bazı kervansarayların kitabelerinde yer alan ribat ibarelerinden de anlamaktayız¹.

Mimari açıdan da kervansaray cepheleri, sağır ve masif yüksek duvarları, mazgal pencereleri, tek ve büyük bir giriş kapısı, cephe duvarlarının muhtelif yerlerinde ki payanda gibi çıkıntıları ve bina köşelerindeki köşe çıkıntıları ile tamamen kagir malzeme ile yapılmış olmalarından dolayı da çok muhkem bir görünüşe sahip olup, adeta uzaktan bakılınca bir kaleyi andırmaktadırlar.

Bilhassa Anadolu'da Selçuklular tarafından tamamen kagirden, çok sağlam ve muhkem inşa ettirilen bu kervansarayların gerektiğinde, düşman saldırısında veya askeri seferlerde orduların konakladığı ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir askeri kışla görevini yaptığını görmekteyiz.

¹Kitabelerinde, kervansarayların ribat ismi ile adlandırıldığını gördüğümüz bu yapılar şunlardır, Eğridir-Denizli yolunda, Acı Göl'ün batısında, Çardak Köyü yakınındaki Çardak Hanı (Han-âbâd Hanı) 627/1230, Konya-Çay yolunda Derbend mevkiindeki Dokuzun Hanı (Dokuzun-derbend Hanı) 607/1210, Sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev (1246) tarafından yaptırılan, Antalya-Isparta yolunda, Çubuk boğazı yakınındaki Kırkgöz Hanı (Çıbuk Hanı), Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde yaptırılan Konya-Beyşehir yolunda, Han-önü mevkiindeki Kuru-çeşme Hanı (Han-önü Hanı) 604/1207-8 ve Konya-Seydişehir yolunda, binası mevcut olmadığı için yeri tam belli olmayan Seyfeddin Ferruh Hanı, Hatunsaray'ın doğusundaki Kavaklı Köyü camiine getirilmiş kitabesine göre (612-30/1215) ribat'tır (Özergin, 1965).

Turan (1946), Anadolu'da zulmiyle meşhur olan Moğal kumandanı İrincin kendisine karşı ayaklanan İlyas adlı bir Türk beyine karşı mücadeleye girişmesi üzerine, İlyas adlı Türk beyinin İrincin'e karşı dayanamadığı ve Konya-Aksaray yolu üzerinde bulunan Alâaddin Keykubad Hanı (Sultan Hanı)'na sığındığını ve Moğal kumandanı Türk beyini teslim almak için iki ay kadar kervansarayı muhasara ettiğini, 20.000 kişilik okçu kuvvetlerinin yanısıra diğer bütün muhasara silahları ile gece gündüz uğraştı ise de kervansarayı düşürmeyi ve Türk beyini bir türlü elde etmeye muaffak olamadığını belirtmektedir.

Kervansarayların askeri seferlerde kullanıldığını ve kullanılmak üzere hazırlandığını çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Nizâm ül-mülk kervansaray inşa ettirilmesini, Selçuklu padişahlarının vazifeleri arasında saymakta ve padişah ordusu ile hareket ettiği zaman ordunun yollarda yiyecek sıkıntısı çekmemesi ve civardaki ahaliye zahmet edilmemesi için menziller civarındaki arazinin devlet malı olması, buralardan alınacak mahsülün ribatlar ve köyler yakınındaki anbarlarda toplanmasını, ribat(kervansaray)ların civarının ordunun konaklama yeri olması gerektiğini söylüyor (Turan, 1946; Köprülü, 1942).

2.2.3. Kervansarayların toplumsal yönü ve toplumsal açıdan önemi

Anadolu'da yapılan kervansarayların ticari ve askeri fonksiyonlarının yanısıra, bu yapıların o dönemde sosyal niteliği de en iyi simgeleyen kurumlardan biri olduğunu ve ayrıca kervansaray yapıların hemen hepsinin vakıf kaynaklı eserler olması sebebi ile de sosyal niteliklerini uzun süre devam ettirdiklerini görüyoruz.

Bütün gün yol alıp, akşama doğru bu yapılarda konaklayan insanların ve ticaret kabilelerinin hemem her türlü ihtiyaçları eksiksiz olarak karşılanmakta, bu ihtiyaçlar

karşılarken hiç bir ayırım yapılmamakta ve bütün bunların ücretsiz olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu konuda Turan (1965) şöyle demektedir:

"Anadolu'nun kervan yolları üzerinde dizilen ve her konak yerinde (menzilde) inşa olunan kervansaraylar hâlâ ziyaretçileri hayran bırakmakta, hele onların iç teşkilâtı ve hizmetleri ise medeniyet tarihinde daha fazla hayranlık veren bir hususiyet göstermektedir. Filhakika her türlü ihtiyaç düşünülerek inşa olunan bu muhteşem âbidelerde yolcular, hayvanlarıyla birlikte, üç gün meccânen kalmak, yemek yemek imkânlarına sahip bulunuyor; hastalar tedâvi olunuyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Büyük kervansaraylarda hastahâne, mescit, tabip ve ilaç bulundurulması da bunların medeni ve içtimaî teşkilâtını anlamak bakımından dikkate şayandır. Sultanlar ve vezirler tarafından yapılan ve zengin vakıfları bulunan bu kervansaraylarda zengin-fakir, hür-köle, müslüman-hıristiyan farkı gözetilmeden bütün yolcuların müsavi muameleye tâbi tutulacağına dâir vakfiye şartları, yolcuların gıdası için vakıf koyun sürüleri ve geniş bir memur ve müstahdemler kadrosu bulunması Selçuk Türkiye'sinde dinî, içtimaî ve insanî duyguların ne derece yüksek bir seviyede bulunduğuna güzel bir misaldir." (Turan, 1965, s:262,263)

2.2.4. Mimari açıdan kervansaray yapıları

2.2.4.1. Fonksiyon

Kervansaray yapılarının mimari açıdan yapılış amaçlarına uygun olarak şekillendiğini, yerleşim yerlerine uzak, yol güzergahlarının üzerinde inşa edilen bu yapılar, kendilerinden beklenen her türlü fonksiyona cevap verebilecek, buralarda kalan veya konaklayanların her türlü ihtiyaçlarını, emniyetini ve güvenliğini sağlayacak şekilde tasarlanmış, inşa edilmiş yapılar ve kuruluşlar olduğunu söyleyebiliriz.

Bu konuda (Anadolu Selçuklu Kervansarayları hakkında) Turan (1946) şöyle demektedir:

"Gerçekten bu maksatla kervansaraylarda vücuda getirilen tesisler çok dikkate şayandır. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak anbarları, ticârî eşyayı koyacak depoları, yolcuların hayvanlarını koyacak ahırları, samanlıkları, yolcuların namaz kılmaları için mescitleri, misafirlerin yıkanmaları için hamamları, şadırvanları, hastahaneleri ve hatta, kayıtlardan çıkarabildiğimize göre, eczahaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanları nalbantlara varıncaya kadar her türlü ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ve bütün bunlara, dair gelir ve masrafları idare edecek divan (büro) ve memurları vardı." (Turan, 1946, s:479)

2.2.4.2. Plan

Kervansarayların planlarının, basit bir şema etrafında geliştiğini, bir çok fonksiyonun müşterek mekanlarda yapıldığını yani her fonksiyon için ayrı bir mekan tasarlanmadığını, yeme, içme, yatma ve oturma gibi fonksiyonların ortak mekanlarda (avluda, kapalı kısımlarda veya eyvanlarda) karşılandığını hatta ticari malların ve hayvanların da bu müşterek mekanları insanlarla beraber kullandığını görüyoruz. Bununla beraber bazı kervansaraylarda yıkanma için ayrı bir odanın ayrıldığını ve buranın hamam olarak kullanıldığını, bazı kervansaraylarda da muhafız odası veya kervansarayın daimi işlerinin görüldüğü büro niteliğindeki oda veya odaların (girişin hemen sağındaki veya solundaki odalar) bulunduğunu söyleyebiliriz. Kervansarayların tamamında ise namaz kılınacak mekanların yani mescitin bulunduğunu ve mescitlerin genellikle girişin hemen sağındaki veya solundaki odalardan birinde veya büyük kervansaraylarda olduğu gibi avlunun ortasında, köşk mescit olarak görüyoruz.

2.2.4.3. Cephe

Kervansaray yapılarının, fonksiyonlarını cepheye aksettirdiğini ve cephenin fonksiyona uygun düzenlendiğini görüyoruz. Kervansaray cepheleri sağır ve masifdir. Cepheleri zayıflatmamak için pencereler küçük mazgal pencere olarak yapılmış ve sayıları mümkün olduğu kadar az tutulmuştur. Kervansaraylara giriş tek ve büyük bir kapıdan sağlanmıştır. Cephelerdeki etkiyi kuvvetlendirmek için girişin sağına ve soluna, bina köşelerine ve cephelerin muhtelif yerlerine payandalar inşa edilmiştir. Ayrıca kervansaraylarda yapı malzemesi olarak tamamen taş malzeme kullanılmıştır.

Kervansaray cepheleri sıraladığımız bu özellikleri ile çok muhkem bir görünüme sahiptir. Yol emniyetini ve güvenliğini sağlayan bu yapıların cepheleri, yaptıkları bu fonksiyonlar ile tam olarak bütünleşmişlerdir ve uzaktan bakılınca adeta kale gibi görünmektedirler.

2.2.4.4. Malzeme ve malzeme özellikleri

Kervansaraylarda inşa malzemesi olarak taş kullanılmış ve başka malzemeye yer verilmemiştir. Yapılar genelde kesme taştan inşa edilmiş, bazen üst örtüde moloz taş kullanılmıştır. Dam ise sal taşları veya toprak ile kaplıdır.

3. HAN EL BAĞRUR KERVANSARAYI

3.1. Coğrafi Çevre Ve Topoğrafya

Urfa ilinden 67 km. Harran ilçesinden 23 km. uzaklıkta bulunan Han el Bağrur Kervansarayı, Harran ilçesinin Tek Tek Dağları bölgesindedir. Kervansarayın bulunduğu bölge adından da anlaşılacağı üzere, topoğrafik olarak dağlık bir bölgedir. Kervansaray, Harran ilçesinden kervan yürüyüşüyle yaklaşık bir günlük mesafede bulunmaktadır.

Kervansarayın yakınında biri oldukça büyük, iki eski yapı kalıntısı ile birlikte kervansarayın giriş kısmının karşısında bir de kuyu mevcuttur.

Bugün Han el Bağrur Kervansarayının yakınında da yerleşim mevcuttur. Yapının yakınında bir ilkokul ve dört beş haneden oluşan bir köy bulunmaktadır. Köyün şimdiki ismi Gökteş Köyü'dür.

3.2. Yapının Dönemi

Han el Bağrur kervansarayı H.616 M. 1220 yılında Hâcib Hüsameddin Ali tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihte Harran'a Eyyubi meliklerinden Melik Eşref hakimdir. Hüsameddin Ali'de Melik Eşref'in hâcibidir.

Yapı plan şeması ve genel özellikleri ile de Suriye'deki Eyyubi ve Memluklu kervansaraylarına benzemektedir.

Bu sebeplerden dolayı Han el Bağrur Kervansarayı 13.y.y. Eyyubi Kervansarayıdır.

3.3. Mimari

3.3.1. Konumu (çevre ile ilişkisi)

Bugün Han el Bağrur Kervansarayı'nın yakınında bir takım eski yapı kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte bu yapıların ne zaman yapıldıklarını tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bu kalıntılar, kervansarayın giriş kapısının tam karşısında bulunan bir kuyu ve kuyunun sağındaki küçük bir yapı ile kervansaraydan diğer kalıntılara göre biraz daha uzakta bulunan büyükçe bir yapı kalıntısından ibarettir.

3.3.1.1. Kuyu

Kervansarayın giriş kapısının karşısında ve yapıdan yaklaşık olarak 22 m. uzaklıkta bulunan kuyu şu anda kullanılmadığından üzeri taşlarla kapatılmıştır. Kuyunun ağzı kapalı olduğundan kuyunun, ölçülerini tesbit etmek mümkün olamamaktadır (Şekil 3.1.a, b). Bununla birlikte kuyu kare kesitli olup yaklaşık olarak 3.00 x 3.00 m. ebadında gibi görünmektedir.

Şekil 3.1.a. Kuyu

Şekil 3.1.b. Kuyu

Bu bölgede yer altı su seviyesi çok aşağıda olduğundan kuyular da çok derindir (Erguvanlı, 1973). Yapının karşısında bulunan bu kuyuda, çok derin ve geniş kesitlidir. Yaptığımız ölçüm sonucunda 118.50 m. derinliğinde olduğunu gördüğümüz kuyu Türkiye de bilinen en derin adi kuyudur¹.

Kuyu tamamen kayalar oyularak yapılmış olup, Kuyunun ağız kısmından aşağıya doğru yaklaşık 4-5 m. yüksekliğinde kesme taş duvar bulunmaktadır. Kuyunun ağzı kapatılmadan önce kuyunun tabanına kadar inen köylülerin söylediğine göre, kuyu yaklaşık altmışıncı metreden sonra daralmaktadır. Bununla birlikte, kuyunun tabanında genişliğin üst kısımdan daha fazla olduğunu söylemektedirler.

Köyde 1977 yılında sondaj kuyusu açıldığından kuyu şu anda kullanılmamakta ve kuyuda su bulunmamaktadır.

3.3.1.2. Kuyunun sağındaki küçük yapı kalıntısı

Kervansarayın kuzey cephesinin karşısında ve kervansaraydan yaklaşık 22-23 m. uzaklıkta bulunan bu yapı kalıntısı yaklaşık olarak 6.50x18.40 m. ebadındadır.

Toprak hizasına kadar yıkık olan yapının, yalnızca bir tek kemeri sağlam olarak ayakta (Şekil 3.2). Bu haliyle yapı kalıntısının ne tür bir yapıya ait olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

¹Erguvanlı (1973), Hanel Bağrür köyündeki kuyunun 115 m. derinlikte olduğunu ve Anadolu'da bilinen en derin adi kuyunun 117 m. derinlikte bulunan Mardin Kızılköy civarındaki kuyunun olduğunu söylemektedir.

Şekil 3.2. Küçük yapı kalıntısı

Şekil 3.3.a. Büyük yapı kalıntısı

3.3.1.3. Büyük yapı kalıntısı

Kervansarayın kuzey-batı köşesi hizasında ve yapıdan oldukça uzakta bulunan bu yapı kalıntısı, toprak zemin hizasına kadar yıkık durumda olduğundan, bu haliyle ne tür bir yapıya ait olduğunu tam olarak tespit etmek mümkün değildir(Şekil 3.3. a).

Bununla birlikte Müller (1920), bu yapı kalıntısını kasederek kuzeydeki dağlık olan bölgelerde kuyu yapılamayacağı için yağmur suyunun büyük depolarda toplandığını, Barur Hanı'nın yanında da taşlardan yapılmış üzeri resim ile süslenmiş büyük ölçüde su bulunan böyle bir havuz var demektedir.

Gerek yapının topoğrafik olarak çukurda ve dere yatağında yapılmış olmasından, gerek yapının çok büyük olması ve duvar kalınlıklarının çok kalın (yaklaşık 2.00 m.) olması sebebiyle, bu yapı kalıntısının havuz olabileceğini düşünülebilir. (Şekil 3.3. b, c, d)

Şu anda toprak zemin hizasına kadar yıkık olan yapının duvarları, köydeki yaşlıların söylediğine göre yaklaşık 1.50-2.00m. yüksekliğindeyken, sonradan yıkılmıştır. Ayrıca bu yapı kalıntısının güney-doğu köşesinde yapının zeminine inmek için taş bir merdiven varmış, yapının iç kısmı sonradan dolduğu için bu merdiven görülememektedir. Yine bu köşede şu anda Urfa Müzesinde bulunan üzeri kabartmalı büyük bir blok taş mevcutmuş.

Bu yapıdan Urfa Müzesine getirelen büyük blok taş 98x492 cm. ebadında ve kalınlığı ise 48 cm. dir. Bu taşın üzerindeki kabartmada karşılıklı duran iki arslanın ortasında bağdaş kurarak oturan insan figürü vardır. Ortadaki insan iki yanındaki arslanların yularlarını tutmaktadır¹.(Şekil 3.3. e, f, g, ı, i, j)

¹Bu taş üzerindeki kabartmalar kompozisyon olarak Bagdat Kalesi'ndeki Tılsımlı Kapı üzerindeki kompozisyona benzemektedir.(Şekil 3.4.)

Şekil 3.3.b. Büyük yapı kalıntısı

Şekil 3.3.c. Büyük yapı kalıntısı

Şekil 3.3.d. Büyük yapı kalıntısı

Şekil 3.3.e. Taş kabartma

Şekil 3.3.f. Taş kabartma

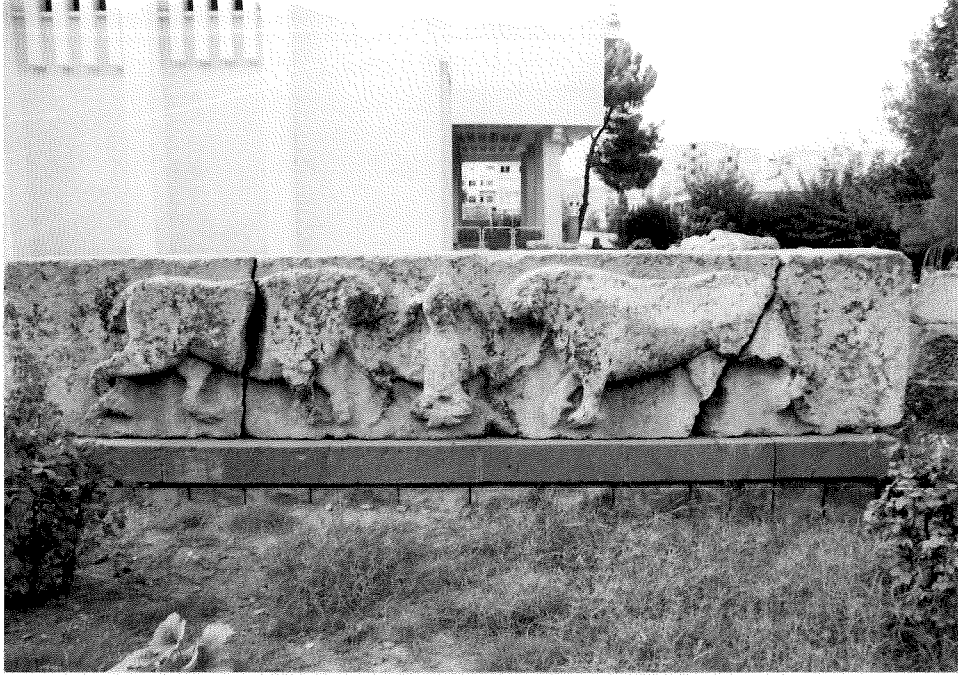
Şekil 3.3.g. Sağ taraftaki aslan figürü

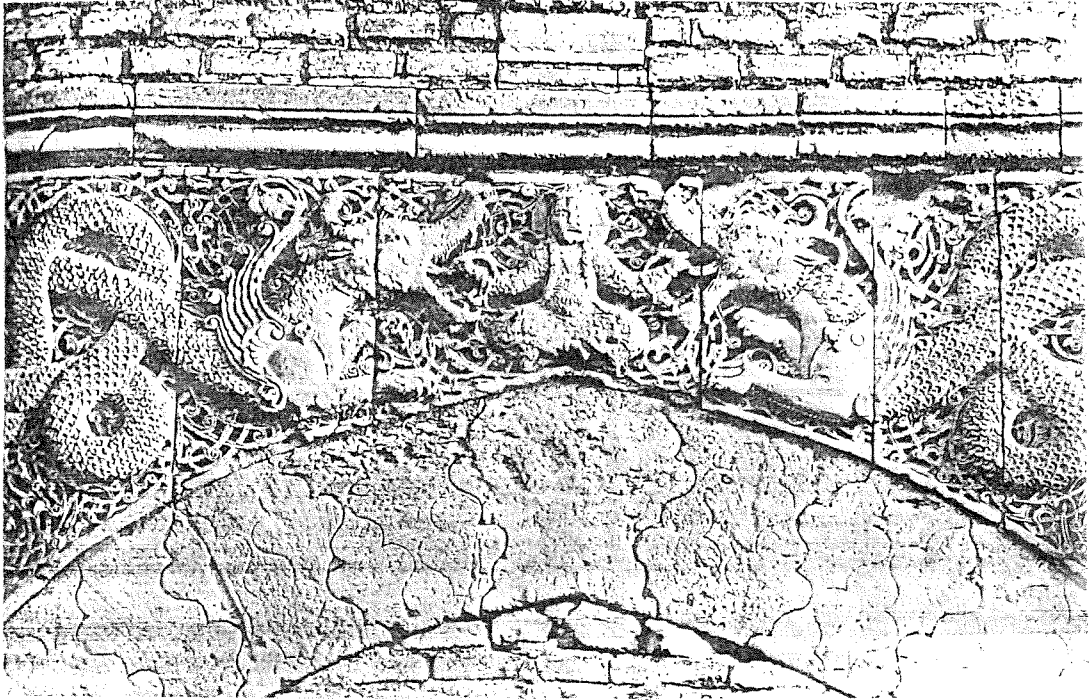
Şekil 3.3.1. Sol taraftaki aslan figürü

Şekil 3.3.i. Ortadaki insan figürü

Şekil 3.3.j. Taş kabartma

Şekil 3.4. Bağdat - tılsımlı kapıdaki kabartma (Rice'den)

Köyde bulunan yaşlılar da bu yapının havuz olduğunu söylemektedirler. Yapının duvarları toprak hizasından yaklaşık 1.50-2.00 m. sağlamken, yapı çukurda olduğundan ve içine su dolacağından havuz gibi görünmesi tabiidir.

Ancak H.580/M.1184 yılında Ceylanpınar-Harran arasında yolculuk yapan İbn Cübeyr, Rebiyülevvel(Haziran) ayının onaltısında cumartesi günü sıcağdan korunmak için gece yola çıktıklarını, Ceylanpınar-Harran arasının iki günlük mesafede olduğunu, bu mesafe boyunca kalabilecek her hangi bir yapının olmadığını, sabaha kadar yolculuk yaptıktan sonra bir sarnıç başında konakladıklarını, kısa bir süre istirahat ettiklerini, pazar günü güneşin doğduğu vakit yola çıktıklarını, ikindi vakti bir kuyunun başında konakladıklarını, bu kuyunun yanında eski eserlerin olduğunu, kale kalıntısının bulunduğu ve buranın Havva Burcu adıyla bilindiğini söylemektedir. Ayrıca kuyunun başında gecelediklerini ve bir süre kaldıktan sonra sabaha kadar yola devam edip Pazartesi günü güneş doğarken Harran'a vardıklarını söylemektedir (İbn Cubeyr,1964).

İbn Cubeyr'in bahsettiği bu kuyunun kervansarayın önündeki kuyu olup olmadığını ve daha sonra Han el Bağrur Kervansaray'ının da aynı güzergah üzerine inşa edilip edilmediğini kesin olarak bilemeyiz. Ancak kervansarayın da Harran-Nusaybin yolu üzerinde olduğunu ve Harran'a bir menzillik mesafede olduğunu biliyoruz. Bu bölgenin dağlık arazi olması sebebiyle güzergahın pek değişmeyeceği ve bu bölgede su kaynakları fazla olmadığından İbn Cubeyr'in bahsettiği kuyunun da kervansarayın karşısındaki kuyu olduğunu kabul edebiliriz.

Bu sebeplerden dolayı, biz bu büyük yapı kalıntısının havuz değilde İbn Cubeyr'in bahsettiği Havva Burcu olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bu yapının üzerindeki süslemenin de bir havuz yapısına ait değilde böyle bir burca ait olacağı muhakkaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz bu yapı kalıntılarının inşa tarihlerini tesbit etmek mümkün değildir. Ancak kervansarayın karşısında bulunan kuyunun, kervansaraydan daha önce yapılmış olabileceğini, çünkü bu kadar susuz bir yer de bir su kaynağı

olmadan her hangi bir yapının inşa edilmeyeceği kanatindeyiz. Bu sebeple kuyunun kervansaraydan daha önce yapıldığını söyleyebiliriz.

Dolayısıyla kervansarayın güney-batı köşesi hizasında bulunan ve Havva Burcu olduğunu tahmin ettiğimiz yapı da kervansaraydan önce yapılmış olmalıdır.

Kervansarayın giriş cephesinin karşısında bulunan ve ne tür bir yapı olduğunun bilemediğimiz yapı kalıntısının ise, ne zaman inşa edildiğini belirlemek mümkün görünmemektedir.

3.4. Plan

3.4.1. Plan şeması

Han el Bağrur Kervansarayı kareye yakın büyük bir dikdörtgen avlu ile bu büyük avlunun etrafındaki mekanlardan oluşmaktadır.

Yapıya tek ve büyük bir giriş kapısından girilmektedir. Bu giriş kapısının açıldığı, giriş eyvanının sağında mescid, solunda ise bir oda mevcuttur. Giriş eyvanından direkt olarak avluya geçilmektedir.

Yapının ortasındaki avlunun, etrafında bulunan mekanlara avluya açılan kapılardan girilmektedir. Bu mekanlar yapıyı içten çepeçevre dolaşan adeta geniş bir koridora benzemektedir. Bu koridorlu kısımların yanlarında, büyükçe nişlere benzeyen mekanlar ile köşelerde de koridorlu kısımlara açılan odalar bulunmaktadır.

Giriş eyvanının tam karşısında bulunan ana eyvanla birlikte, avlunun doğu ve batı duvarının ortasındaki kapılara açılan ve eyvanı çağrıştıran mekanlar mevcuttur. Yapı bu haliyle adeta dört eyvan şemasına sahiptir.

Bu şekliyle Han el Bağrur Kervansarayının plan şemasına Anadolu'da rastlıyamıyoruz¹. Bu şemaya Suriye'deki Eyyubi ve Memlüklü kervansaraylarında rastlamaktayız.

3.4.2. Giriş

Yapının tek ve büyük giriş kapısı kuzey cephesinin ortasındadır. Girişin her iki yanındaki mekanlar cephede öne çıkıntı yapmaktadır. Giriş ise geri çekilmiştir ve böylece adeta cephede giriş vurgulanmıştır. (Şekil 3.5.)

Giriş kapısının üzeri basık sivri kemerli olup, kemerin üst kısmında ise yapının inşa ve bani kitabesi mevcuttur. Ayrıca girişin sağ tarafında (mescidin dış duvarında) da bir beddua kitabesi bulunmaktadır.

3.4.2.1. Örtü

Girişin üzeri, bir beşik tonoz parçası ile örtülmüştür² (Şekil 3.6.).

¹Evdür Han'a avlulu olması dolayısıyla benzer gibi görünse de plan şeması olarak aralarında bir benzerlik bulunmamaktadır.

²Yıkık olan bu tonoz 1993 yılında yapılan tamiratta tamamlanmıştır.

Şekil 3.5. Giriş

Şekil 3.6. Giriş cephesi

3.4.2.2. Döşeme

Girişin zemininde her hangi bir döşeme izine rastlanmamaktadır. Bununla birlikte girişin her iki yanında seki olduğunu tahmin ettiğimiz taş izleri mevcuttur.

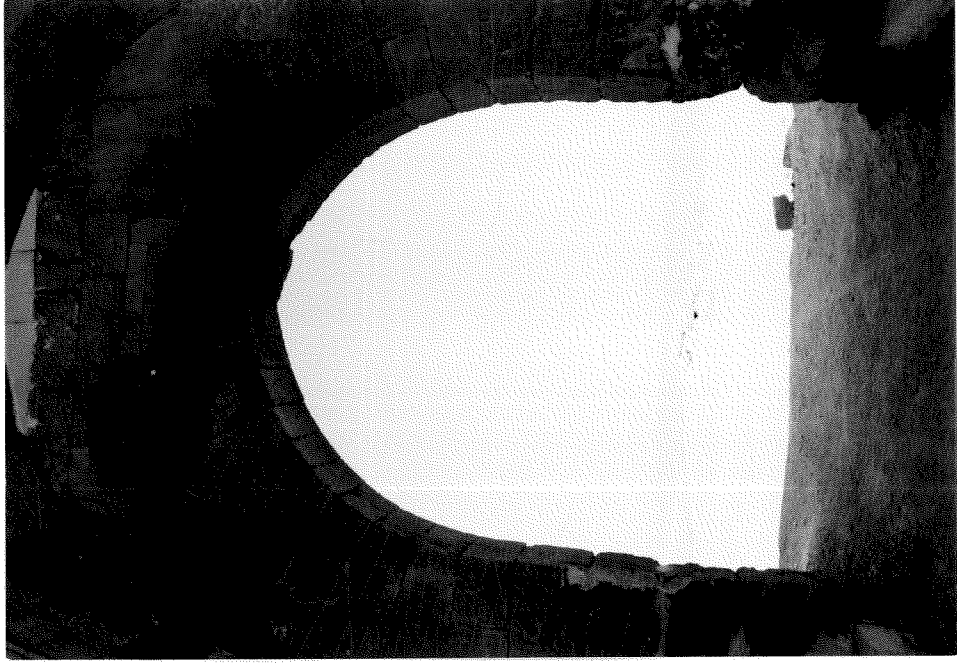
3.4.3. Giriş eyvanı

Yapının tek ve büyük giriş kapısının açıldığı eyvandır.(Şekil 3.7.) Eyvanın sağında yapının mescidi ve çatıya çıkan merdiveni, solunda ise büyük bir ihtimalle hanın görevlilerine ait olan bir mekan olup, bu mekanların kapıları da giriş eyvanına açılmaktadır. Ayrıca giriş eyvanı yapıdaki diğer mekanlara geçişi sağlamaktadır.

3.4.3.1. Örtü

Giriş eyvanının üst örtüsü, kesme taştan çapraz tonoz olarak inşa edilmiştir. Bu mekan boyuna dikdörtgen olduğundan, üst örtünün çapraz tonozu önden ve arkadan duvarlardan yaklaşık 115-120 cm. içeri çekilerek, dikdörtgen kareye çevrilerek inşa edilmiştir. (Şekil 3. 8. a) Önde ve arkada kalan yaklaşık 115-120 cm. kısımlar ise çapraz tonozlar devam ettirilerek, beşik tonoz parçası ile örtülmüştür.

Beşik tonoz parçalarının başlangıçları ile çapraz tonozların köşeleri kalın profiller halinde yapılarak, tezyinat gibi kullanılmıştır. Bu profiller kilit taşında sekiz kollu bir yıldız oluşturmaktadır. (Şekil 3. 8. b, c)

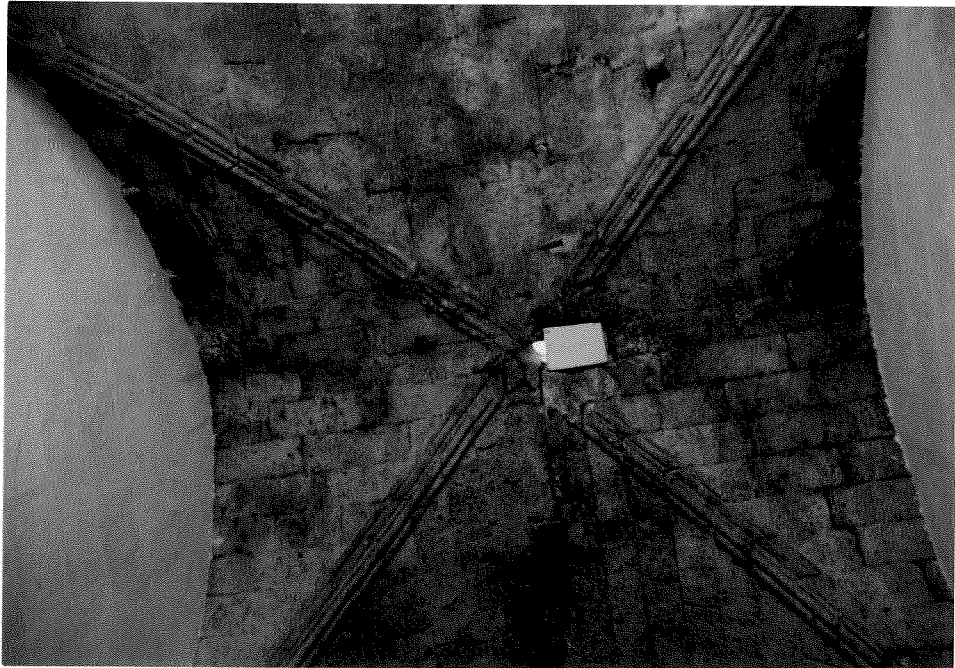
Şekil 3.7. Giriş kapısı

Şekil 3.8.a. Giriş eyvanı üst örtü

Şekil 3.8.b. Giriş eyvanı üst örtü

Şekil 3.8.c. Giriş eyvanı çapraz tonoz

3.4.3.2. Döşeme

Bu mekânın zemini şu anda topraktır ve herhangi bir döşeme izine raslanmamaktadır. Mescidin ve karşısındaki odanın önünde zeminde taş sekiler mevcuttur¹.

3.4.4. Mescid

Giriş eyvanının sağındaki mekan mescid olup, şu anda yine mescid olarak kullanılmaktadır². Mescid tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Mescidin giriş eyvanına açılan kapısının üzerinde bir de tahfif kemeri mevcuttur. (Şekil 3. 9. a, b)

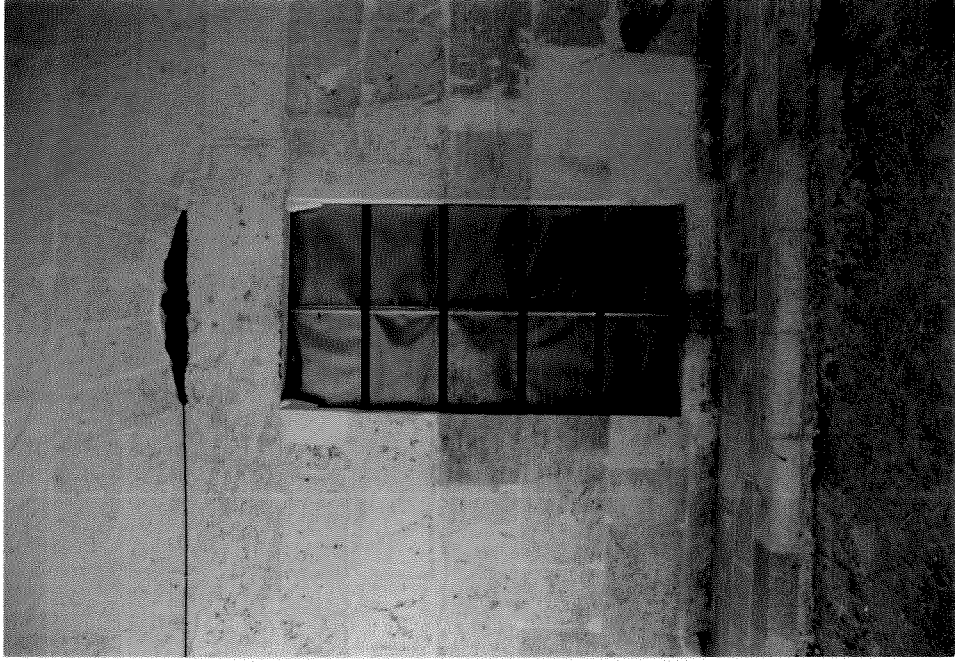
3.4.4.1. Örtü

Mescidin üst örtüsü, mihrap önünde beş parçadan oluşan (beş köşeli) bir yarım kubbe ile devamında da yarım tekne tonozdan oluşmaktadır. (Şekil 3.10. a, b)

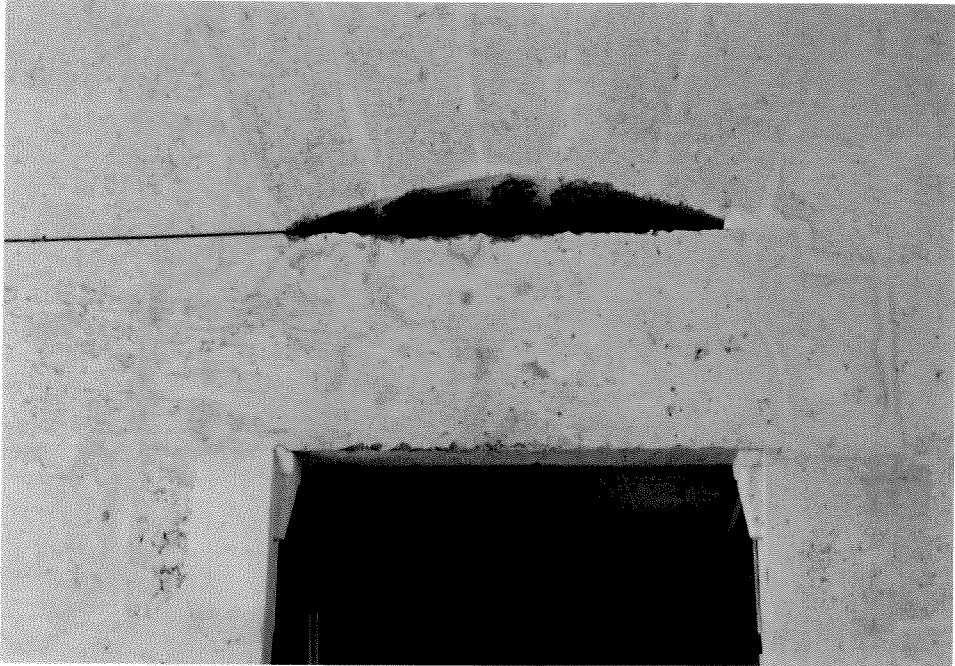
Mihrap önündeki beş parçalı kubbeye geçiş elemanı olarak da, üçgen geçiş elemanları kullanılmıştır.

¹Zeminde yer yer mevcut olan seki izleri, 1993 yılında yapılan tamiratta tamamlanmıştır.

²Mescid 1993 yılı başlarında valilik tarafından tamir edilmiştir. Mescidin duvarları ve tonozu çok pis olduğundan duvarları raspalanarak temizlenmiştir.

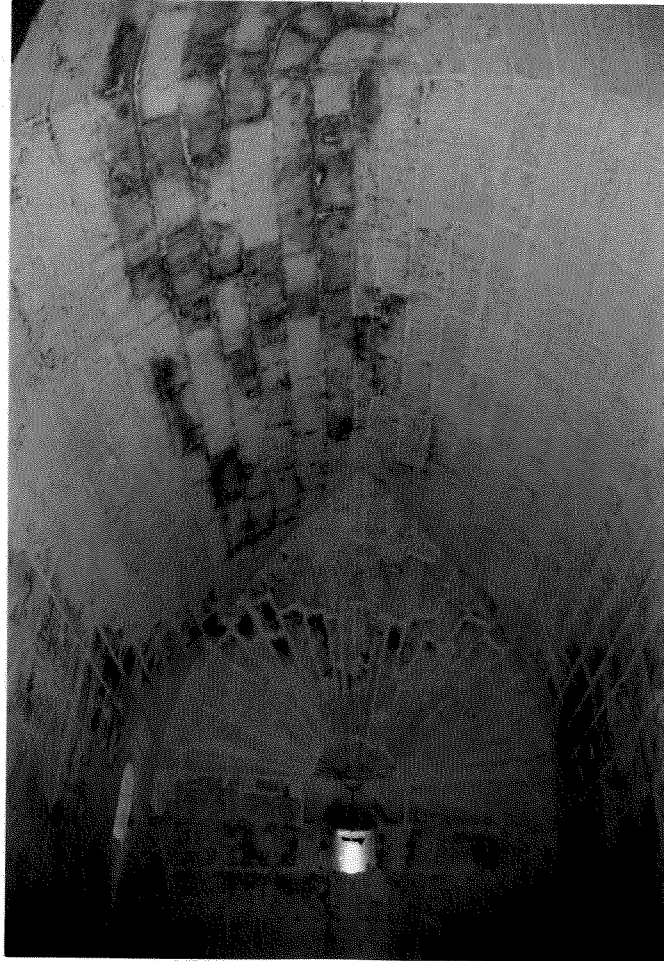
Şekil 3.9.a. Mescidin giriş kapısı

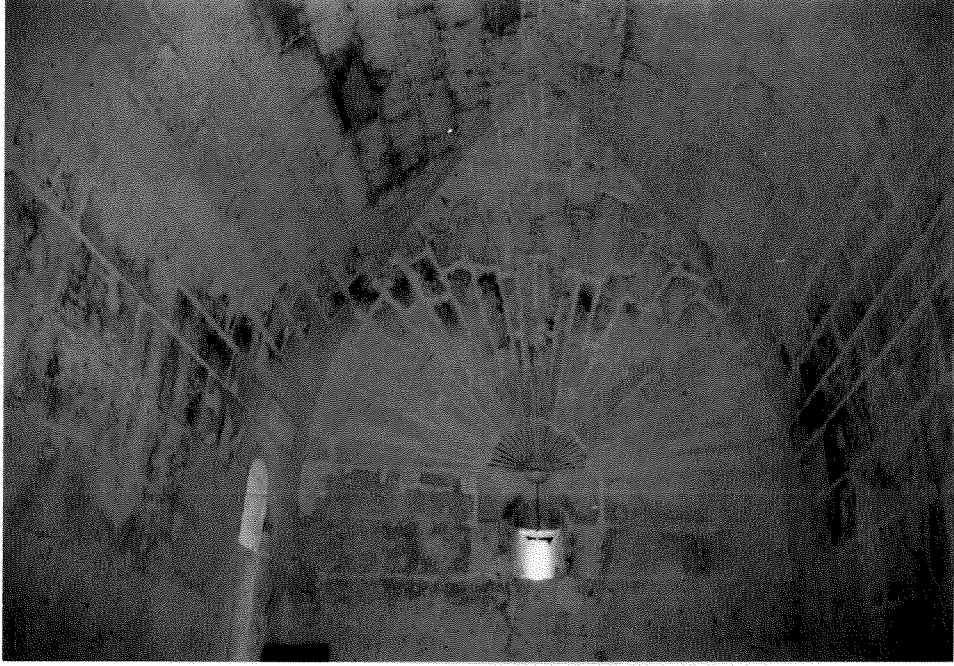
Şekil 3.9.b. Mescid kapısının üstündeki tahfif kemeri

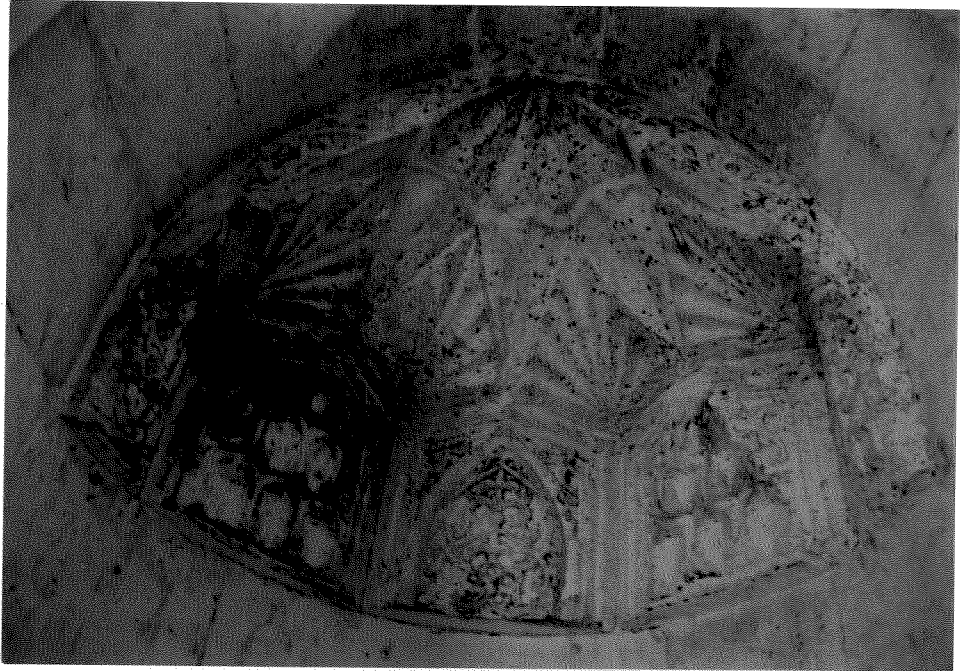
Şekil 3.10.a. Mescidin üst örtüsündeki yarım kubbe

Şekil 3.10.b. Mescidin üst örtüsündeki yarım tekne tonoz

Şekil 3.10.c. Mescid

Şekil 3.11. Mihrab nişinin üst kısmındaki süsleme

3.4.4.2. Döşeme

Zemin, taş kaplamadır¹.

3.4.4.3. Mihrab

Mescidin kible duvarında bulunan mihrap, büyükçe bir niş şeklindedir. Yaklaşık olarak yarım daire formunda olan mihrap, elips şeklinde olup, mescid duvarı ile avlu duvarı arasında bulunmaktadır. Mihrabın üst kısmında yer alan yarım kubbe şeklindeki kısmın içerisinde de üç sıra halinde tezeyinat bulunmaktadır. (Şekil 3. 11)

3.4.4.4. Pencereleler

Mescid'de biri mihrabın üstünde ve çatıya çıkan merdivene açılan, diğerleride mihrabın karşısındaki duvar ile sağ yan duvarda bulunan ve her ikisinde dış cepheye açılan, toplam üç adet mazgal pencere bulunmaktadır. (Şekil 3. 10. c)

¹Orjinal taş zemin yer yer bozuk olduğundan Valiliğin yaptırdığı tamiratta gereksiz yere orjinal zemininin üzerine taş kaplama yaptırılmıştır.

3.4.4.5. Nişler

Mescidin içerisinde, ikisi mihrab duvarında ve bir tanesi de sağ yan duvarda olmak üzere üç küçük niş ile birlikte bir tanede mihrab duvarının karşısındaki duvarda bulunan ve diğerlerinden daha büyükçe olan niş¹, olmak üzere toplam dört adet niş bulunmaktadır. (Şekil 3. 12.)

3.4.5. Merdiven

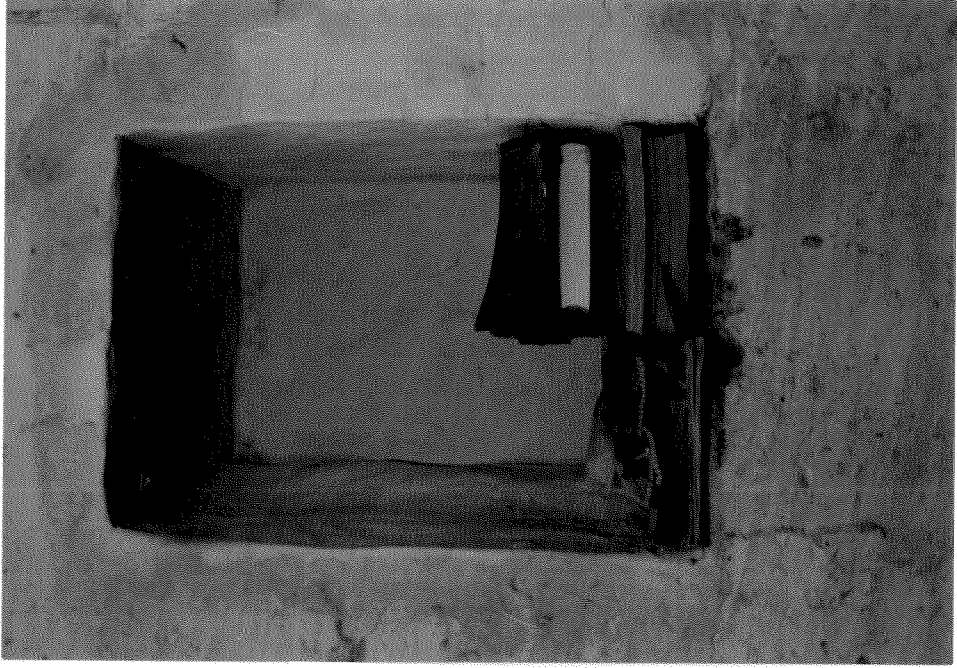
Giriş eyvanından dama çıkan ve 17 basamaktan oluşan bir merdiven bulunmaktadır² (Şekil 3. 13). Bu merdiven, mescidin önünde bulunan sekinin yaklaşık 70cm. üstünden başlamakta ve mescidin mihrab duvarı ile avlu duvarı arasından dama çıkmaktadır. Mescidin yanında bulunana bu merdiven namaz vakitlerinde ezan okumak için kullanılmasının yanısıra dama çıkmak içinde kullanılıyor olmalıdır.

3.4.5.1. Örtü

Merdivenin üzeri, merdiven basamaklarına benzer bir şekilde kademeli olarak kapatılmıştır.

¹Diğerlerinden daha büyük ve mazgal şeklinde içeriye doğru daralan bu nişin, ya son tamiratta yapılmış olduğunu veya bu tamiratta şeklinin bozulduğunu sanıyoruz.

²Merdivenin son üç basamağı son tamiratta yapılmıştır.

Şekil 3.12. Mescid, niş

Şekil 3.13. Merdiven

3.4.6. Mescidin karşısındaki mekan

Giriş eyvanının sol tarafında ve mescidin karşısında bulunan bu mekan kervansarayın en büyük odasıdır (Şekil 3. 14.). Giriş kapısının hemen yakınında bulunan bu oda büyük bir ihtimalle kervansaraya gelen insanların ve malların giriş-çıkışının da denetlendiği, kervansaray görevlilerine ait bir mekan olmalıdır. Bu odanın ön cephe duvarı ve üst örtüsünün büyük bir kısmı yıkık bir vaziyette iken 1993 yılı başlarında tamir edilmiştir.

3.4.6.1. Örtü

Bu mekanın örtüsü beşik tonuzdur¹.

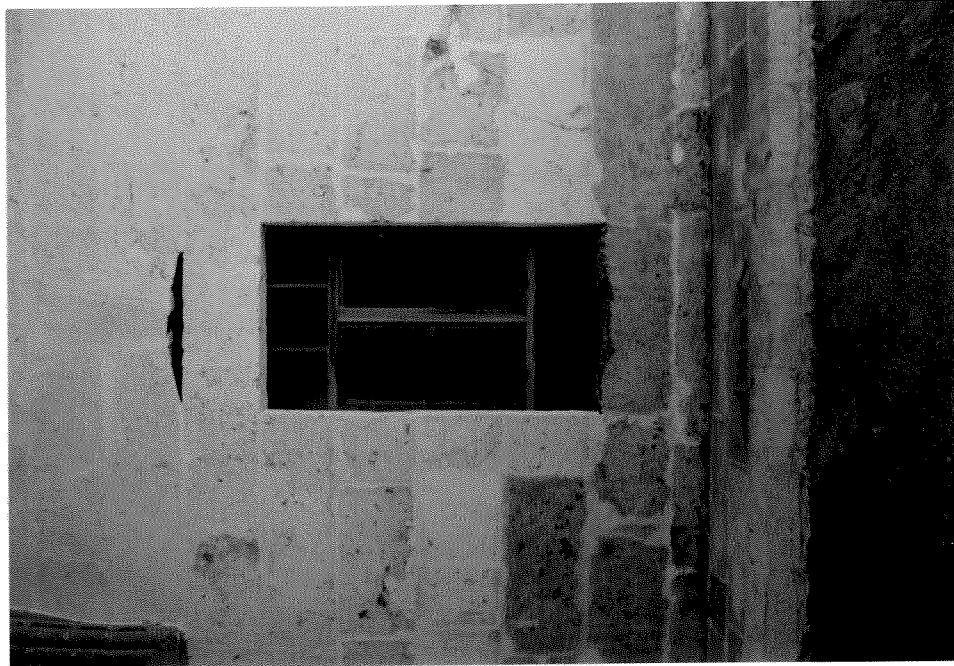
3.4.6.2. Döşeme

Zeminin orjinal malzemesi taştır. Yine bu tamiratta orjinal taş zeminin üzerine tekrar taş kaplama yapılmıştır.

¹Bu mekanın üst örtüsünün tamamına yakını yıkık vaziyette iken, valilikçe yanlış bir şekilde onarılmıştır. Üst örtünün orjinal hali moloz taş ile örülmüş beşik tonoz iken, orjinal kısım tamamem yıkılıp, kesme taştan beşik tonoz örülmüş ve üzeri beton sıva yapılmıştır. Beşik tonozun orjinal parçaları yok edildiğinden tonozun kavsinin orjinal haline ne kadar yakın olduğunu bilemiyoruz.

Şekil 3.14. Mescidin karşısındaki mekânın kapısı

Şekil 3.15. Pencere

3.4.6.3. Pencere

Bu mekanın avlu duvarında bulunan ve avluya açılan bir mazgal penceresi ile birlikte, birde öne cephe duvarında bulunan ve ön cepheye açılan toplam iki adet mazgal penceresi bulunmaktadır.

Ayrıca bu mekanın giriş eyvanına açılan büyükçe ve adeta kapıya benzeyen bir penceresi daha vardır. Bu pencerenin üzerinde de, mescidin kapısının üzerindeki gibi bir tahfif kemeri bulunmaktadır. Bu pencere, kervansarayaya gelen yolcular ve malların giriş-çıkışının kontrollünün yapıldığı yer olmalıdır. (Şekil 3.15.)

3.4.7. Avlu

Kareye yakın büyük bir dikdörtgen mekandan oluşan avlu, kervansarayın merkezinde bulunmaktadır. Avlunun etrafındaki bütün mekanlara bağlantı, avlu duvarının üzerinde bulunan ve avluya açılan kapılarla sağlanmaktadır. Bugün avlu duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmış olduğundan, bu kapılardan yalnızca ikisi sağlamdır.(Şekil 3.16. a, b, c, d, e)

Ayrıca avluda, avlu duvarlarının kenarlarında sekilere ait olduğu anlaşılan duvar parçaları bulunmaktadır. Bunlardan avlu duvarının güney batı köşesindekiler ile

Şekil 3.16.a. Avlu, sol taraf

Şekil 3.16.b. Avlu, kuzey

Şekil 3.16.c. Avlu, sağ taraf

Şekil 3.16.d. Avlu, sağ taraf

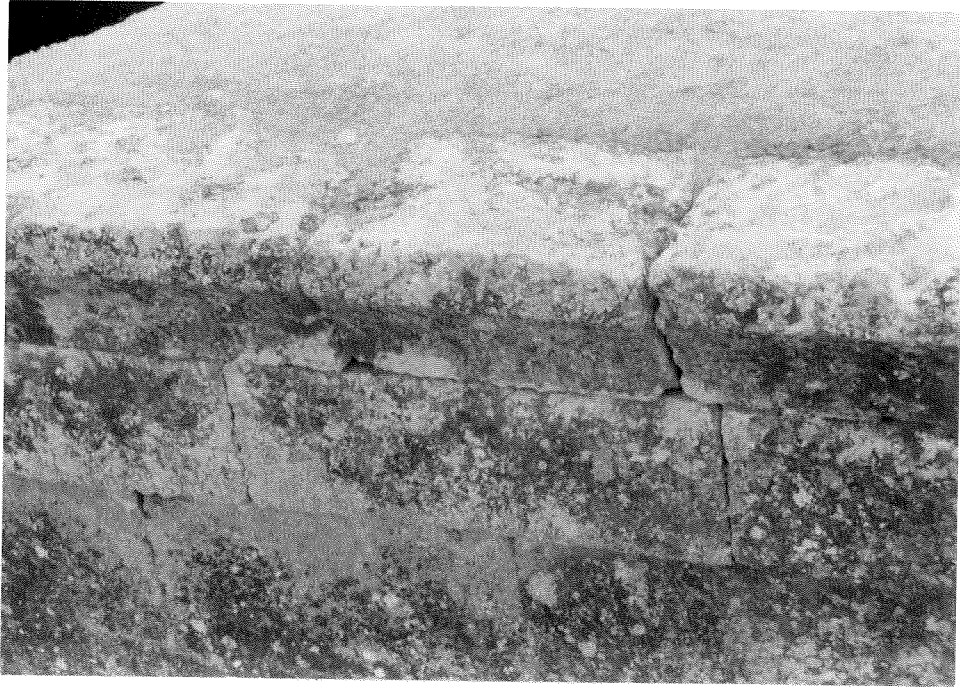
Şekil 3.16.e. Avlu, güney

Şekil 3.17.a. Avlu, güneydoğu köşedeki sekiler

Şekil 3.17.b. Avlu, doğu cephedeki seki kalıntısı (sol taraf)

Şekil 3.18. Avlu, korniş

doğu cephesinin ortasındaki seki kalıntıları Şu anda mevcuttur¹. (Şekil 3.16.) (Şekil 3.17. a, b)

3.4.7.1. Döşeme

Avlunun zemini Şu anda topraktır. Zeminde yer yer moloz dolgu olduğundan, orjinal zemin malzemesi ile ilgili herhangi bir iz bulunmamaktadır.

3.4.7.2. Kornişler

Avluyu çevreleyen, avlu duvarlarının üst kısımları, toprak dam hizasında, profilli bir kornişle bitmektedir. Bu kornişlerden sadece avlu duvarının güney-batı köşesindekiler mevcuttur. (Şekil 3.16. e) (Şekil 3.18.) (EK-11)

3.4.7.3. Çörttenler

Avlu duvarının güney cephesinde, eyvanın sağındaki kısımda korniş hizasında belirli aralıklarla çörttenler bulunmaktadır. Bu çörttenler korniş hizasında ve belirli

¹Köyde yaşayan ve Şu anda 105 yaşındaki bir köylünün söylediğine göre, avlunun kuzey cephesi haricinde diğer bütün avlu duvarları kenarlarında da bu sekiler yakın zamanlara kadar mevcutmuş.

aralıklarla kornişler oyularak oluşturulmuşlardır. Bu kısımda çörtenlerle yağmur suyu avluya akmaktadır. (Şekil 3.19. a, b, c) (EK-11)

3.4.8. Eyvan

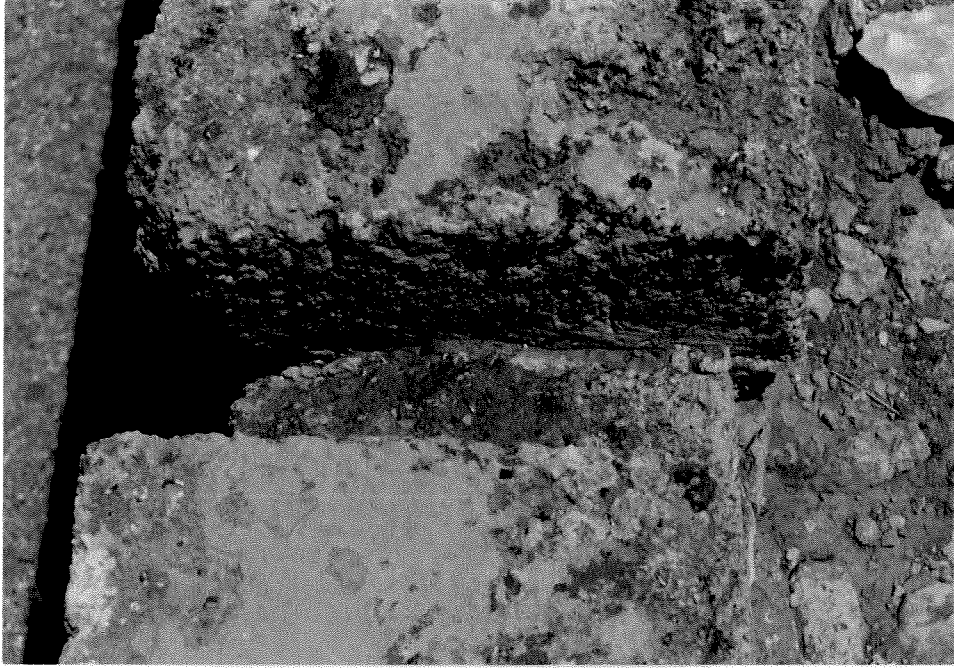
Eyvan, giriş eyvanın tam karşısında bulunmakta ve avluya açılmaktadır. Bugün köylüler tarafından samanlık olarak kullanılan eyvanın, avluya açılan ön kısmı moloz taş duvar örülerek kapatılmış ve arka cepheden de eyvana bir kapı açılmıştır. (Şekil 3.19.c)

3.4.8.1. Örtü

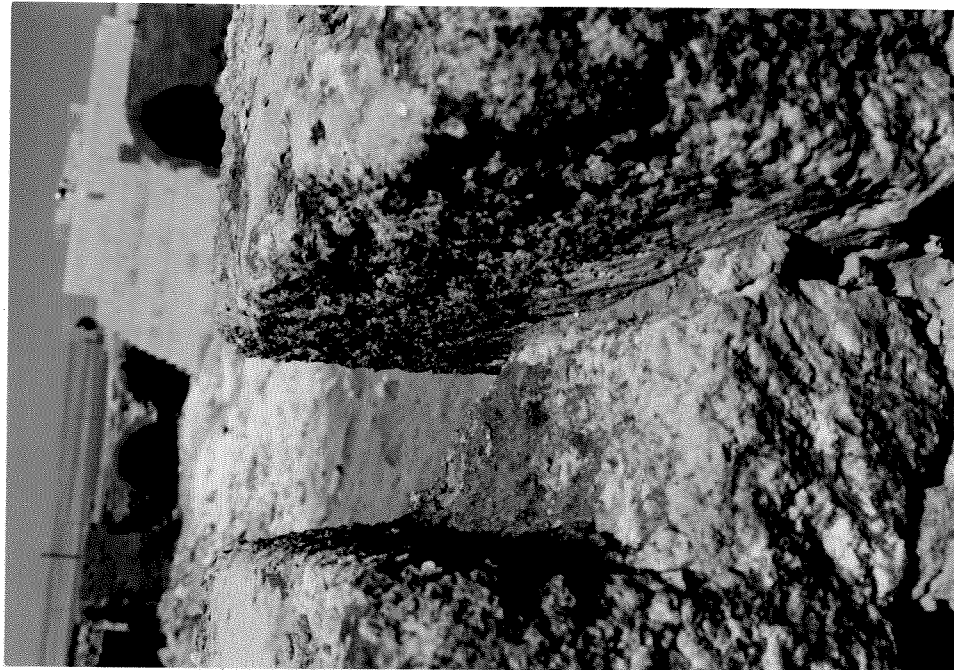
Eyvanın üst örtüsü beşik tonozdur. (Şekil 3.20.)

3.4.8.2. Döşeme

Bugün samanlık olarak kullanılan ve ayrıca orjinal zemin kotu yükselmiş bulunan eyvanın, zemin döşemesi görülememektedir.

Şekil 3.19.a. Çörten, üstten görünüş

Şekil 3.19.b. Çörten, arka görünüş

Şekil 3.19.c. Avlu, çörtlenlerin bulunduğu korniş ve eyvan

Şekil 3.20. Eyvan

3.4.8.3. Pencere

Eyvannın arka duvarında, güney cephesine açılan ve üst örtü hizasında bulunan bir adet mazgal pencere mevcuttur.

3.4.9. Yolcuların kaldığı mekanlar

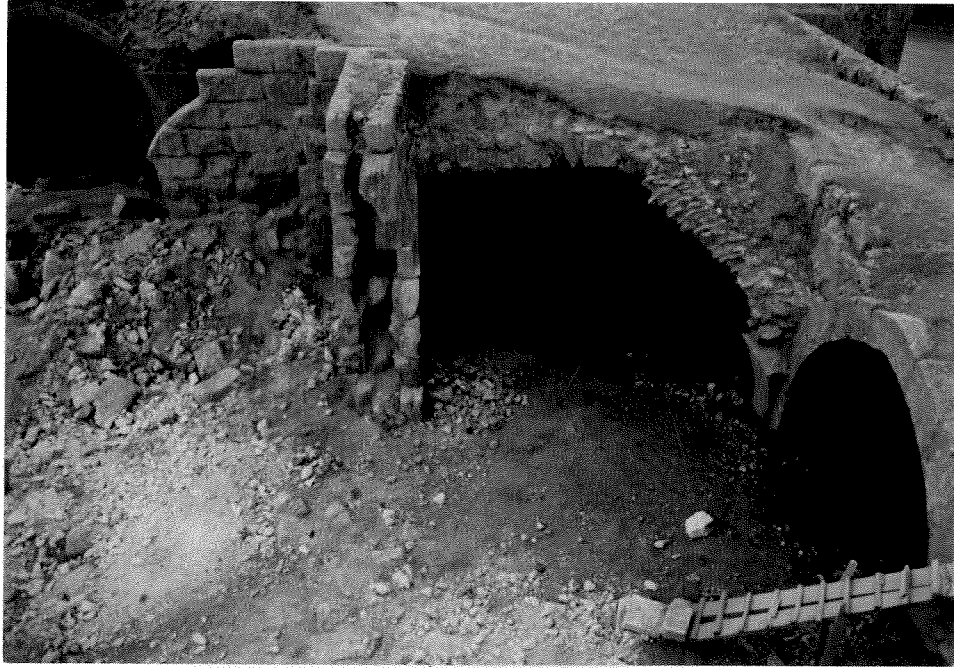
Avluya açılan kapılarla girilen ve yapının büyük bir bölümünü oluşturan bu mekanlar, kervansaraya gelen yolcular ile bu yolcuların beraberindeki yüklerinin ve hayvanlarının kaldığı bölümler olmalıdır. Bu mekanlar iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, avluya açılan kapılarla girilen ve yapının tamamına yakınına dolaşan genişçe bir koridor ile bu koridorlara açılan büyükçe nişlere benzeyen mekanlardan oluşmaktadır. Avlunun etrafında yer alan bu mekanlar, girişteki ve girişin tam karşısındaki eyvan ile adeta iki bölüme ayrılmıştır.

3.4.9.1. Yüklerin ve hayvanların kaldığı koridor şeklindeki mekanlar

Avluya açılan kapılarla girilen ve genişçe bir koridor şeklindeki bu mekanlar, kervansaraya gelen yolcuların yüklerinin ve hayvanlarının kaldığı bölümler olmalıdır. Koridor şeklindeki bu mekanlar avlunun sağında ve solunda "U" şeklindeki iki kısımdan oluşmaktadır. (Şekil 3.21. a, b, c, d)

Şekil 3.21.a. Avlunun sağ tarafında bulunan koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.21.b. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.21.c. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.21.d. Koridor şeklindeki mekanlardan avluya açılan kapılar

3.4.9.1.1. Avlunun sağ tarafındaki koridor Şeklindeki mekanlar

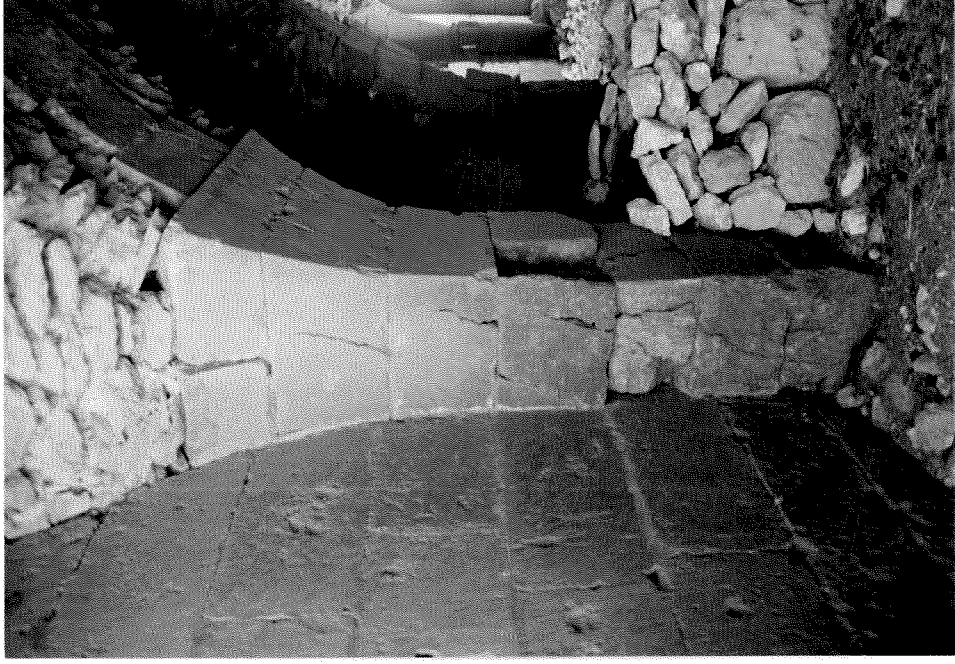
Bu kısmın yarıya yakın bir kısmı yıkık vaziyettedir. Bu kısımda avluya açılan kapılardan güney-batı köşesindeki iki kapı ile avlunun batı cephesinin ortasındaki kapının bir kısmı sağlamdır.

3.4.9.1.1.2. Ayaklar

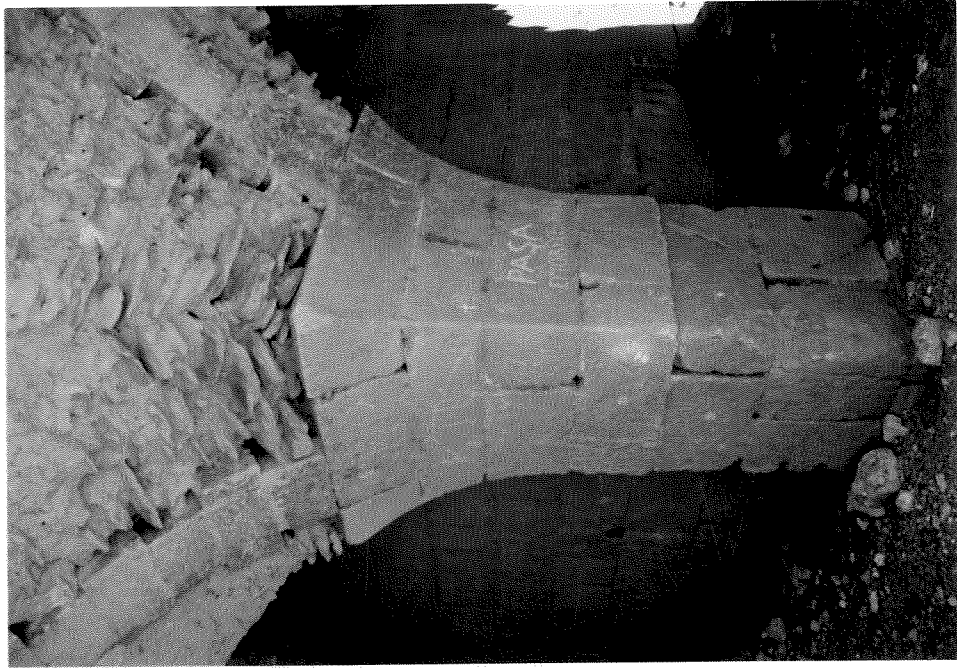
Bu bölümlerde nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarının karşısında ayaklar bulunmaktadır. Bu ayaklar koridor Şeklindeki mekanın duvar yüzeylerinde(avlu duvarının iç yüzeylerinde) çıkıntı yapmaktadır. Köşelere gelen ayaklar ise her iki yönde de çıkıntı yapmaktadır. Bu ayaklardan köşelere gelen iki ayakla birlikte, duvar yüzlerinde bulunan beş adet ayak daha (yer yer tahrib olmuş olsada) günümüze sağlam olarak gelebilmiştir. (Şekil 3.22. a, b)

3.4.9.1.2. Avlunun sol tarafındaki koridor Şeklindeki mekanlar

Avlunun sol tarafındaki bu mekanların neredeyse tamamına yakını yıkık vaziyettedir. Avlu duvarı ile üst örtünün çok az bir kısmı mevcuttur. (Şekil 3.23. a, b, c, d, e, f)

Şekil 3.22.a. Ayaklar

Şekil 3.22.b. Ayaklar

Şekil 3.23.a. Avlunun sol tarafında bulunan koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.23.b. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.23.c. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.23.d. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.23.e. Koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.23.f. Koridor şeklindeki mekanlar

Bu kısımda koridor duvarların (avlu duvarının) sadece köşelerde çok az kısmı ayakta olup, bu kalan kısımdan anlaşıldığına göre bu tarafta üst örtüyü taşıyan müstakil ayaklar yoktur. Bu kısımda ayaklar duvarların içine alınmış, yalnız belli bir yükseklikten sonra, kemer başlanıcında 6-7cm dışa çıkıntı yapmaktadır.(Şekil 3.24. a, b) Yani bu kısımda koridor şeklindeki mekanın yan duvarlarının (avlu duvarlarının) üst örtüyü taşıdığını söyleyebiliriz.

3.4.9.1.3. Döşeme

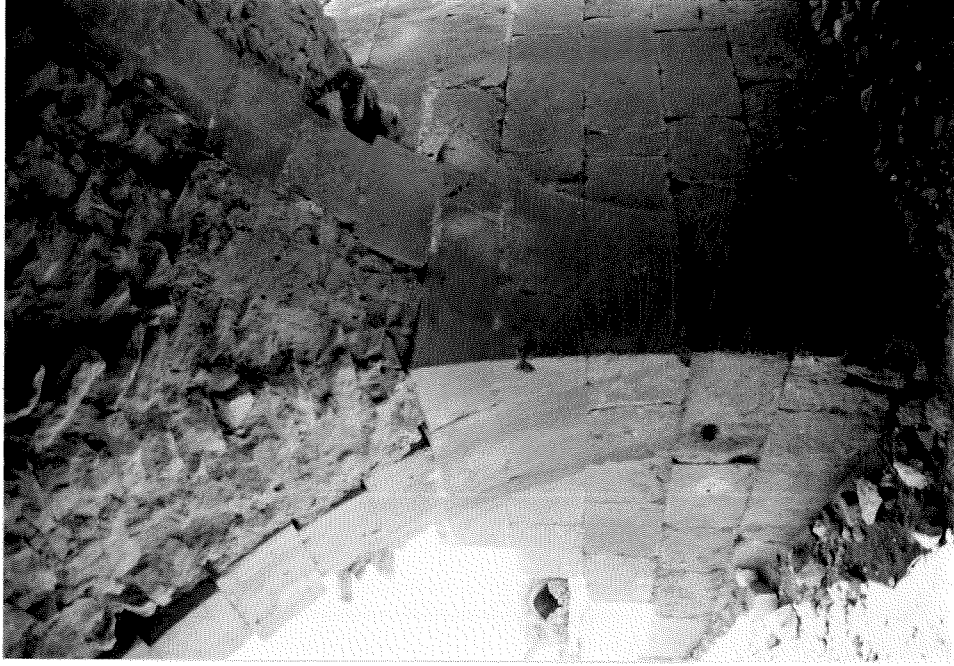
Bu mekanların zemini toprak ve molozlarla dolmuş olduğundan, zemin görülememektedir.

3.4.9.1.4. Örtü

3.4.9.1.4.1. Kemerler

Bu mekanlardaki kemerler koridor duvarları(avlu duvarları) ile nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarını üstte, birbirine bağlamakta ve üst örtüyü taşımaktadırlar. (Şekil 3.25.)

Üst örtüyü taşıyan bu kemerler avlunun sağ tarafındaki koridorlu kısımda ayaklara, sol taraftaki koridorlu kısımda ise duvarlara oturmakta ve her iki tarafta da kemerler ayaklardan veya duvarlardan çıkıntı yaparak başlamaktadır. Ayrıca kemerler

Şekil 3.24.a. Duvara gömülü ayaklar

Şekil 3.24.b. Duvara gömülü ayaklar

nişlere benzeyen mekanların duvarlarından da çıkıntı yaparak başlamaktadır. (Şekil 3.26.)

3.4.9.1.4.2. Çapraz tonozlar

Bu kısımlarda üst örtü her kemer arasına inşa edilmiş çapraz tonozlardan oluşmaktadır. (Şekil 3.25.) Avlunu sağındaki mekanların üst örtüsünü oluşturan çapraz tonozların çoğunluğu ayakta ikin sol taraftaki mekanların üst örtüsünü oluşturan çapraz tonozların tamamına yakını yıkılmıştır.

3.4.9.2.Kervansaraya gelen yolcuların kaldığı (büyükçe nişlere benzeyen) mekanlar

Üç tarafı duvarlarla kapalı ve ön kısımları koridor şeklindeki bölümlere açılan bu mekanlar adeta büyükçe nişlere benzemektedir.(Şekil 3.27. a, b, c, d e, f) Yanyana sıralanan bu niş şeklindeki mekanların bazılarının boyutları farklı olsa da, bu mekanlar form olarak birbirinin aynıdır. Ancak bu mekanlardan avlunun doğu ve batı cephesine bakan ikisi ile kuzey ve güney cephesine bakan dördü farklıdır.

Bu mekanlar, gerek formu ve gerekse de konumu itibari ile kervansaraya gelen yolcuların kaldığı bölümler olmalıdır.

Şekil 3.25. Sağ tarafta bulunan koridor şeklindeki mekanların üst görüntüsü

Şekil 3.26. Sol tarafta bulunan koridor şeklindeki mekanların üst görüntüsü

Şekil 3.27.a. Nişlere benzeyen mekanlar

Şekil 3.27.b. Nişlere benzeyen mekanlar

Şekil 3.27.c. Nişlere benzeyen mekanlar

Şekil 3.27.d. Nişlere benzeyen mekanlar

Şekil 3.27.e. Nişlere benzeyen mekanlar

Şekil 3.27.f. Nişlere benzeyen mekanlar

3.4.9.2.1. Örtü

3.4.9.2.1.1. Kemerler

Nişlere benzeyen bu mekanların yan duvarları üstte kemerlerle birbirine bağlanmaktadır.(Şekil 3.27.a) Bu kemerlere hem nişlerin üst örtüsü hem de koridorlu kısmın üst örtüsü olan çapraz tonozlar oturmaktadır.

3.4.9.2.1.2. Düz örtüler-tavanlar

Nişlere benzeyen bu mekanların üst örtüsü, düz blok (sal taşlarına benzeyen) taşlarla kapatılmış olduğundan, düz tavadır. Bu mekanlarda tavan yüksekliğinde, duvarların her kenarında yaklaşık 20cm. uzunluğunda çıkmalar vardır.(Şekil 3.28. a, b) Yalnız avlunun solunda, kuzeydeki nişlere benzeyen mekanlarda iki yan duvarlarda çıkma bulunmamakta sadece arka duvarlarda çıkma vardır. Üst örtüyü oluşturan düz tavanlar bu çıkmalar ile iki niş duvarını bir birine bağlayan kemerlerin üzerine oturmaktadır.

Şekil 3.28.a. Çıkma

Şekil 3.28.b. Çıkma

3.4.9.3. Avlunun kuzey ve güney cephesinde kapıların karşısındaki mekanlar

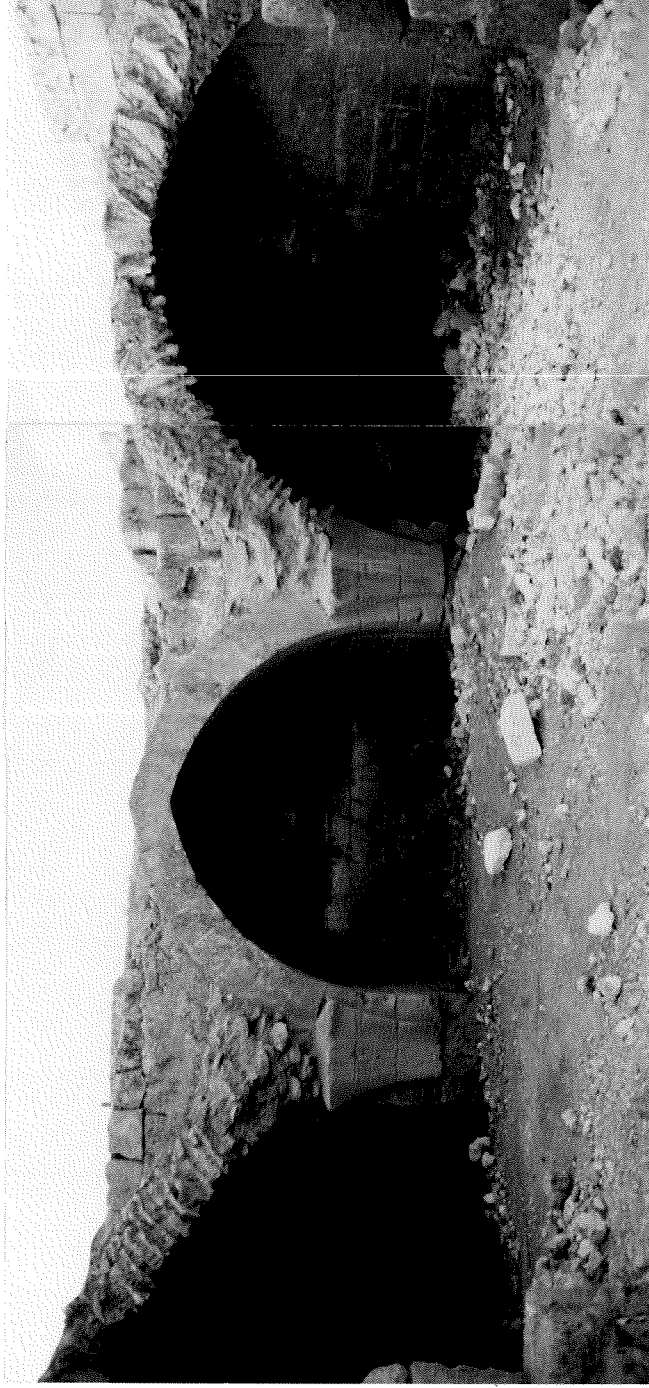
Avlunun kuzey ve güney cephesindeki kapıların karşısındaki nişlere benzeyen mekanlar, diğer nişlere benzeyen mekanlarla aynı boyutta olmasına rağmen üst örtüleri farklıdır. Bu mekanların üst örtüsü tonoz parçalarından oluşmaktadır. (Şekil 3.29.)

3.4.9.4. Eyvana benzeyen mekanlar

Eyvana benzeyen bu mekanlar, kervansarayın doğu ve batı duvarının üzerinde sıralanan nişlere benzeyen mekanların ortasında yer almakta ve cephede de çıkıntı yapmaktadır. Bu mekanlardan batı cephesinde bulunanı sağlam olup, (Şekil 3.30.) diğerinin ise bir kısmı yıkıktır. (Şekil 3.31.)

Batı cephesindeki eyvana benzeyen mekan, avlunun batı cephesinin ortasında yer alan ve bir duvarı sağlam olan kapı ile aynı hizadadır. Yani eyvana benzeyen bu mekan ile karşısındaki kapı aynı genişliktedir.

Bu mekanlar, gerek bulunduğu konum itibarıyla, gerek cephelerde çıkıntı yapmaları ve gereksede kapılarla aynı genişlikte olup koridorlu kısımlarla birlikte adeta direkt avluya açılmalarından dolayı eyvana benzemektedirler.

Şekil 3.29. Avlunun kuzey cephesindeki (kapıların karşısındaki) mekan

Şekil 3.30. Eyvana benzeyen mekan (batı taraftaki)

Şekil 3.31. Eyvana benzeyen mekan (doğu taraftaki)

3.4.9.4.1. Örtü

Eyvana benzeyen bu mekanların üst örtüsü, bir beşik tonoz ile bu beşik tonozla bitişik bir tonoz parçasından oluşmaktadır.

3.4.9.4.2. Döşeme

Bu mekanların zemini de toprak ve molozlarla dolduğundan Orjinal zemin görülememektedir.

3.4.9.5. Aydınlatma ve havalandırma

Koridor ve nişli kısımlarda aydınlatma ve havalandırma tamamıyla avluya açılan kapılarla yapılmaktadır. Bununla birlikte kuzey-batı köşesindeki nişte üstte bir mazgal penceresi de mevcuttur.(Şekil 3.32.)

3.4.10. Köşe mekanları

Kervansarayın köşelerinde bulunan ve koridorlu kısımlara açılan bu mekanlardan yalnızca kuzey-batı cephesinde bulunanı sağlam olarak mevcuttur.

Bununla birlikte kuzey-doğu cephesinde bulunan köşe mekanın da çok az bir kısmı sağlam olarak bulunmaktadır.

Güney cephesinin köşelerinde yer alan mekanlardan ise, yalnızca zeminde duvar izleri mevcuttur.

3.4.10.1. Kuzey-batı köşedeki (ön cehenin sağ köşesindeki) mekan

Yapının kuzey-batı köşesinde yer alan bu mekana koridorlu kısımdan bir kapı ile girilmektedir¹. (Şekil 3.33. a) Bu kapıdan girildiğinde sol tarafta büyükçe bir nişe benzeyen bir bölüm vardır.(Şekil 3.33. b)

3.4.10.1.1. Döşeme

Zemin taş döşeme olup, orjinal döşemenin bir kısmı bugün de mevcuttur. (Şekil 3.33. c)

¹Köylüler bu mekanın hamam olduğunu rivayet etmekte birlikte, burasının hamam olduğuna dair hiç bir iz yoktur.

Şekil 3.32. Nişlere benzeyen mekandaki mazgal pencere

Şekil 3.33.a. Kuzeybatı köşe mekanının giriş kapısı

Şekil 3.33.b. Niş benzeyen mekan

Şekil 3.33.c. Döşeme

3.4.10.1.2. Örtü

Bu mekanın girişinde yer alan büyükçe nişin üst örtüsü tıpkı koridorlara açılan diğer büyük nişlerin üst örtüsü gibi düz tavadır. (Şekil 3.33. b) Ayrıca Kapı ile niş arasında üstte 47cm. çıkma vardır. Bu çıkmayla, kapı ile niş arasındaki kısımla, nişin üstte aynı hizaya gelmesi sağlanmıştır. Böylece de bu köşe mekanı üstte kareye çevrilmiştir.

Üstte kareye çevrilen bu mekan daha sonra duvar köşelerinde yer alan dört adet trompla sekizgene dönüştürülmüştür. (Şekil 3.33. d)

Üstte sekizgene çevrilen bu mekanın üstü, sekiz köşeli bir kubbe ile örtülmüştür.(Şekil 3.33. e) Kesme taştan inşa edilen ve içte sekiz köşeli olan bu kubbe dışta köşesizdir.

3.4.10.1.3. Pencereler

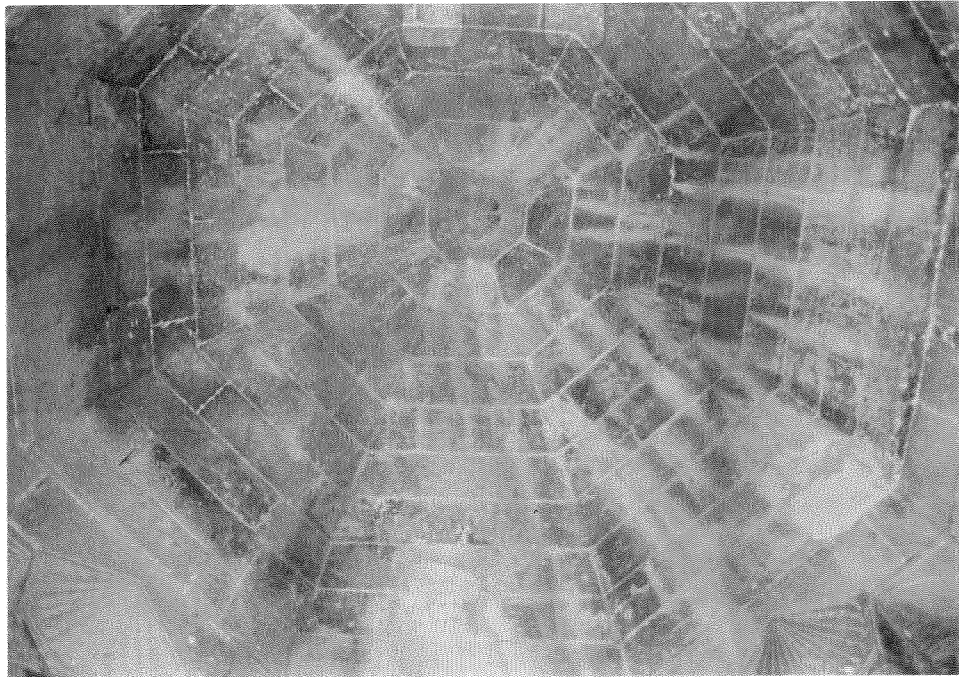
Bu mekanda dışarıya açılan üç adet mazgal pencere mevcuttur.(Şekil 3.33.f, g)

3.4.10.1.4. Aydınlatma Ve Havalandırma

Aydınlatma ve havalandırma dış cephelere açılan üç adet mazgal pencere ile yapılmaktadır.

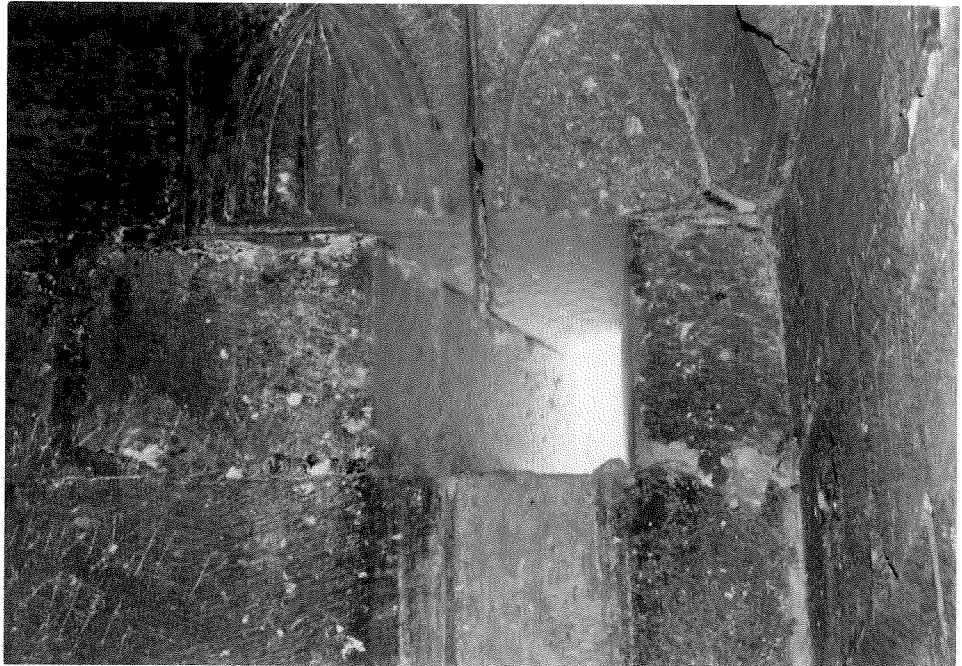
Şekil 3.33.d. Tromp

Şekil 3.33.e. Kubbe

Şekil 3.33.f. Pencere

Şekil 3.33.g. Pencere

3.4.10.2. Kuzey-doğu köşesindeki (ön cephenin solundaki) mekan

Giriş kapısı haricinde tamamma yakını yıkılmış olan bu mekanın iki yan duvarı ile üst örtüsünün bir bölümü kısmen sağlamdır. (Şekil 3.34. a)

3.4.10.2.1.Döşeme

Bu mekanın zemini toprak ve molozlarla dolmuş olduğundan orjinal zemini görülememektedir.

3.4.10.2.2.Örtü

Üst örtü tamamen yıkılmış olup, yalnız üst örtüye geçiş elamanlarının bir kısmı sağlamdır. Dikdörtgen mekanı kareye çevirmek için kullanılan çıkma ile daha sonra da kare mekanı üstte daireye çevirmek için kullanılan üçgen geçiş elamanının bir tanesi mevcuttur.

Dikdörtgen olan bu mekanı da kareye çevirmek için yapılan ve güney duvarında, belli bir yükseklikten sonra başlayan çıkma, kapıya 86.5cm. mesafe uzaklıkta ve yaklaşık 95cm. genişliğindedir. Bu çıkmanın bugün çok az bir kısmı ayaktadır.

Üstte kareye çevrilen bu mekanı daha sonra onikigene çevirmek için kullanılan üçgen geçiş elamanlarından yalnız kapının hemen üstünde yer alanı sağlam

bulunmaktadır. (Şekil 3.34. b) Bu üçgen geçiş elamanının hemen üstünde kubbe başlanğıcı da görülebilmektedir.

3.4.10.2.3..Pencere

Bu mekanı sadece batı duvarında yer alan mazgal penceresi mevcuttur. (Şekil 3.34. a)

3.4.10.2.4. Aydınlatma ve havalandırma

Kapının bulunduğu duvarda bulunan mazgal pencere, bu mekanda da aydınlatma ve havalandırmanın kapı ve dış cephelere açılan mazgal pencereleri ile yapıldığını göstermektedir.

3.5. Dış Mekan (Dış Cepheler)

3.5.1. Kuzey(giriş) cephesi

Kuzey cephesinin ortasında, yapının tek ve büyük giriş kapısı bulunmaktadır. Girişte, giriş kapısı geri çekilerek ve girişin sağındaki mescid ile solundaki mekan

Şekil 3.34.a. Kuzeydoğu köşe mekanı

Şekil 3.34.b. Kuzeydoğu köşe mekanı

cephede öne çıkıntı yaparak girişin ön cephede vurgulanması sağlanmıştır. (Bkz. Şekil 3.5.) Ayrıca girişin sağındaki ve solundaki mekanlar üstte bir tonozla bir birine bağlanmış ve bu kısımlar cephede daha yüksek tutularak ön cephede girişin, kitlesel bir görünüş kazanması sağlanmıştır. (Bkz. Şekil 3.6.)

Girişte, giriş kapısının üzerinde yapının tarih ve banî kitabesi ile birlikte giriş kapısının sağında yani mescidin dış duvarında da bir kitabe mevcuttur. Ayrıca mescidin kuzey duvarının üst kısmında da şu anda tahrip olmuş ve üzerinde iki arslan figürü olduğunu tahmin ettiğimiz bir kabartma mevcuttur.

Cephede girişin sağ ve solundaki mekanlarla, köşe mekanları arasında kalan kısım, her iki tarafta da yaklaşık çörtten hizalarına kadar sağlam olup, cephenin bu kısımları diğer kısımlarından daha alçaktır. Bu kısımlarda üst duvar hizasında bulunan çörttenlerin büyük bir kısmı da sağlam olarak mevcuttur.

Yapının kuzey-doğu ve kuzey-batı köşesinde bulunan mekanlarda, cephede öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu mekanlar cephede çörttenlerin bulunduğu kısımlardan daha yüksektir. Köşe mekanlarından kuzey-batı da bulunanı cephede sağlam olup sadece bu mekanın üstte bir iki taş sırası tahrib olmuş vaziyettedir. (Şekil 3.35.) (Şekil 3.36.) Kuzey-doğu köşedeki köşe mekanının ise tamamına yakını yıkık vaziyettedir.

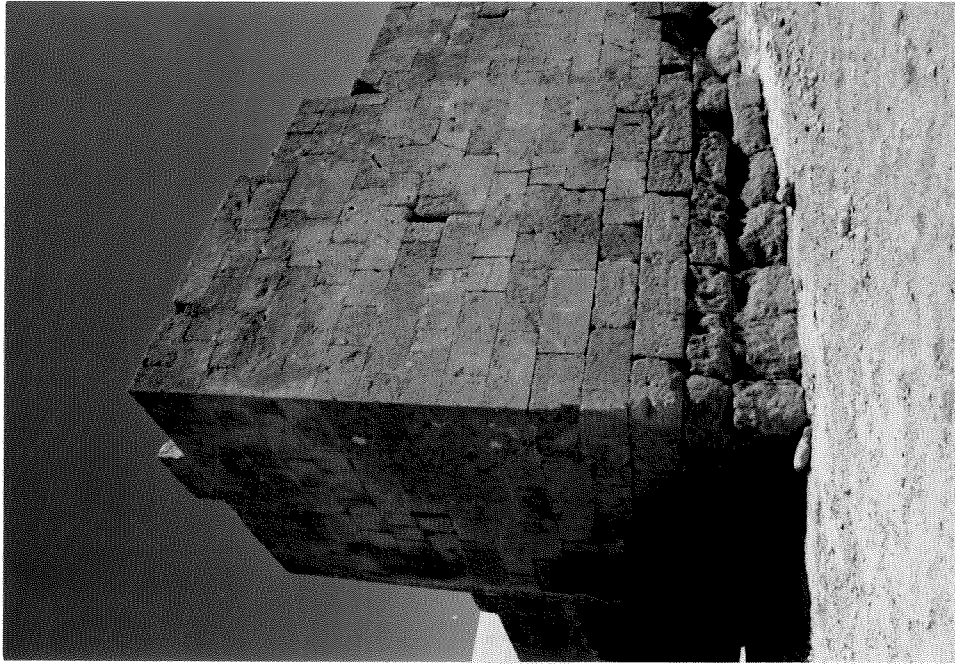
Kervansarayın bu cephesinde yer alan mekanlardan cepheye açılan pencerelerin tamamı mazgal pencereler olup cephede küçük delikler halindedir.

3.5.2. Batı cephesi

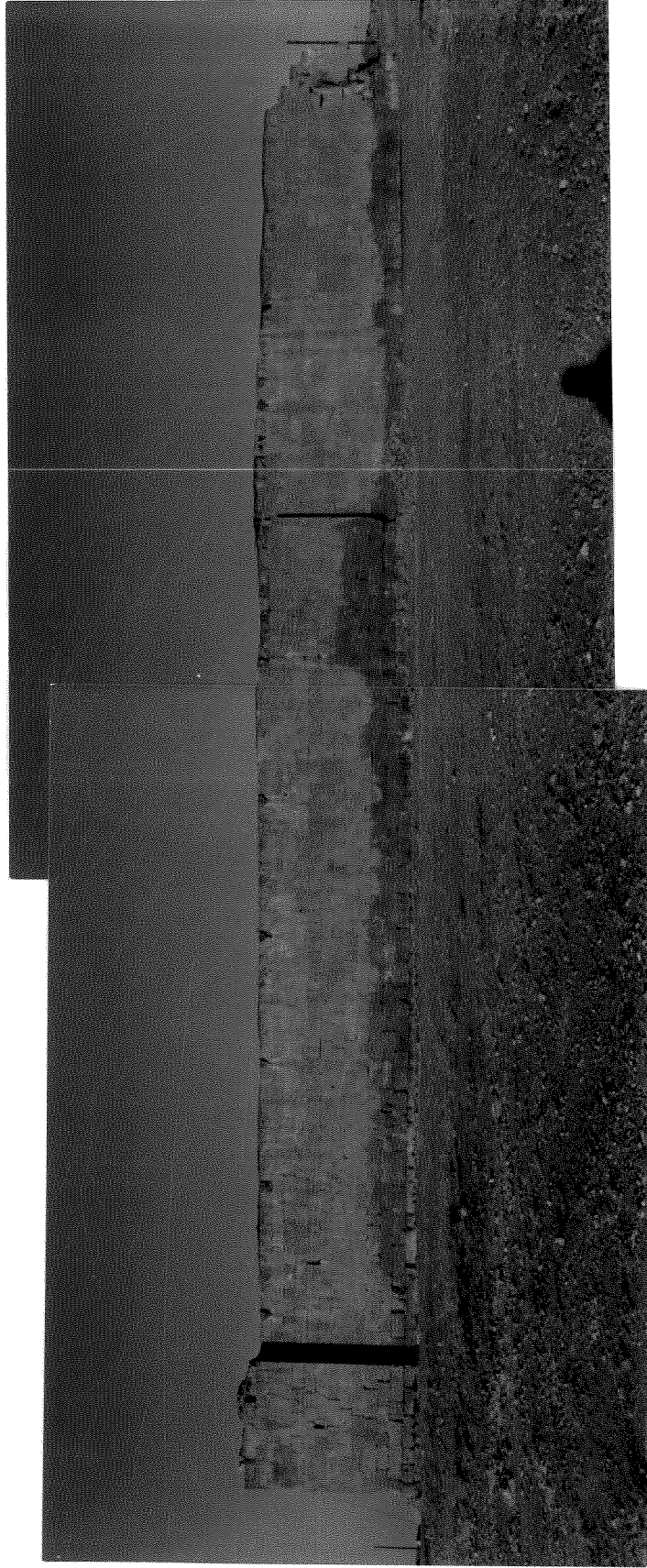
Kervansarayın en sağlam cephesidir. Yıkık olan güney-batı köşesi haricinde, cephenin tamamına yakını sağlamdır. (Şekil 3.37.)

Şekil 3.35. Kuzeybatı görünüşü

Şekil 3.36. Kuzeybatı köşe

Şekil 3.37. Batı cephesi

Cephedeki hareketsizliği kuzey-batı köşesindeki köşe mekanı ile cephenin ortasında bulunan ve eyvana benzeyen mekanın öne çıkıntı yaparak bozması ile birlikte yine de cephe oldukça hareketsizdir.

Batı cephesinin duvarları çörttenlerin hizasına kadar hemen hemen sağlamdır. Bu cephenin ortasında öne doğru çıkıntı yapan ve eyvana benzeyen mekanın sağ tarafı, sol tarafından çörtten hizasında bir taş, yaklaşık 40 - 45 cm. yüksektir.

Kervansarayın bu cephesinde, kuzey-batı köşesindeki mekandan ve hemen yan tarafında bulunan ve büyük nişlere benzeyen kısımdan açılan mazgal pencereleri de cephede birer küçük delik şeklinde olduğundan yapının batı cephesi sağır bir cephe görünümündedir.

3.5.3. Güney cephesi

Bu cephenin yarından fazlası yıkık haldedir. Cephede eyvan çıkıntı yapmakta, ayrıca köşelerdeki duvar izlerinden köşelerdeki mekanların da cephede öne çıkıntı yaptığı anlaşılmaktadır.

Eyvannın dış duvarı ile eyvanın sol tarafındaki kısımda cephede nisbeten kesme taşlar mevcut olup, diğer kısımlardaki kesme taşlar döküldüğünden moloz duvar kısmı kalmıştır. (Şekil 3.38. a, b, c, d, e, f)

Şekil 3.38.a. Güneybatı köşe

Şekil 3.38.b. Güney cephesi

Şekil 3.38.c. Güney cephesi

Şekil 3.38.d. Güney cephesi (eyvan)

Şekil 3.38.e. Eyvan

Şekil 3.38.f. Güney cephesi

3.5.4. Doğu cephesi

Yapının en çok tahrib olmuş cephesi olup, tamamen harabe halindedir. Bir kaç yeri haricinde cephede kesme taş kalmamış, cephe tamamen moloz duvar halindedir. (Şekil 3.39. a, b, c, d, e, f)

3.6. Pencereleler

Cephelere açılan pencerelerin tamamı mazgal pencerleler olup, adeta cephelerde birer küçük delik şeklindedirler. (şekil 3.40. a, b)

3.7. Çörtlenleler

Kervansarayın kuzey ve batı cephelerinde tamamı olmasada çörtlenlelerin çoğu sağlam olarak mevcuttur. Çörtlenleler kesme taştan tek parça halinde yapılmıştır. (Şekil 3.41. a, b) (Bkz. EK-12)

Şekil 3.39.a. Güneydoğu köşe

Şekil 3.39.b. Doğu cephesi

Şekil 3.39.c. Doğu cephesi

Şekil 3.39.d. Doğu cephesi.

Şekil 3.39.e. Doğu cephesi

Şekil 3.39.f. Doğu cephesi

Şekil 3.40.a. Pencereleler

Şekil 3.40.b. Pencereleler

Şekil 3.41.a. Çörten

Şekil 3.41.b. Çörten

3.8. Dam (çatı)

Giriş, giriş eyvan, mescid, mescidin karşısındaki mekan, (Şekil 3.42.) eyvan, (Şekil 3.43.) ile kuzey-batı köşedeki köşe mekanın (Şekil 3.44.) çatıda kaplama malzemeleri taştır. Ayrıca yolcuların kaldığı kısımların üzerleri toprak olmasına rağmen toprağın alt kısmında yer yer taş malzeme görülmektedir. (Şekil 3.45.)

Avlunun etrafındaki koridor şeklindeki mekanların üst örtüsünü oluşturan moloz çapraz tonozların üzerinde moloz dolgu bulunmaktadır. Moloz dolgunun üzerinde de toprak bulunmaktadır. (Şekil 3.46. a, b)

3.9. Strüktür

3.9.1. Duvarlar

3.9.1.1. Teknik ve malzeme

Yapının cephe duvarları, avlu duvarları ve yapıda yer alan bütün mekanların duvarlarının tamamı düzgün kesme taştır.

Şekil 3.42. Dam (giriş eyvanı, mescid ve karşısındaki mekan)

Şekil 3.43. Eyvan, dam

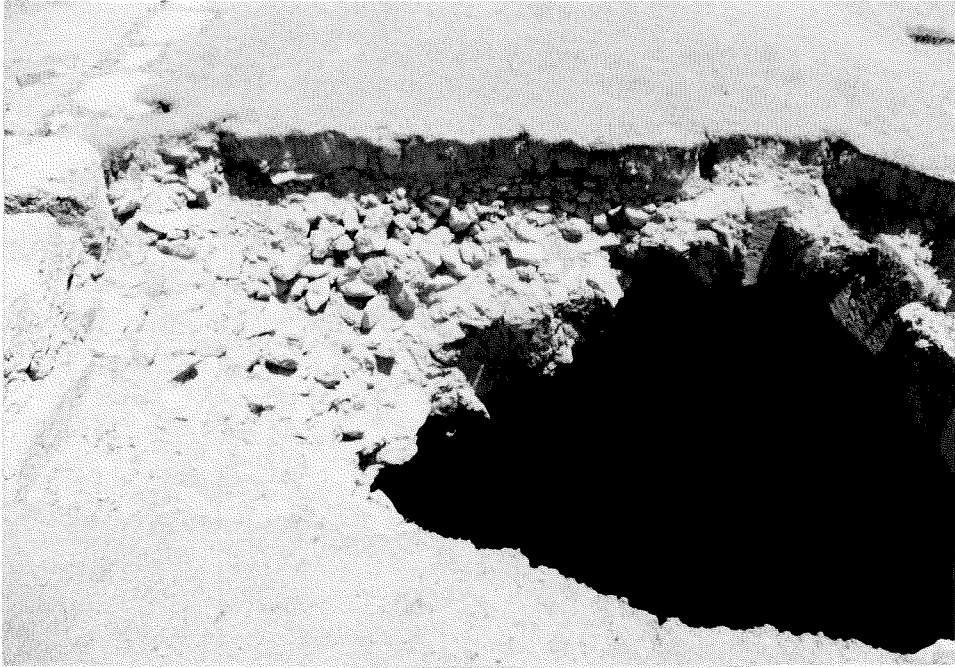
Şekil 3.44. Dam, kuzeybatı köşe

Şekil 3.45. Dam (yolcuların kaldığı kısım)

Şekil 3.46.a. Dam, koridor şeklindeki mekanlar

Şekil 3.46.b. Dam, koridor şeklindeki mekanlar

3.9.2. Ayaklar

3.9.2.1. Teknik ve malzeme

Avlunun sağındaki koridorlu kısımda, nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarının karşısında bulunan ve avlu duvarına bitişik ayaklar kesme taştan inşa edilmiştir. Fakat bu ayaklar ne tam avlu duvarı ile tam birleşik, ne de arada tam bir dilatasyon bırakılarak inşa edilmişlerdir. Çünkü ayaklar inşa edilirken her sıra avlu duvarına bağlanmamış, yalnızca bir kaç sıra avlu duvarına bağlanmış, diğer sıralar avlu duvarının yüzüne inşa edilmiştir. (Şekil 3.47.)

3.9.3. Kemerler

Yapıda kullanılan kemerler kullanım farklılığı olarak;

1-Kapı üstlerindeki kemerler.(Bkz. 3.7.) (Bkz. 3.21. d)

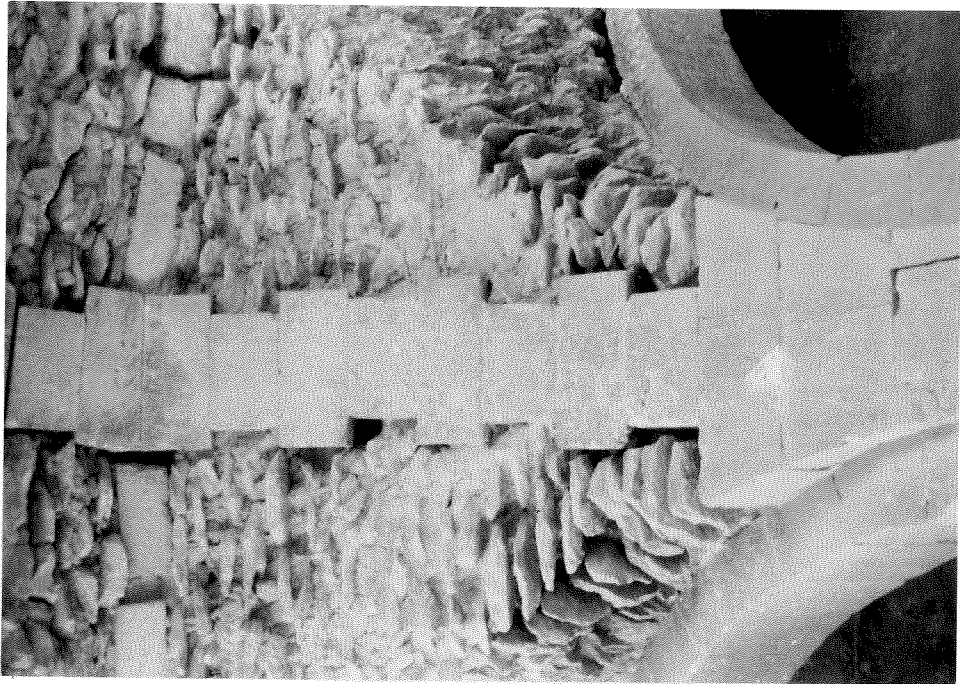
2-Niş duvarlarını birbirine bağlayan kemerler. (Bkz.3.27. a)

3-Niş duvarlarını avlu duvarına bitişik ayaklara bağlayan kemerler. (Şekil 3.48.) (Şekil 3.49.)

4-Kapı ve pencere üstlerindeki tahfif kemerleri olmak üzere dört çeşit kemer mevcuttur. (Şekil 3.50.)

Şekil 3.47. Ayaklar

Şekil 3.48. Kemerler (koridor şeklindeki mekanlar)

Şekil 3.49. Kemerler (koridor şeklindeki kısımlar)

Şekil 3.50. Tahfif kemerleri

3.9.3.1. Malzeme

Bu kemerlerin tamamında kullanılan malzeme kesme taştır.

3.9.3.2. Teknik

Yapıda kullanılan, kapı üstü kemerleri, nişleri birbirine bağlayan kemerler ve tahfif kemerleri düzgün kesme taştan örülerek inşa edilmişlerdir.

Nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarını, avlu duvarlarına bağlayan kemerler ile nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarını avlu duvarlarına bitişik ayaklara bağlayan kemerler, belli bir yüksekliğe kadar duvarlarla veya ayaklarla birlikte örülmüş daha sonra tek sıra halinde ve münavebeli olarak bir büyük bir küçük taş sırası ile kesme taştan örülerek inşa edilmişlerdir.(Şekil 3.51. a, b)

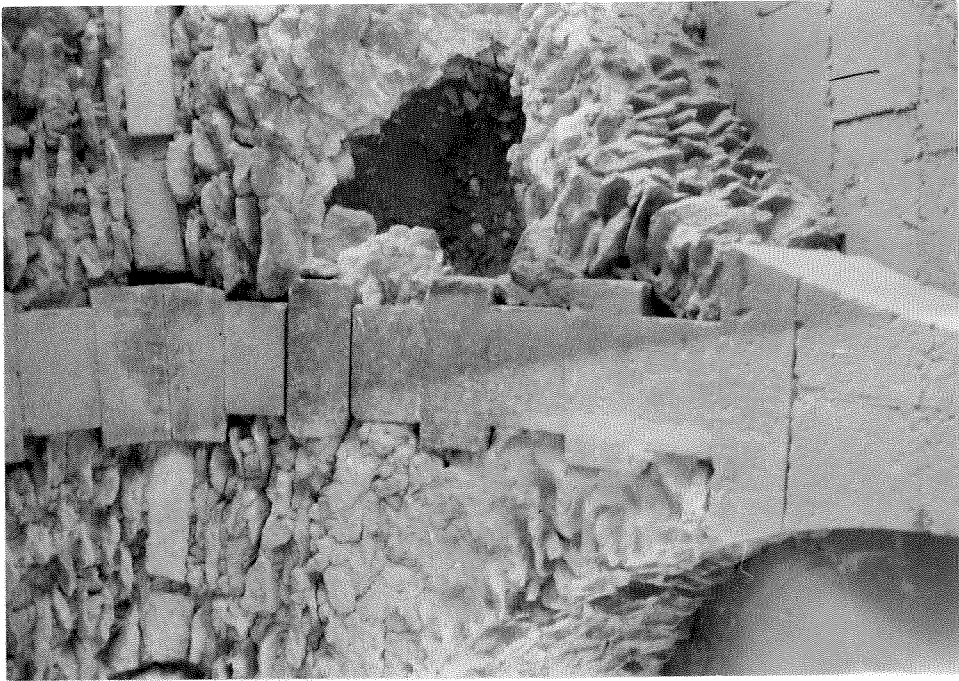
Ancak kuzey-batı köşedeki niş duvarını avlu duvarının köşesindeki ayağa bağlayan kemer diğer kemerlerden farklıdır. Bu kemer kesme taştan düzgün bir şekilde ve çapraz tonoz yüzeyinden aşağıya doğru yaklaşık 30cm. çıkıntı yapacak şekilde inşa edilmiştir. (Şekil 3.49.)

3.9.3.3. Kemer tipleri

Yapıda kullanılan kemerlerin tamamı sivri kemerdir. Yalnızca tahfif kemerleri farklıdır. Çünkü bu kemerler birer kemer parçası halindedir.

Şekil 3.51.a. Ayaklar, kemerler

Şekil 3.51.b. Kemerler (koridor şeklindeki mekanlar)

3.9.4. Tonozlar

3.9.4.1. Beşik tonozlar

Yapının girişinin üst örtüsü ile mescidin karşısındaki mekan ve eyvanın üst örtüsü beşik tonozdur.

3.9.4.2. Çapraz tonozlar

Giriş eyvanının üst örtüsü ile avlunun etrafında yer alan ve koridora benzeyen mekanların üst örtüleri çapraz tonozdur.

3.9.4.3. Yarım tekne tonozlar

Avlunun doğu ve batı cephesinin ortasındaki kapıların¹ karşısında bulunan eyvana benzeyen mekanların üst örtüsü yarım tekne tonozdur.

¹Bu kapılar bugün mevcut değildir. Sadece batı tarafındakinin bir duvarı kısmen sağlamdır.

3.9.4.4. Tonoz parçalarının oluşturduğu örtüler

Avlunun güney ve kuzey cephesindeki dört adet kapının¹ karşısında bulunan mekanların üst örtüsü ise, üç adet tonoz parçasının bir araya gelmesi ile oluşan tonozdur.

3.9.4.5. Malzeme

Girişin ve eyvanın üst örtüsünde bulunan beşik tonozlar ile giriş eyvanının üst örtüsündeki çapraz tonoz kesme taştan inşa edilmiştir. Ayrıca avlu duvarlarındaki kapıların karşısında bulunan mekanların üst örtülerini oluşturan yarım tekne tonozlar ile üç tonoz parçasının biraraya gelmesi ile oluşan tonozlar da kesme taştan inşa edilmiştir.

Mescidin karşısındaki mekanın üst örtüsünde yer alan beşik tonoz, tonoz başlangıcından belli bir yüksekliğe kadar kesme taştan daha sonraki sıraları ise moloz taş ile inşa edilmiştir².

Avlunun çevresinde yer alan koridor şeklindeki mekanların üst örtülerinde bulunan çapraz tonozlar da moloz taştan inşa edilmiş olup, bu mekanların üst örtülerindeki çapraz tonozlarda, tonoz sırtlarında her iki yönde bir sıra nisbeten düzgün taş sırası vardır. (Şekil 3.52.) Ayrıca bu mekanların moloz taştan inşa edilmiş

¹Bu kapılardan sadece avlunun güney duvarının, batı tarafındaki sağlamdır. Diğerleri mevcut değildir.

²Bu beşik tonoz şu anda kesme taştan inşa edilerek üzeri beton sıva ile sıvanmıştır.

çapraz tonozlarının yüzeylerinde yer yer sağlam kalmış sıva parçaları mevcuttur. Bu da bize moloz taştan inşa edilmiş olan bu tonozların üzerlerinin sıvalı olduğunu göstermektedir. (Şekil 3.53.)

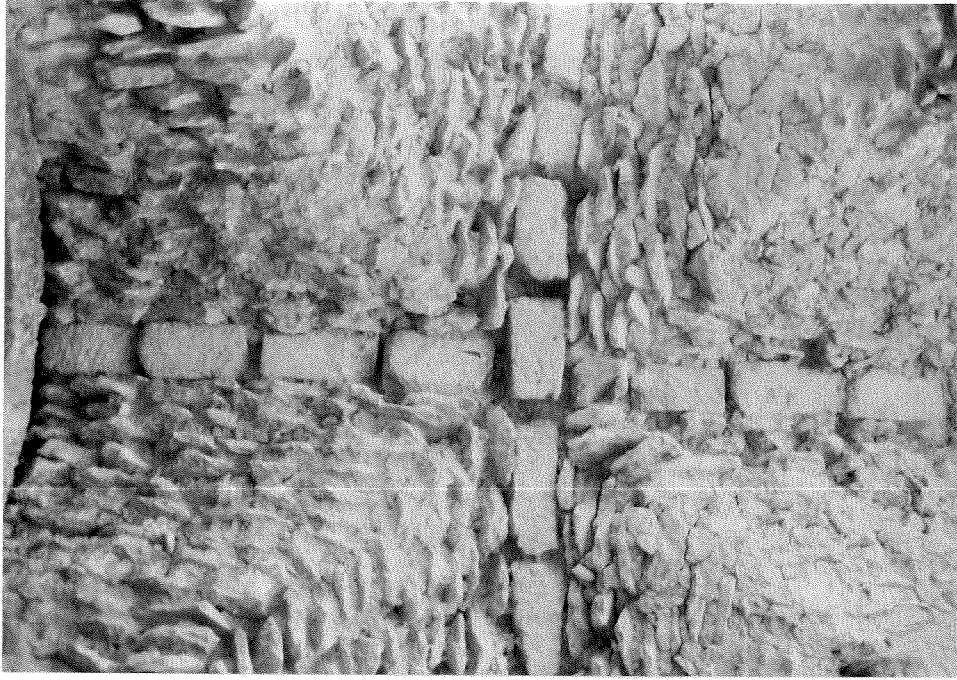
3.9.4.6. Teknik

Moloz taştan inşa edilen tonozlar teknik olarak oldukça farklıdır. Bu tonozların içinde yer alan moloz taşlar yaklaşık, 40cm. büyüklüğünde ve 8-10cm. kalınlığında olup, bu taşlar dikine kullanılmıştır.(Şekil 3.54.) Tonozlar, moloz taşlarla adeta tuğladan tonoz inşa ediliyormuş gibi yapılmışlardır. Yani moloz taşlarla inşa edilen bu tonozlar tuğla tekniğinde inşa edilmişlerdir.

Koridor şeklindeki mekanların üst örtüsündeki çapraz tonozların duvarlara oturduğu yerlerde duvarlarda dişler bulunmakta ve bu kısımlarda tonozlar bu dişlere oturmaktadır. (Şekil 3.55.)

3.9.5. Kubbeler

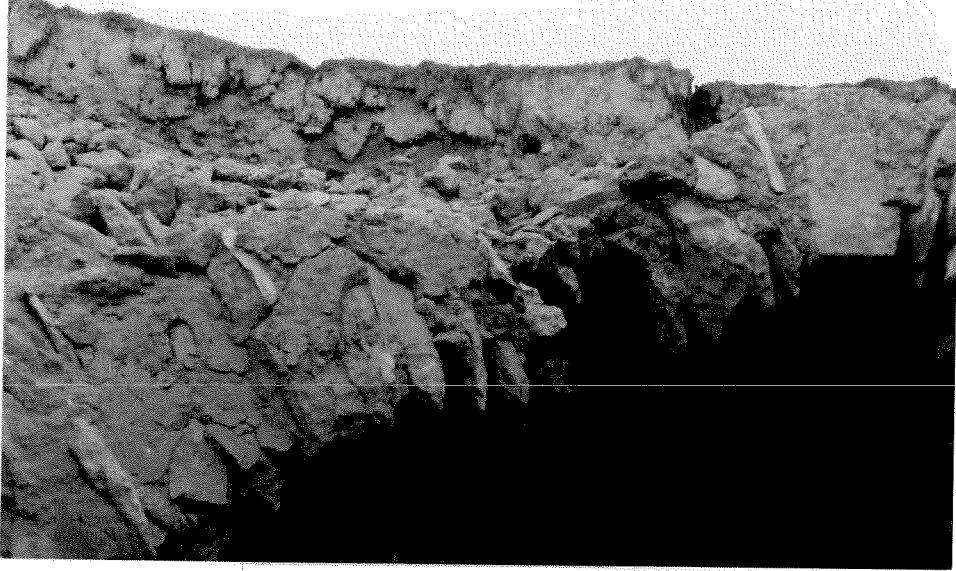
Yapının kuzey-batı köşesinde bulunan köşe mekanının üst örtüsü sekiz köşeli bir kubbe ile örtülüdür. Ayrıca kuzey-doğu köşesindeki köşe mekanının üst örtüsü şu anda mevcut olmamasına rağmen üst örtüye geçiş elamanı olarak kullanılan üçgen elemandan anlaşıldığına göre bu mekanda kubbe ile örtülü olmalıdır.

Şekil 3.52. Çapraz tonozlar (koridor şeklindeki mekanlar)

Şekil 3.53. Sıva (koridor şeklindeki kısımlar)

Şekil 3.54. Moloz tonozlar

Şekil 3.55. Moloz tonozların duvara oturduğu kısımlar (dişler)

3.9.5.1. Malzeme

Kuzey-batı köşesindeki köşe mekanının üst örtüsünde bulunan ve sekiz parçadan oluşan kubbe kesme taştan inşa edilmiştir. Kuzey-doğu köşesindeki köşe mekanının üst örtüsünde bulunması gereken kubbe şu anda mevcut olmadığından malzemesini de bilemiyoruz.

3.9.6. Kubbe ve tonozun birlikte kullanıldığı örtüler

Mescidin üst örtüsü, mihrab önünde beş köşeli bir yarım kubbe ile devamında da yarım tekne tonozdan oluşturmaktadır.

3.9.6.1. Malzeme

Mescidin üst örtüsünü oluşturan yarım kubbe ve yarım tekne tonoz kesme taştan inşa edilmiştir.

3.9.7.10. Düz örtüler

Avlunun etrafındaki koridorlu kısımlara açılan ve nişlere benzeyen mekanların

büyük çoğunluğunun üst örtüsü düz tavadır. Bu mekanlardan avlunun doğu ve batı cephesinin ortasındaki kapıların karşısında bulunan eyvana benzeyen mekanlarla, avlunun kuzey ve güney cephesinde avluya açılan dört adet kapının karşısındaki nişlere benzeyen mekanların üst örtüleri haricinde diğer bütün nişlere benzeyen mekanların tamamının üst örtüsü düz tavadır.

3.9.8. Teknik

Bu mekanların üst örtüsünü oluşturan düz tavanlar, nişlere benzeyen mekanları birbirine bağlayan kemerlerle, bu mekanların yan duvarları ve arka duvarlarının üstüne oturmaktadır.

Bu tavanların, nişlere benzeyen mekanların duvarlarına oturduğu kısımlarda üst tavan hizasında, yan duvarlar ile arka duvarlarda yani üç tarafta yaklaşık 20 cm. çıkma bulunmakta ve tavan bu çıkmalara oturmaktadır. Ancak kuzey-doğu kısımdaki nişlere benzeyen mekanlarda, bu çıkmalar sadece arka duvarlarda bulunmaktadır.

Bu mekanların üst örtüsünü oluşturan ve kemerler ile duvarların üst kısmındaki çıkmalara oturan düz tavanlar, blok kesme taşlar(sal taşları) yanyana konarak inşa edilmişlerdir.

3.9.8.1. Malzeme

Düz tavanlarda inşa malzemesi olarak blok kesme taşlar kullanılmıştır. Ayrıca nişlere benzeyen mekanların tavan hizasında bulunan çıkmalarda kesme taştan

yapılmışlardır.

3.9.9. Geçiş elemanları

3.9.9.1. Tromplar

Yapının kuzey-batı köşesinde bulunan köşe mekanında, üstte kare mekanı sekizgene çevirmek için köşelere dört adet tromp inşa edilmiştir. Geçiş elemanı olarak kullanılan bu trompların içleri basit mukarnaslar şeklinde olup, şekil olarak her biri diğerinden farklı görünüştedir.

3.9.9.1.1. Malzeme.

Geçiş elemanı olarak kullanılan tromplar kesme taştan inşa edilmişlerdir.

3.9.9.2. Üçgenler

Yapının kuzey-doğu köşesindeki yıkık olan köşe mekanında üst örtüye geçiş elemanı olarak kullanılan ve günümüze kadar sağlam olarak kalabilmiş bir adet üçgen

Şekil 3.56.a. Kuzeydoğu köşe mekanı

Şekil 3.56.b. Kuzeydoğu köşe mekanındaki üçgen geçiş elemanı

geçiş elemanı mevcuttur.(Şekil 3.56. a, b) Ayrıca mesciddeki mihrabın önünde bulunan kubbeye de geçiş elemanı olarak köşelerde üçgen geçiş elemanı kullanılmıştır.

3.9.9.2.1. Malzeme

Üçgen geçiş elemanları kesme taştan inşa edilmişlerdir.

3.10. Kitaplar ve yazılar

3.10.1. Bani ve inşa kitabesi

Yapının giriş kısmının üzerinde bulunan bani ve inşa kitabesi bugün sağlam olmakla birlikte, kitabedeki yazının çok az bir kısmı okunamamaktadır. Kitabe iki satır halinde olup, üst satır 51cm. yüksekliğinde ve 294cm. uzunluğundadır. Alt satır ise, 34cm. yüksekliğinde ve 158cm. uzunluğundadır. (Resim 3.57. a)

Yapının kitabesinin üst satırında:

"el-Hac Hüsâmeddin Ali İbn İmâd ibn İsa (gafarallahu liecrihi) Han-ı Bağrur. fi şehri Zilhicce sene sitte aşara ve sitte mie"

alt satır ise,

"kane'l-feraġu fi Şehri cemazie'l-evvel sene sitte aşara ve sitte mie ve'l-hamdulillah." yazılıdır. (Şekil 3.57. b, c)

ilk satırda;

"Han-ı Baġrur Hicri 616 yılının zilhicce ayında (Miladi Şubat 1220) İsa oğlu İmad oğlu Hacı Hüsameddin Ali (sevabından dolayı Allah onu baġıŐlasın) tarafından (yapılmaya başlanmıŐtır.)."

İkinci satırda ise;

"Allah'a hamd olsun Han'ın yapımı Hicri 616 yılının Cemaziyelevvel ayında (Miladi Temmuz 1219) tamamlandı." yazılıdır.

Yapının kitabesinden Hanın H. 616 yılının zilhicce ayında(M. Şubat 1220) yılında Hüsameddin Ali tarafından yaptırılmaya başlandığı ve H. 616 yılının Cemaziyelevvel ayında (M. Temmuz 1219) tamamlandığı ortaya çıkmaktadır ki, bu da bize kitabenin tarih kısmındaki "aylarının" kitabe yazılırken yanlış yazılmıŐ olduğunu göstermektedir. Çünkü hicri takvimde cemaziyelevvel ayı zilhicce ayından önce geldiğinden bir yapının aynı yılın zilhicce ayında başlanıp cemaziyelevvel ayında bitirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle kitabedeki ayların ters yazılmıŐ olduğu düşünülebilir.

Şekil 3.57.a. Kitabe

Şekil 3.57.b. Kitabe, detay

Şekil 3.57.c. Kitabe, detay

Şekil 3.58. Mescidin yan duvarındaki yazı

Yapının kitabesindeki yanlışlık düzeltilirse Hanım H.616 yılının Cemaziyelevvel ayında (M.Temmuz 1219) yapılmaya başlandığı ve H.616 yılının Zilhicce ayında (M.Şubat 1220) yılında tamamlandığı söylenebilir.

Sonuç olarak Han el Bağrur Kervansarayı'nın H.616 M.1220 yılında Hüsameddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir.

3.10.1.1.Yapının adı

Kitabede hanım isminin geçtiği kısımdaki yazı net değildir. Hanım ismi bir kaç şekilde okunabilmektedir. Bunlar:

Han'el - Ba'ru :	حَانَ الْبَعْرُ
Han'el - Ba'ru :	حَانَ الْبَغْرُ
Han'el - Ba'aru :	حَانَ الْبَغْرُ
Han'el - Ba'rûr :	حَانَ الْبَعْرُورُ
Han'el - Bi'r :	حَانَ الْبِئْرُ
Han'el - Bi'rûr :	حَانَ الْبِئْرُورُ

Bunlardan Ba'ru kelimesi keçi, davar pisliği anlamına gelmektedir. Ba'aru ve Ba' rûr kelimesi susuz, şiddetli susuzluk veya birden şiddetli yağmur anlamına gelmekte, Bi'r ve Bi'rûr kelimeleri kuyu veya kuyulu yer anlamına gelmektedir.

Kitabedeki ismin Bi'r veya Bi'rûr okunması çok zayıf bir ihtimal olarak görüldüğünden ve hanım isminin Ba'aru veya Ba'rûr olması yani Türkçe okunuşu ile Bağrur olması gerekir.

3.10.2. Diğer yazılar

Yapının giriş kapısının sağında, mescidin dış duvarında da bir kitabe bulunmaktadır. (Şekil 3.58.) Bu yazı (kitabe) 45 x 134cm. ebadındadır.

Yazının üst satırında;

"Me'mun ibni Me'mun ibni Me'mun ibni Memun "

Alt satırda;

"(Ummira) kullu bânîhi haze'l-hân el-mübarek"

Bu yazıda "Me'mun oğlu Me'mun oğlu Me'mun oğlu Me'mun'un ve bu mübarak hanım yapımında emeği geçen herkesin ömrünü Allah uzun etsin." yazılıdır.

3.11.Yapının Banisi (Yaptıranı)

Kitabede adı geçen Hüsameddin Ali Eyyubi Prenslерinden Melik Eşrefin hâcibi¹ olan Hâcib Hüsameddin Ali olmalıdır.

¹Hâciblik hakkında Şeşen (1987) şunları söylemektedir:

"Hâciblik saraydaki çok eski müesseselerden biridir. İslâm âleminde Muâviye devrinden beri hâciblerin mevcut oldukları bilinmektedir. Bunlar hükümdarla diğer kişiler arasında mâbeyncilik yaparlar, hükümdarın korunmasını sağlarlardı. Sultan'dan başka diğer büyük emirlerin ve prenslerin de hâcibleri vardı." (Şeşen, 1987, s.212)

Ebul Fida(Ö:H.732 M.1331) El-muhtasar fi Ahbari'l-Beşer adlı eserinde Melikül Eşref'in naibi olan Ali el Hâcib'in H.617 M.1220 yılında, yakalanması ve öldürülmesi hakkında şunları söylemektedir:

"Bu yılda Melikül Eşref'in kölemeni İzzedun Aybek ki o Melikül Eşref'in en büyük emiri idi. Hilat'a gönderdi ve o hacib Ali el-mavsulî yakaladı önce hapsetti sonra da öldürdü. Sözü geçen Hüsameddin Ali el hacib Musullu olup Melik el Eşref'e hizmet etmiş ve onun tarafından Hilat'a¹ naib olarak atanmış. O halka iyi davrandı ve koruyarak Azerbeycan'ın Nahcivan ve başka bir çok bölgelerine hakim oldu. Bunun zikri daha önce geçmişti. Fakat Melikül Eşref daha sonra yakalatarak öldürdü. Bunun sebebi halkın muttali olamadığı ancak Melik el Kamil ve Melik el Eşref tarafından bilinen bir suçundan dolayıdır. Sözü edilen bu hacib Hüsameddin çok hayır sahibi olup Harran ile Nusaybin arasındaki han ile Humus ve Dımyşk arasındaki Berihu'l-Atş(?) adıyla bilinen hanı yaptıran kişidir." (Ebul Fida, H.1325- M.1907,s.143)

Ayrıca Turan (1988) ise, H.624 M.1226 yılındaki bazı olayları anlatırken Hüsameddin Ali'den Melik-i Eşref'in Ahlat valisi veya nâibi Hâcib Hüsameddin Ali olarak bahsetmektedir.

Han el Bağrur Kervansarayı'nın kitabesinde yapıyı yaptıranın Hüsameddin Ali olduğu ve ayrıca bu kervansarayın Harran Nusaybin arasında olduğu düşünülürse Ebul Fida'nın, Hâcib Hüsameddin Ali'nin Harran Nusaybin arasında yaptırdığını söylediği kervansaray Han el Bağrur Kervansarayı olmalıdır. Ayrıca o dönemde böyle bir kervansarayı ya hükümdarların ya devlet adamlarının veya zenginlerin yaptırabildiği düşünülürse, Hüsameddin Ali'nin hem Hâcib olması hem de vali veya nâib olması dolayısıyla böyle bir yapı yaptırabileceği de muhakkaktır.

¹Hilat, Bitlis ilinin Ahlat ilçesidir.

3.12. Tezyinat

3.12.1. Taş tezyinat

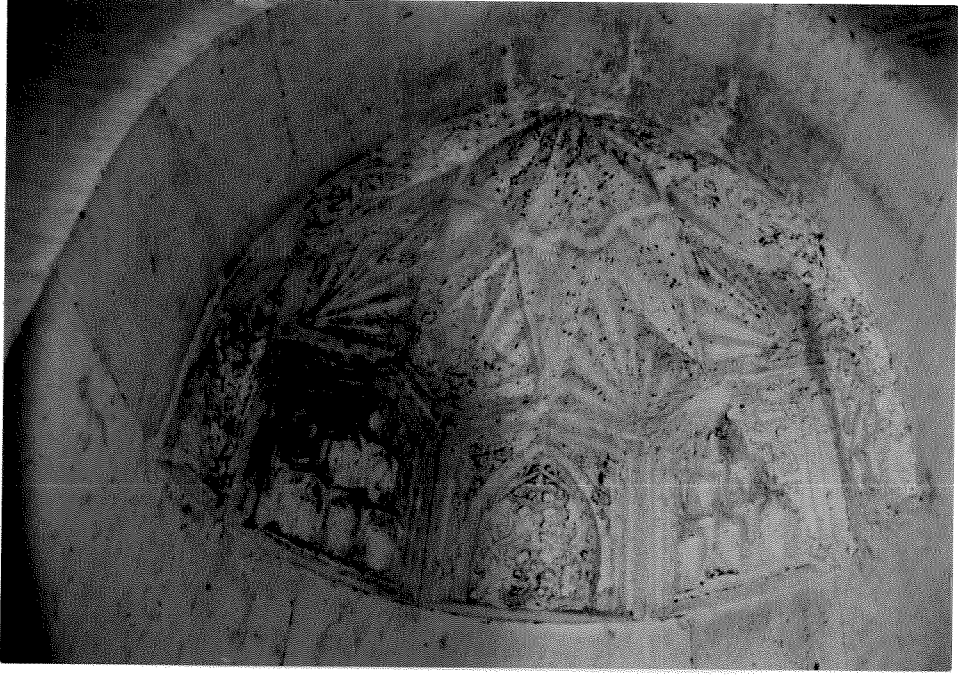
Kervansaray süsleme açısından, oldukça sade bir şekilde inşa edilmiş olup, yapının bazı kısımları haricinde süsleme bulunmamaktadır. Yapının bütün duvarları kesme taştan inşa edildiğinden, süsleme de kesme taş malzeme ile yapılmıştır. Yapıda bulunan süsleme dört kısımda toplanabilir.

3.12.1.1. Mescidin mihrabında bulunan süslemeler.(Şekil 3.59.)

Mihrabın üst kısmında bulunan küçük yarım kubbe görünümündeki kısımda üç sıra halinde süslemeler bulunmaktadır. İlk sıra önce beşe bölünmüş bunlardan ortanın sağ ve solundakiler stalaktit yapılmış, her iki baştaki bölüm ile ortadaki kısımda ise, nebati süslemeler bulunmaktadır. Bu sıranın üstünde istiridyeyi andıran ve ışınlarla ifade edilen bir mukarnas sırası yer almıştır. En tepede de yine ışın şeklinde bir mukarnas bulunmaktadır.

3.12.1.2. Teknik

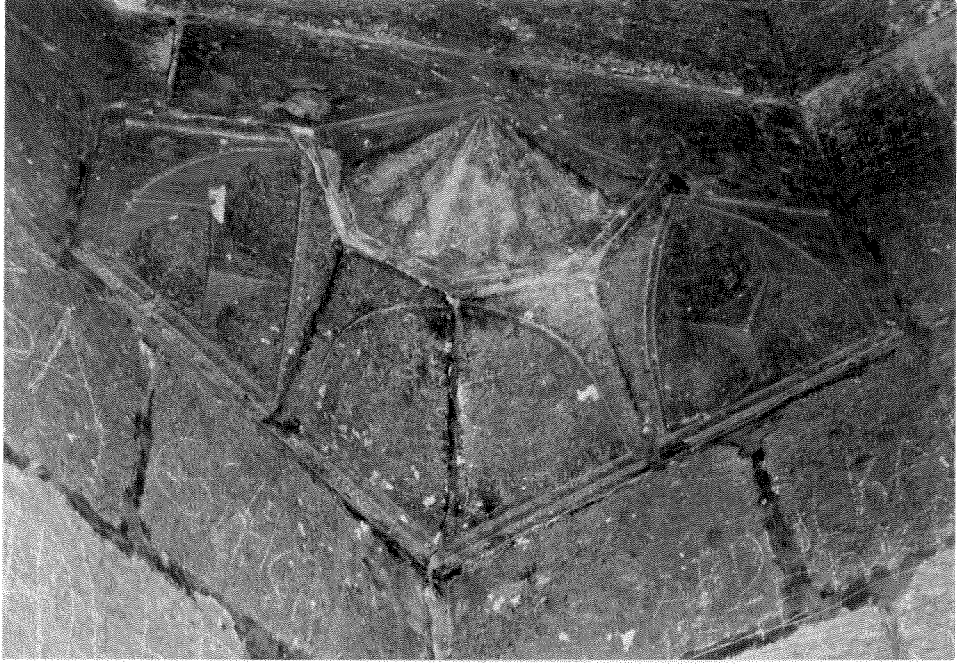
Bu kısımdaki süslemeler traşlanarak ve eğri kesim tekniğinde yapılmıştır.

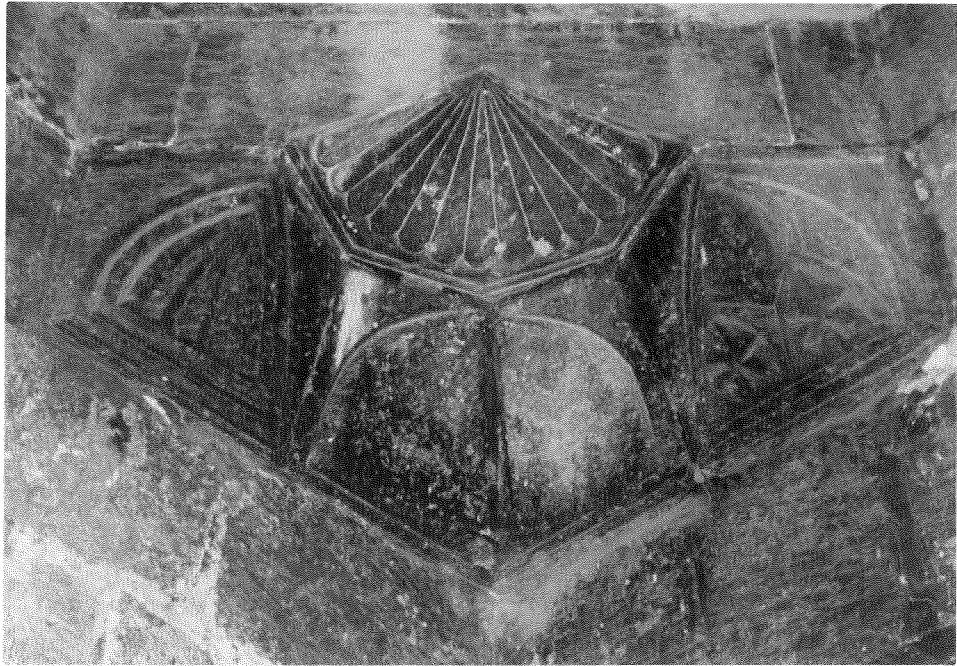
Şekil 3.59. Mihrabın üst kısmındaki süsleme

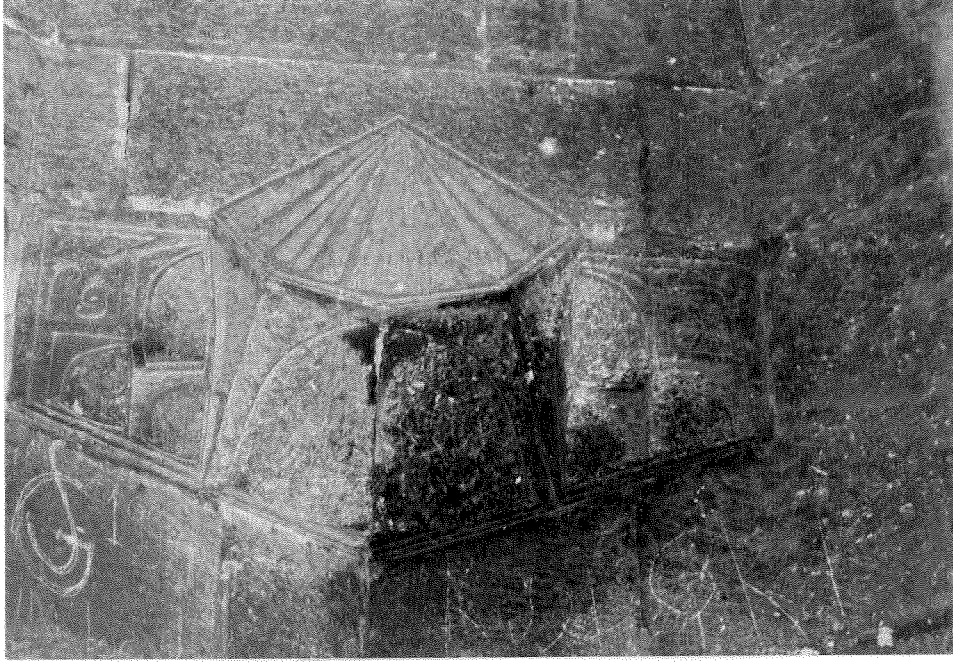
Şekil 3.60.a. Tromplar

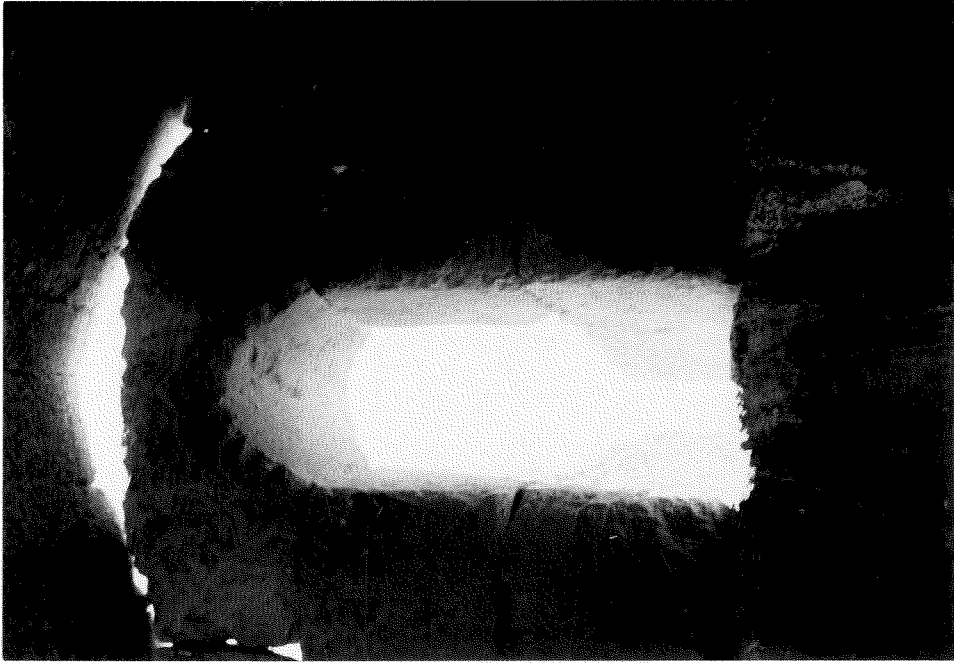
Şekil 3.60.b. Tromplar

Şekil 3.60.c. Tromplar

Şekil 3.60.d. Tromplar

Şekil 3.61. Eyvan penceresi

3.12.2. Mescidin dış cephesinde bulunan arslan kabartması.

Yapının kuzey cephesinde, mescid duvarının üst kısmında iki arslan figürünün bulunduğu tahmin ettiğimiz bir taş kabartma mevcuttur. Bu taş kabarma çok fazla tahrib olduğundan üzerindeki figürler tam olarak görülememektedir.

3.12.3. Yapının kuzey-batı köşesindeki köşe mekanında, kubbeye geçiş elamanı olarak kullanılan tromplar.

Bu mekanın üst kısmında kare mekanı sekizgene çevirmek için köşelerde kullanılan tromplar, iki sıra halinde inşa edilmişlerdir. İlk sıra üçe bölünmüş ve trompların içleri basit mukarnas şeklindedir. Üst sıra ise istiridye şeklindedir. (Şekil 3.60. a, b, c, d)

3.12.4. Mescid ve eyvan pencerelerinin iç kısmı ile kuzey-batı köşedeki, köşe mekanın pencerelerinin iç kısımlarında bulunan süslemeler.

Mescidin mihrab duvarının, karşısında bulunan duvarın üst kısmında pencerenin üzerinde yelpaze şeklinde bir süsleme bulunmaktadır.

Eyvan penceresinin yuvarlak kemerinde zikzaklı bir süsleme mevcuttur. Kemerin etrafında ise kazıma ile yapılmış beş sivri dilimli bir çerçeve dolanmaktadır. (Şekil 3.61.)

Köşe mekanında yer alan pencerelerden ikisinin üst kısmı üç dilimli kemer şeklindedir. Bu dilimli kemer şeklindeki pencerelerden bir tanesinin ortasındaki diliminde ışın şeklinde bir süsleme bulunmaktadır.(Şekil 3.62. a, b)

Ayrıca giriş eyvanının üst örtüsünü oluşturan çapraz tonozun kenarlarındaki profiller ile avlu duvarının toprak dam hizasındaki kornişlerinde bulunan profillerde süsleme olarak değerlendirilebilir.

Şekil 3.62.a. Kuzeybatı köşe mekanındaki pencereler

Şekil 3.62.b. Kuzeybatı köşe mekanındaki pencereler

4. RESTİTÜSYON

4.1. Plan

4.1.1. Giriş

Yapının yıkık olan girişinin üst örtüsü son tamiratta yapılmıştır. Bu kısmı yapının geçirdiği tamiratlar bölümünde ele alacağız.

4.1.1.1. Döşeme

Girişin zemin döşemesi ile ilgili her hangi bir iz yoktur. Ancak girişin zemini toprak olmalıdır.

4.1.2. Sekiler

Girişte, giriş kapısının her iki yanındaki bazı izlerden buralarda sekilerin olduğu söylenebilir. Ayrıca Müller'in(1920) Oppenheim'dan alarak yayınladığı planda da buralarda sekiler bulunmaktadır. (Şekil 4.1.)

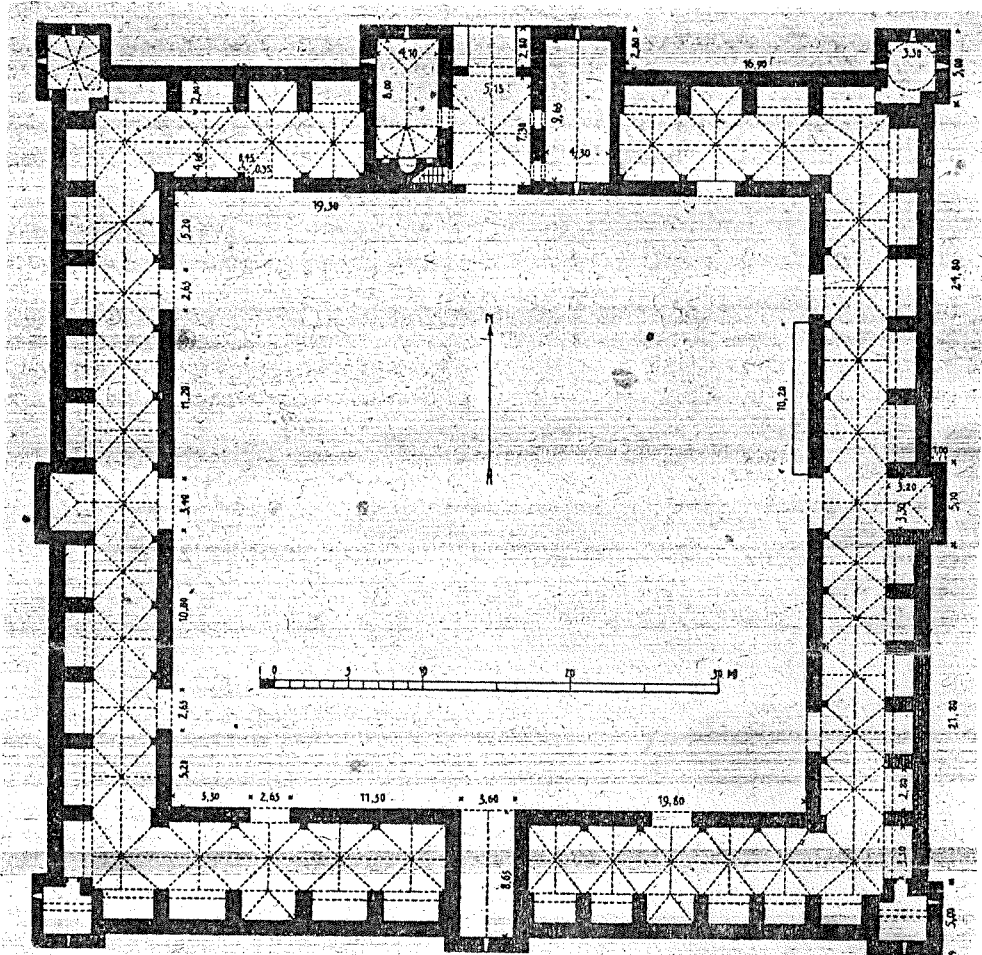

Abb 6. Chan Barur im Tektek.
 (Aufnahme von E. Rauschenberger. Expedition 1913. Freiherr von Oppenheim.)

Şekil 4.1. Han el Barur kervansarayının planı (Müller'den 1920)

4.1.3. Giriş eyvanı

Giriş eyvanı ve üst örtüsü bazı bölümleri haricinde tamamen sağlamdır. Yalnız bu mekanın döşemesi bilinmemektedir. Ancak bu mekanında zemininin de toprak olduğu söylenebilir.

4.1.4. Giriş eyvanının her iki yanındaki mekanlar

Giriş eyvanının sağ tarafında bulunan mescid ve mescidin mihrap duvarının arkasındaki çatıya çıkan merdiven sağlam olmakla birlikte son tamiratta bazı yerleri onarılmış ve tamamlanmıştır. Mescidin karşısındaki mekan ise yıkık olduğundan büyük bir kısmı yeniden yapılmıştır. Bu mekanları ve geçirdikleri tamiratları, yapının geçirdiği tamiratlar bölümünde inceleyeceğiz.

4.1.5. Avlu

4.1.5.1. Döşeme

Avluda bulunan sekiler ile diğer mekanların zemin kotundan anlaşıldığı üzere avlunun zemini bugünkü zeminden daha aşağıda olmalıdır.

Avlunun zemini bugün görülmemekle birlikte toprak olmalıdır.

4.1.5.2. Avlu duvarları

Kareye yakın dikdörtgen avlu bugünkü mevcut duvar izleri ile tamamlanmıştır. Avlu duvarının yüksekliği, avlu duvarının bugün yalnız güney-batı köşesinde bulunan korniş hizasında olmalıdır.

Bugün mevcut bulunan kapılardan ve Oppenheim'ın 1913 yılında çizmiş olduğu plandan da anlaşıldığı üzere avlu duvarında avluya açılan on adet kapı bulunmaktaydı. (Bkz. Şekil 4.1.)

4.1.5.3. Sekiler

Avlu duvarlarının önlerinde bulunan sekiler, avlunun kuzey duvarı haricinde bütün avluyu dolanmaktadır¹.

4.1.5.4. Kapılar

Simetrik bir plana sahip olan yapının bugünkü kalan kapılarından ve gereksede Müller'in Oppenheim'dan alarak yayınladığı plandan da (Bkz. Şekil 4.1.)anlaşılacağı üzere avlu duvarı üzerinde avluya açılan on adet kapı olmalıdır.

¹Bu köyde yaşayan 105 yaşındaki köylü bu sekilerin kuzey duvarı haricinde bütün avlu duvarları kenarında varolduğunu ve sağlamken gördüğünü söylemektedir.

Bu kapılardan doğu ve batı duvarının ortalarında yer alanları daha büyük, diğerleri ise daha küçüktür.

4.1.5.5. Kornişler

Bugün avlu duvarının yalnız güney-batı köşesinde bulunan korniş, bu yükseklikte avlu duvarını çepeçevre dolanıyor olmalıdır.

Bir kitle halinde bulunan giriş eyvanı, mescid ve mescidin karşısındaki mekan diğer kısımlardan daha yüksek olduğundan, bu bölümde korniş bu kitlenin her iki yanında ve üst hizasında devam ediyor olmalıdır. Ayrıca eyvanda da beşik tonozun ön kısmında tonozun eğimine paralel olarak bu korniş devam ediyor olmalıdır.

4.1.5.6. Çörttenler

Avlunun güney duvarının sağ tarafında (eyvanın sağ tarafında) korniş hizasında ve belirli aralıklarla kornişler oyularak yapılaş olan çörtenden bugün üç adedi sağlam olarak mevcuttur.

Belili aralıklarla kornişler oyularak yapılmış olan bu çörttenlerden avlunun güney duvarında, dört adet eyvanın sağ tarafında ve dört adet de eyvanın sol tarafında olmak üzere toplam sekiz adet çörtten olmalıdır.

4.1.6. Avlunun etrafında bulunan koridor şeklindeki mekanlar

4.1.6.1. Zemin

Bu kısımların zemini de toprak ve moloz dolu olmasına rağmen, bu bölümlerin de orjinal zemin kotu ve zemin malzemesi belli olan kuzey-batı köşedeki köşe mekanı ile aynı kotta ve bu mekandaki gibi zemin malzemesinin taş olması gerekir.

4.1.6.2. Ayaklar

Bu mekanlardan avlunun sağ tarafındaki kısımlarında, nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarının karşısında ve avlu duvarına bitişik ayaklar olmalıdır.

Avlunun sol tarafındaki kısımda bu ayaklar bulunmamaktadır. Adeta bu ayaklar avlu duvarına gömülmüştür. Bu kısımda nişlere benzeyen mekanların yan duvarlarının karşısında zeminden belli bir yükseklikten sonra yaklaşık 5-6cm. genişliğinde duvarda çıkıntılar vardır. Bu kısımda üst örtüyü taşıyan kemerler bu çıkıntılara yani avlu duvarına oturmaktadır. Müller'in Oppenheim'dan alarak yayınladığı planda sol tarafta da ayaklar bulunmaktadır. (Bkz. Şekil 4.1.) Bugün bu kısımdaki duvarlar yıkık olmakla birlikte avlunun köşelerine gelen kısımlar sağlamdır. Bu kısımlarda şu anda ayaklar olmamasına rağmen Oppenheim'in verdiği planda bu kısımlarda da ayaklar bulunmaktadır. Dolayısıyla Oppenheim'in planının bu kısmı yanlıştır. Köşelerde ayak olmayınca diğer kısımlarda da ayakların olmaması gerekir.

Çünkü aralara ayak konursa üst örtüdeki çapraz tonozların hizaları bozulacaktır. Bu sebeple bu kısımda avlu duvarına bitişik ayaklar yoktur.

4.1.6.3.Üst Örtü

Bu bölümlerde üst örtüyü taşıyan kemerler ve üst örtüyü oluşturan çapraz tonozlar sağlam kısımlara göre tamamlanmıştır.

Sağ taraftaki koridor şeklindeki kısımda bugün hala çapraz tonozların üzerinde orjinal sıvalar bulunduğundan, avlunun her iki tarafındaki bu mekanların üst örtüsünü oluşturan moloz taş ile yapılmış olan çapraz tonozların üzerleri sıva ile kaplı olmalıdır.

4.1.7. Kervansarayaya gelen yolcuların kaldığı mekanlar

Kervansarayda yolcuların kaldığı kısımlar olduğunu düşündüğümüz ve büyükçe nişlere benzeyen mekanların, yıkık olan veya mevcut bulunmayan bölümlerinin duvar ve üst örtüleri kalan izlere göre veya sağlam olan mekanlara göre tamamlanmıştır.

4.1.7.1. Döşeme

Bu mekanların tamamının zemini toprak ve moloz dolu olduğundan ojonal

zemin malzemesi görülememektedir. Ancak bu bölümlerin zeminin de kuzey-batı köşe mekanında olduğu gibi taş olduğu düşünülebilir.

4.1.8. Köşe mekanları

4.1.8.1. Kuzey-batı köşedeki köşe mekanı

Bu mekanın tamamına yakını sağlam olup, sadece zemindeki taş döşeme yer yer mevcut olmadığından taş döşeme tamamlanıp, düzeltilmelidir.

4.1.8.2. Kuzey-doğu köşedeki köşe mekanı

4.1.8.2.1. Duvarlar

Bu mekanın duvarları kalan duvar izlerinden ve simetriğinde bulunan kuzey-doğu köşesindeki mekana göre tamamlanmıştır.

4.1.8.2.2. Üst örtü

4.1.8.2.2.1. Geçiş elemanları

Bu mekandaki üst örtüye geçiş elemanlarından yalnızca biri sağlam olarak kalabilmiştir. Mekanın girişinin hemen üstünde bulunan üçgen geçiş elemanı diğer köşelerde de üst örtüye geçiş elemanı olarak üçgen geçiş elemanı kullanıldığını göstermektedir.

4.1.8.2.2.2. Kubbe

Üst örtüye geçiş elemanlarından da anlaşılacağı üzere bu mekanın üst örtüsü kubbe olmalıdır. Oppenheim'in planında da bu mekanın üst örtüsü kubbedir.

4.1.8.2.3. Pencereler

Bu mekandaki pencerelerden yalnızca biri sağlam olarak mevcuttur. Ancak Oppenheim'in planında olduğu gibi diğer cephe duvarlarının ortalarında da birer adet mazgal pencere olmalıdır.

4.1.8.3. Güney-doğu ve güney-batı köşelerdeki köşe mekanları

Bu mekanlar tamamen yıkılmış olduğundan zeminde kalan duvar izleri ile Oppenheim'in planına göre tamamlanmıştır.

4.1.8.3.1. Duvarlar

Bu mekanların duvarlarının cephede eyvan ile yolcuların kaldığı ve eyvana benzeyen mekanlar gibi ve bu mekanlar kadar çıkıntı yaptığı düşünülmüştür. Bu mekanların duvarları Oppenheim'in planında da bu şekilde öne çıkıntı yapmaktadır.

4.1.8.3.2. Kapılar

Bu mekanların giriş kapıları ile ilgili hiç bir iz bulunmadığından kapılar Oppenheim'in çizmiş olduğu plandaki gibi düşünülmüştür.

4.1.8.3.3. Üst örtü

Tamamen yıkılmış olan güney-doğu ve güney-batı köşesindeki mekanların üst örtüleri ile ilgili hiç bir iz yoktur. Ancak Oppenheim'in çizmiş olduğu planda (Bkz.

Şekil 4.1.) bu mekanların üst örtüsünün, tıpkı yolcuların kaldığı mekanlardaki gibi düz örtü olduğunu görüyoruz. Bu plandan anlaşılan her iki mekanda da giriş kapısına paralel ve giriş kapısının yakınında üstte bir kemer bulunmaktadır. Bu kemerin üstüne de düz tavan oturmuştur.

4.1.8.3.4. Pencereler

Bu köşe mekanlarında da tıpkı diğer köşe mekanlarında olduğu gibi mazgal pencereler olmalıdır. Oppenheim'in planında (Bkz. Şekil 4.1.) da bu mekanlarda dış cephelere açılan ikişer adet mazgal pencere bulunmaktadır.

4.2. Dış Cepheler

4.2.1. Kuzey(giriş) cephesi

Giriş ile mescid ve mescidin karşısındaki mekanın cephede bir kitle halinde ve aynı yükseklikte olacağı düşünülerek bu kitlenin yüksekliği girişin üzerindeki beşik tonozla göre belirlenmiştir.

Bu kitlenin her iki yanında bulunan ve yolcuların kaldığı mekanlar olan bölümlerde ise cephe yükseklikleri çörtlenlere göre belirlenmiştir. Cephenin sağ tarafında çörtlenlerin üzerinde bir taş sırası bulunmaktadır. Çörtlen yükseklikleri farklı olsada sol tarafta da çörtlenlerin üzerinde de bir taş sırası olmalıdır.

Kuzey-batı köşedeki köşe mekanının cephe yüksekliği bu mekanın üst örtüsünde bulunan kubbenin dış yüksekliğine göre belirlenmiş olup, kuzey-doğu köşesindeki köşe mekanının cephe yüksekliği de bu mekanın yüksekliği ile aynı olmalıdır. Ayrıca kuzey-doğu köşedeki köşe mekanının mazgal pencerelerinin yüksekliği de kuzey-batı köşedeki köşe mekanının mazgal pencereleri ile aynı yükseklikte olmalıdır.

4.2.2. Batı cephesi

Cephenin her iki köşesindeki köşe mekanının arasında bulunan ve yolcuların kaldığı mekanlar olan kısımlar, cephede çörtlenlerin üzerlerinde bir taş sırası olacak şekilde tamamlanmıştır.

Güney-batı köşedeki köşe mekanı ile cephenin ortasında yer alan eyvana benzeyen mekanın yüksekliği, kuzey-batı köşedeki köşe mekanı ile aynı yükseklikte olacak şekilde düşünülmüştür.

Güney-batı köşedeki köşe mekanının mazgal pencerelerinin yüksekliği de kuzey-batı köşedeki köşe mekanının mazgal pencereleri ile aynı yükseklikte olmalıdır.

4.2.3. Güney cephesi

Cephenin ortasında yer alan eyvanın yüksekliği üst örtüsünü oluşturan beşik tonozu bir taş sırası geçecek şekilde tesbit edilmiştir.

Köşe mekanlarının arasında kalan kısımların yükseklikleri de çatı üst örtüsünü bir taş sırası geçecek şekilde ve batı cephesinin güney-batı kısmı ile aynı olacak şekilde tamamlanmıştır.

4.2.4. Doğu cephesi

Tamamına yakını yıkık olan bu cephe batı cephesine göre düzenlenmiştir. Ancak bu cephe batı cephesinden bir taş sırası yaklaşık 40-45cm. daha alçak da olabilir¹.

4.3. Dam (Çatı)

Avlunun etrafında yer alan ve koridorlara benzeyen mekanların üst örtüsünü oluşturan moloz çapraz tonozların üzerinde moloz bir dolgu bulunmaktadır. Ayrıca mescidin karşısındaki mekanın üst örtüsünü oluşturan moloz beşik tonozun üzerinde de moloz dolgu olmalıdır.

Giriş, giriş eyvanı, mescid, eyvan, köşe mekanları ve yolcuların kaldığı mekanlar da üstte taşır.

Yapının damının üzerindeki gerek taş ve gerekse moloz dolgunun bulunduğu kısımların tamamı, yani damın tamamında kaplama malzemesi toprak olmalıdır. Ayrıca avlunun etrafındaki koridora benzeyen mekanlar ile yolcuların kaldığı

¹Güney cephesinde girişin sağ tarafında bulunan çörttenler ile sol tarafında bulunan çörttenler arasında bir taş sırası yükseklik farkı bulunmaktadır.

mekanların, üstte toprak örtüsü çörlenlere doğru meyilli olduğu gibi bu kısımların toprak örtüsü cephede çörlenlerin yükseklik farkından dolayı güneyden kuzeye doğru da eğimli olmalıdır.

4.4.Yapının Geçirdiği Onarımlar

Yapı 1993 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından yaptırılan kısmi bir tamirat geçirmiştir. Bu tamiratta giriş, giriş eyvanı mescid ve mescidin karşısındaki mekan tamir görmüştür. (Bkz. Şekil 3.5.) (Bkz. Şekil 3.6.)

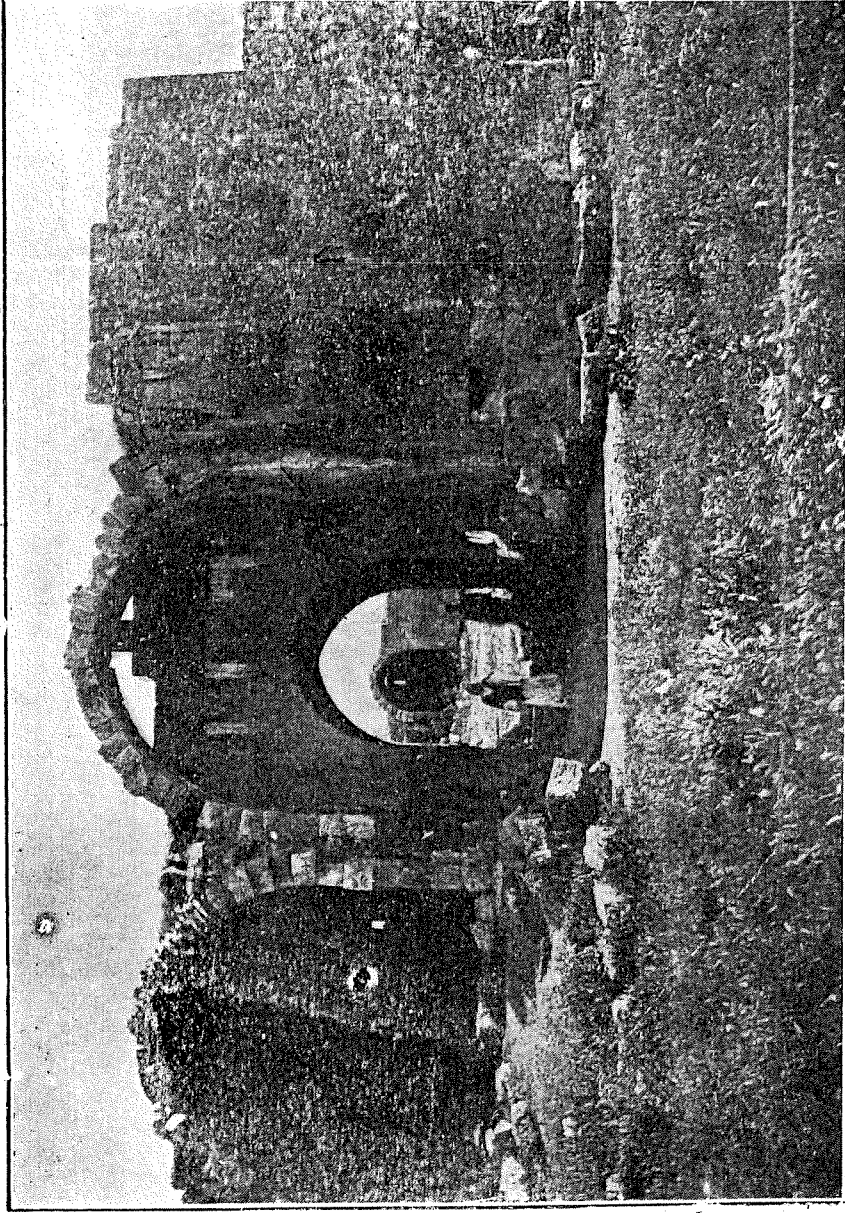
Girişin yıkık olan üst örtüsü kesme taştan tekrar yapılmıştır. Bu tonozun eski fotoğraflarından, tonozun inşa edilenden biraz daha basık olduğu anlaşılmaktadır. (Şekil 4.2.)

Giriş eyvanında bulunan sekiler kalan izlerinin üzerine tekrar yapılmıştır. Ayrıca giriş eyvanının yan duvarları gereksiz yere taraklanmıştır.

Mescidin çok kirli olan duvarları, üst örtüsü ve mihrabı taraklanarak ve raspalanarak temizlenmiştir. Ayrıca bozuk olan taş zemin düzeltilmek yerine taş kaplanmıştır.

Mescidin mihrab duvarının arkasında bulunan merdivene üç basamak daha eklenmiştir.

Mescidin karşısında bulunan mekanın yıkık olan duvarları tamamlanmış veya yeniden yapılmıştır. Kısmen ayakta olan üst örtü de yıkılarak yeniden yapılmıştır. Ancak moloz taş olan bu beşik tonoz moloz taş ile değilde kesme taştan yapılmıştır. Halbuki mevcut bulunan bu beşik tonoz moloz taş ile tamamlanabilir veya sağlam olan kısım bırakılarak devamı yüzey farkı oluşturularak kesme taştan yapılabilirdi. Ayrıca

قاهه البعرد

Şekil 4.2. Han el Barur kervansarayının kuzey cephesi, giriş
(Urfa Sahnemesi'nden, 1927)

tamamen yıkılarak yeniden yapılan beşik tonozun kavsinin ilk haline ne kadar yakın olduğunu bilemiyoruz.

Bu moloz tonoz da koridorlu kısımlarda olduğu gibi sıvalı olmalıdır. Ancak kesme taş yapılan bu tonoz beton sıva ile sıvanmıştır.

Zemin ise taştır. Ancak yer yer bozuk olduğundan tıpkı mescid de olduğu gibi taş kaplama yapılmıştır.

Ayrıca giriş eyvanı, mescid ile mescidin karşısındaki mekanın avlu duvarları çok bozuk olduğundan tamir edilmiştir. (Şekil 4.3. a, b, c, d)

Yapının bu tamirattan¹ önce her hangi bir tamirat geçirip geçirmediğini bilemiyoruz. Ancak başka bir tamirat geçirdiğine dair hiç bir iz bulunmamaktadır.

¹Valiliğin yaptırdığı bu tamirat yöntem olarak son derece yanlıştır. Çünkü yapı hakkında bir tespit çalışması yapılmamıştır. Ayrıca ne yapı hakkında tespit çalışması yapabilecek ne de tamiratı yapabilecek yeterlilikte elamanları yoktur. Tamirat günlük kararlarla ve bazen de orjinal malzemeye sadık kalınmadan kişisel karar ve beğenilerle yapılmaktadır. Para yetersizliği ile durmuş bulunan bu tamirata daha sonra devam edilmesi düşünülmektedir. Bu nedenle ne pahasına olursa olsun bu tamiratın durdurulması sağlanmalıdır. Çünkü restorasyon bir ihtisas işi olduğundan, restorasyon için sadece iyi niyet yeterli değildir.

Şekil 4.3.a. Giriş eyvanı, mescid ve karşısındaki odanın avlu duvarlarındaki

Şekil 4.3.b. Tamirat

Şekil 4.3.c. Tamirat, giriş eyvanının damı

Şekil 4.3.d. Tamirat, giriş eyvanının damı

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Urfa ilinin Harran ilçesine 23km. mesafe uzaklıkta bulunan Han el Bağrur Kervansayı hakkında bugüne kadar yeterince bir çalışma yapılmamış, yapılanlarda da çok sathi olarak üzerinde durulmuştur.

Yapı hakkında ilk çalışma Oppenheim (1913) tarafından yapılmış daha sonra Oppenheim'm çalışmasından faydalarak Müller (1920) tarafından tekrar çalışılmıştır.

Daha sonra da bu çalışmalardan habersiz olarak Cantay (Güreşsever) (1977) çalışmış ve en son olarak da Karakaş(1985) yapının kitabelerini okuyup, yapı hakkında bazı bilgiler vermiştir. Ayrıca mahalli yayınlarda da yapı hakkında bazı bilgiler bulmak mümkündür.

Bu yayınlardan bizim bulabildiğimiz ilk çalışmada, Müller(1920), yapı hakkında şunları söylemektedir.

"Bol yağışlı bölgelerde kervan hayvanları için de en uygun yapı avlu çevresinde sıralanmış oda dizisi ve önüne yapılmış üstü kapalı ahır odalarıdır. Tektek'deki H.615 (1218) yılında Hüsameddin Ali el - Eşrefi¹ tarafından yaptırılmış olan Barur Han'm çevresinde 2 m. derinlikte oturma hücreleri bulunmaktadır. Onun önündeki ahır koridorlarına avlunun kuzey ve güney yüzü hariç üçer girişi vardır. Çevresindeki dış duvar köşelerindeki dört köşegen kule ile ortadaki kule çıkıntıları ile tamamlanır. Ön kapı girişin sağındaki ve solundaki odaların şekli itibarı ile dışa doğru çıkıntılıdır. Bu odaların batı tarafındaki camiidir." (Müller, 1920, s:13)

Ayrıca Müller (1920) yapının kuzey batı köşesi hizasında bulunan büyük yapı kalıntısını için kuzeydeki dağlık olan bölgelerde kuyu yapılamayacağı için yağmur suyu büyük depolarda toplanır demekte ve bu yapı kalıntısının da büyük ölçüde su ihtiva eden bir havuz olduğunu söylemektedir.

¹Bu kelime Eşref'e tabî anlamına gelmektedir.

Müller'in Oppenheim'ı kaynak göstererek verdiği plan¹ (Şekil 4.1.) bizce de genel hatları ve plan şeması itibarı ile doğrudur. Ancak Müller bu bölgede kuyu yapılamayacağını farzederek büyük yapı kalıntısına havuz demektedir. Halbuki yapının giriş kapısının tam karşısında 118.5 m. derinliğinde bir kuyu bulunmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi bu kalıntı burç kalıntısı olmalıdır.

Daha sonra Cantay'ın (1977) bu çalışmalardan habersiz olarak yapının planını (Şekil 5.1) da vererek bir çalışma yaptığını görmekteyiz.

Cantay'ın verdiği planın tamamına yakını yanlıştır. Bu plandaki yanlışlıklar iki kısımda değerlendirilebilir. Bunlardan bir kısmında Cantay, mekanları kısmen doğru çizmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir. Avlunun sağındaki koridor şeklindeki ve büyükçe nişlere benzeyen mekanların sıralanışı ile niş adetleri doğru olup nişlere benzeyen mekanların üst örtüleri düz tavan olduğu halde beşik tonoz olarak çizilmiştir. Avlunun ortasındaki kapının karşısında bulunan eyvana benzeyen mekanın üst örtüsünde yarım tekne tonoz iken beşik tonoz olarak çizilmiştir. Ayrıca avlunun güney batı ile kuzey batı köşesindeki kapıların karşısındaki mekanların üst örtüleri tonoz parçaları iken bu mekanların üst örtüleri de beşik tonoz olarak belirtilmiştir. (Bkz. Ek-2)

Ayrıca bu kısımda avlunun güney batı köşesinde bulunan ve avluya açılan kapı bugün bile halen sağlam olarak mevcut iken bu kapı planda bulunmamaktadır. (Bkz. Şekil 3.16.d)

Girişin sağında bulunan mescidin kapısının yeri yanlıştır. Mescidin üst örtüsü Cantay'ın tabiri ile kısmen çapraz, kısmende beşik tonozla örtülüdür. Halbuki mescidin üst örtüsü mihrap önünde kubbe ve devamında ise yarım tekne tonozdur. (Bkz. Şekil 3.10.a - b)

Cantay yapıyı bize göre daha sağlam halde iken görmüş olmalıdır. Ancak verdiği plandaki mekanların bir kısmı, yıkık dahi olsa bugün bile mevcuttur ve planın

¹Müller'in vermiş olduğu planının değerlendirmesini bir önceki bölümde yaptığımızdan burada tekrar plan üzerinde durmaya gerek olmadığı kanatindeyiz.

yapıyla bir benzerliği yoktur. Yani Cantay'ın planındaki hataların büyük çoğunluğunu yapıda olmayan mekanların planda olması teşkil etmektedir. Bu yanlışlıkları şöyle özetleyebiliriz.

Avlunun güneyinde bulunan eyvanın yan tarafında, plandan (Şekil 5.1) anlaşıldığı üzere üst örtüsü beşik tonoz olan ikinci bir giriş eyvanı ve kapısı bulunmaktadır. Bugün bile eyvanın yan tarafındaki bu mekanın cephe duvarı sağlamdır. (Bkz. Şekil 3.38.c)

Avlunun sol tarafındaki mekanlardan yalnızca kuzey kısmı ile kuzey doğu kısmındaki nişlere benzeyen mekanların adedleri haricinde tamamı yanlıştır. Avlunun sol tarafında bulunan nişlere benzeyen mekanların da tamamının üst örtüsü yanlıştır. Nişlere benzeyen bu mekanlardan avlunun doğu tarafında bulunanlarında da planda çizildiği gibi her bölümde bir ocak nişi yoktur. Avlunun sol tarafında Cantay'ın belirttiği gibi revaklı bir kısma yorumlanabilecek hiç bir iz olmadığı gibi, bugün bile bu kısımda avlu duvarının izleri mevcuttur. (Bkz. Ek-2) (Bkz. Şekil 3.23.f. - 3.26)

Cantay yapının sadece kuzey batı köşesinde köşe mekanın bulunduğunu söylemektedir. Verdiği planda da köşe mekanları, içi dolu payandalar şeklindedir. Halbuki kuzey doğu köşedeki köşe mekanının izleri bugün bile kesinlikle mevcuttur. (Bkz. Şekil 3.34.a-b)

Cantay kevansarayın İmadedin oğlu Hüsameddin bin Ali tarafından H.626 M.1228-1229 tarihinde inşa ettirildiğini ve ayrıca inşa tarihinden hareketle yapının Anadolu Selçuklu eseri olduğunu söylemektedir. Ancak yapının kitabesinden, inşa tarihi H. 616 M. 1219-1220 yılına tarihlenmektedir ki bu tarihlerde Harran'a Eyyubiler hakimdir.

Yapı hakkındaki bir diğer çalışma ise Karakaş'ın(1985) Şanlıurfa Kitabeleri adlı eseridir. Bu çalışmada yalnızca yapının kitabelerini okumuş olan Karakaş yapının Büyük Selçuklu devri kevansarayı olduğunu ve H.616 yılında İsa oğlu İmad oğlu el - hac Hüsameddin Ali tarafından yaptırıldığını söylemektedir.

Han el Bağrur Kervansarayı hakkında yapılan çalışmalarda genellikle yapının tarihi doğru tesbit edilmiş olmasına rağmen, yapının Selçuklu dönemine ait olduğu iddia edilmektedir. Halbuki kervansaray H.616 M.1219-1220 tarihinde yapılmış olmasına rağmen, yapı Selçuklu Kervansarayı değil, Eyyubi Kervansarayıdır.

Yapının inşa edildiği dönemde Harran'a Eyyubi Meliklerinden Melik Eşref hakim olup, Han el Bağrur kervansarayı H.616 M.1219-1220 yılında Melik Eşref'in hâcibi, Hâcib Hüsameddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir.

Yapı plan şeması ve genel özellikleri ile de Suriye'deki Eyyubi ve Memluklu kervansaraylarına benzemektedir.

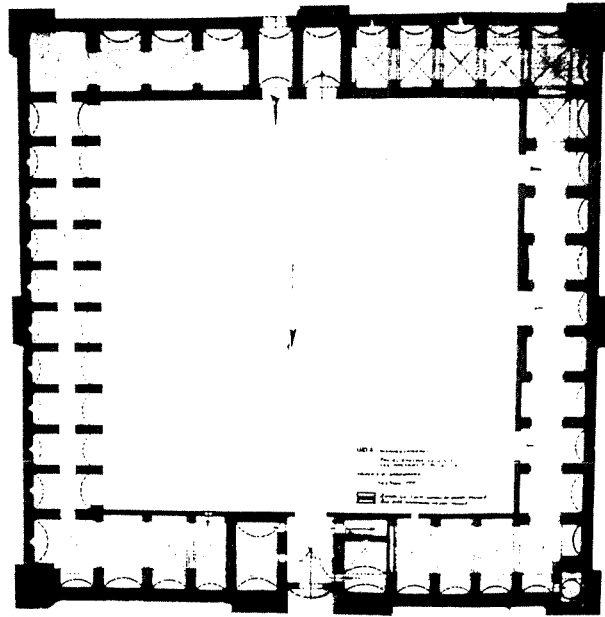
Yapının giriş eyvanının sağındaki ve solundaki mekanlar ile giriş eyvanından geçilen büyük bir avlu ve bu avluya açılan mekanlardan oluşması ve ayrıca giriş eyvanının karşısında yer alan eyvan ile Suriye'deki Eyyubi Kervansaraylarına oldukça benzemektedir. (Şekil 5.3.)

Han el Bağrur Kervansarayı kareye yakın dikdörtgen büyük avlunun etrafında yer alan geniş ve uzun koridor şeklindeki mekanlar ile bu mekanlara açılan büyükçe nişlere benzeyen mekanlardan oluşması ile de Suriye'deki Memluklu Kervansarayları'na benzemektedir. (Şekil 5.4.)

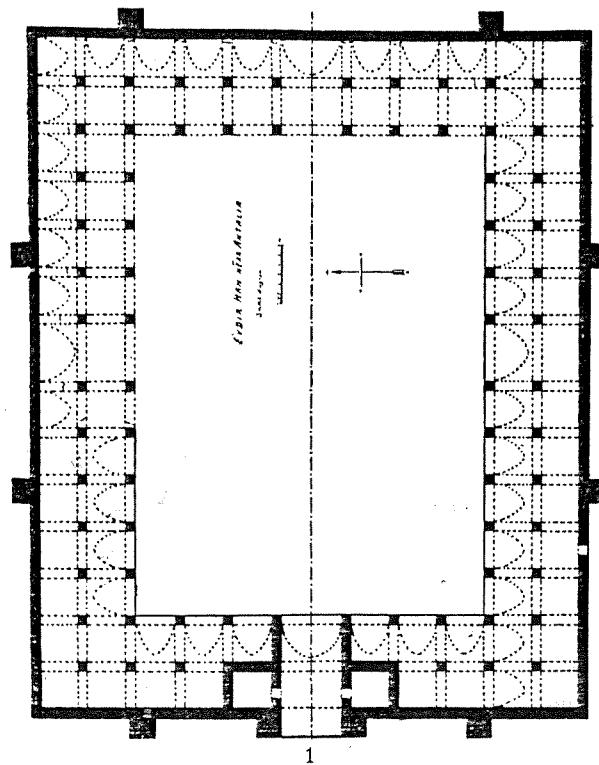
Suriye'deki Eyyubi ve Memluklu Kervansarayları'nın şemalarından da anlaşılacağı üzere, Han el Bağrur Kervansarayı'nın şemasının Suriye Kervansarayları'na olan benzerliği açıkça görülmektedir.

Ayrıca Han el Bağrur Kervansarayı bugüne kadar Anadolu'da avlulu kervansaraylara tek örnek olarak gösterilen Evdir Hana (Şekil 5.2) da benzetilebilir. Ancak bu benzerlik, yapının ortasında büyük bir avlunun bulunması ve mekanların bu avlu etrafında yer almasından ibarettir.

Sonuç olarak, Han el Bağrur Kervansarayı Eyyubi meliklerinden Melik Eşref'in hâcibi Hâcib Hüsameddin Ali tarafından H. 619 M.1219-1220 yılında inşa ettirilmiş bir Eyyubi Kervansarayıdır.

Şekil 5.1 Han el Bağrur Kervansarayı (Cantay'dan, 1977)

Şekil 5.2 Emdir Han (Erdmann, 1961)

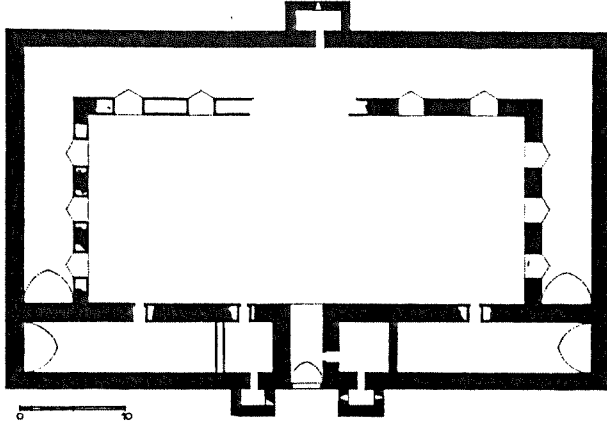

FIG. 2—EL-K̄TAIFÉ

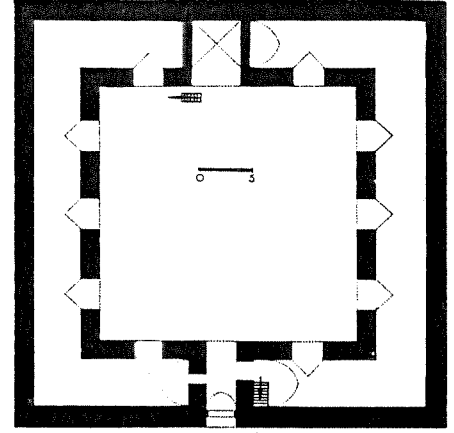

FIG. 3—EL-K̄ṢAIR

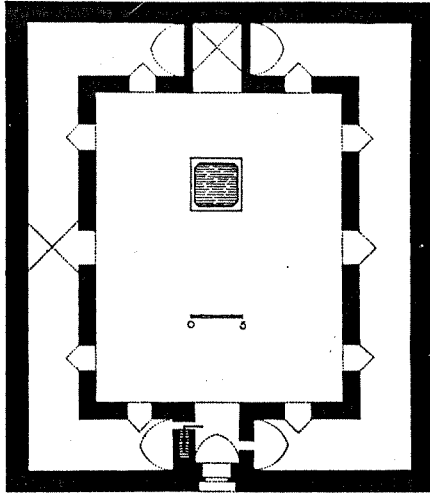

FIG. 4—K̄HĀN EL-'ARŪS

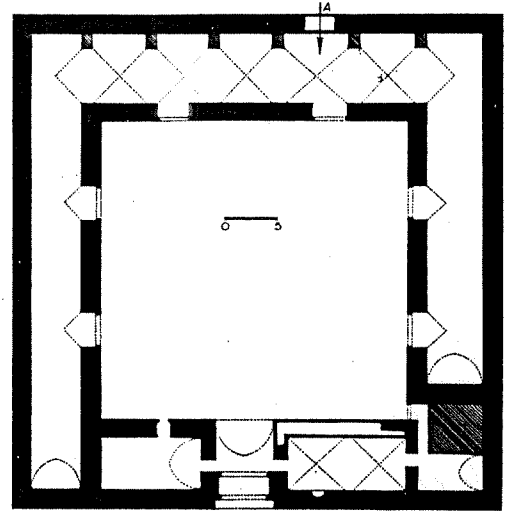

FIG. 5—K̄HĀN ṬŪMĀN

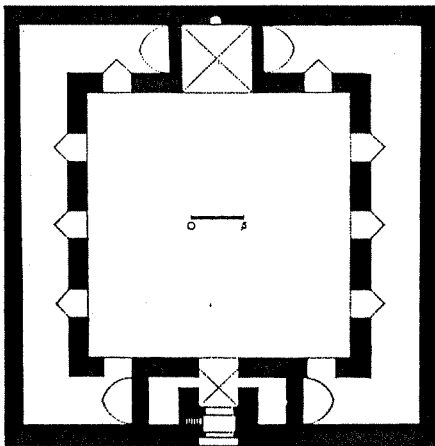

FIG. 6—K̄LĀRA

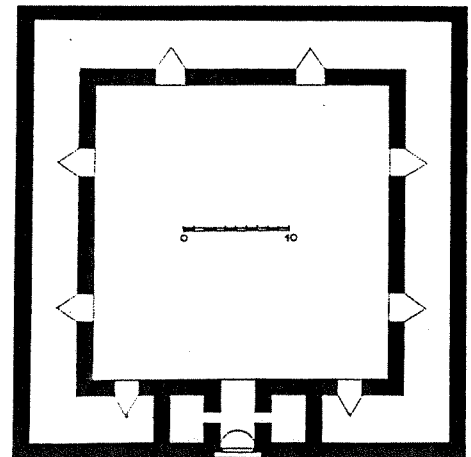

FIG. 7—EL-'EṬNÉ

Şekil 5.3 Eyyubi Kervansarayları (Sauvaget'den, 1939)

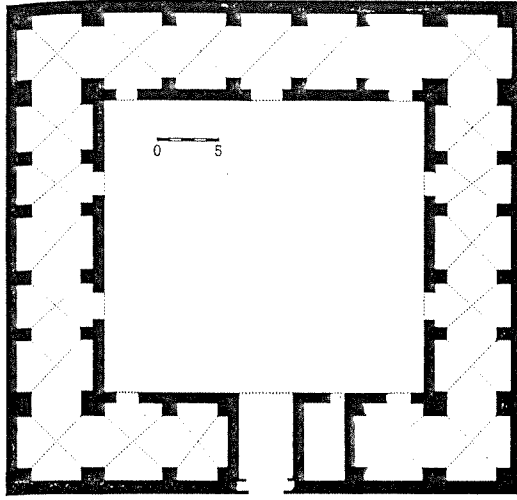

FIG. 5—KHAN SHAIKHUN

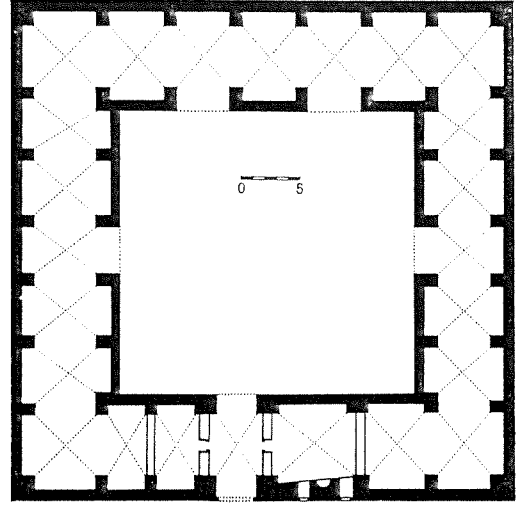

FIG. 6—ORTHOSIE

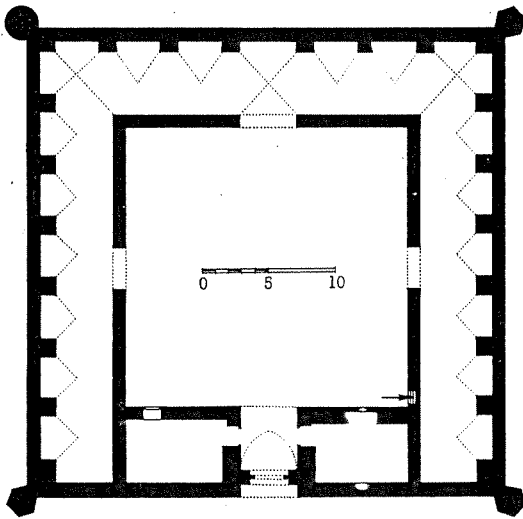

FIG. 7—KHAN EL-SEBIL

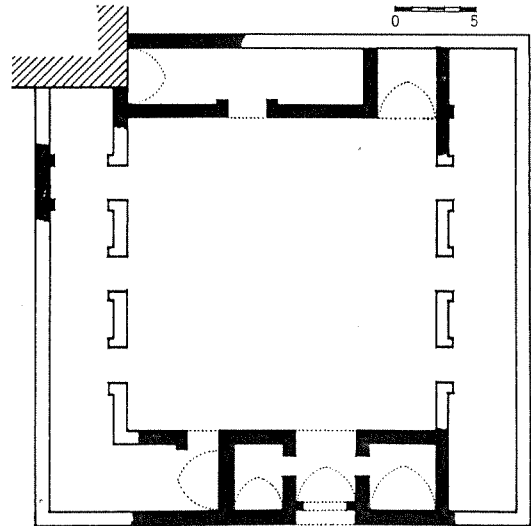

FIG. 8—AL-RUŞAFA

Şekil 5.4. Memluklu Kervansarayları (Sauvaget'den, 1940)

KAYNAKLAR

- Cantay (Güreşsever), G., 1977, Urfa'da iki kervansaray: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi M.T.R.E. bülteni, 3(9-10), 12-27.
- Cantay, G., 1978, Two newly discovered caravanserais of Urfa: Fifth international of Turkish art, summary, Akademiai Kiado, Budapest, 407.
- Cezar, M., 1981, Türk tarihinde kervansaray: VIII.Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu yayını, 2, 931.
- Demirkent, I., 1990, Urfa Haçlı Kontluğu tarihi: Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1, 110.
- Ebul Fida., 1325 (1907), El- muhtasar fi ahbari'l-beşer, 3, 143.
- Erdmann, K., 1961, Das Anatolische karavansaray des 13. jahrhunderts, Berlin.
- Erguvanlı, K. ve Yüzer, E., 1973, Yeraltı suları jeolojisi: Özarkadaş matbaası, İstanbul, 236.
- Erguvanlı, K., 1973, Mühendislik jeolojisi: İstanbul Teknik Üniv. matbaası, 184-185.
- İbn Cubeyr., 1384 (1964), Rihletu ibn Cubeyr: Beyrut, 219.
- Karakaş, M., 1985, Şanlıurfa kitabeleri: Dal yayıncılık, Ş.urfa, 92-94.

Köprülü, F., 1942, Ribat: Vakıflar dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara 2, 268-273.

Marçais, G., 1993, Ribat: İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yayını, İstanbul 9, 734-735.

Müller, K., 1920, Die karawanserai im vorderen orient: Berlin, 10-56

Orhonlu, C., 1984, Osmanlı İmparatorluğunda şehircilik ve ulaşım üzerine araştırmalar: Ege Üniv. Edebiyat Fak. yayını, İzmir, 141.

Özergin, M.K., 1959, Anadolu Selçukluları çağında Anadolu yolları: Doktora tezi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul, 56-63. (yayınlanmamış)

Özergin, M.K., 1965, Anadolu'da Selçuklu kervansarayları: İst. Üniv. Ed.Fak. tarih dergisi, 15 (20), 146-164.

Öztuna, Y., 1989, İslam devletleri: Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 489.

Öztuna, Y., 1989, Devletler ve hanedanlar: Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 2 25-90.

Rice, D.T. and Praeger, A.F., Islamic art: Publishers Newyork, Washington, 103.

Sauvaget, P.J., 1939, Caravanserais Syriens du moyen-age: Ars Islamica, the research siminary in İslamic art institute of fine arts. University of Michigan, vol. VI, part I.

Sauvaget, P.J., 1940, Caravanserais Syriens du moyen-age: Ars Islamica, the research siminary in İslamic art institute of fine arts. University of Michigan, vol. VII, part I.

Şeşen, R., 1987, Selahaddin Eyyubi ve devlet: çağ yayımları, İstanbul, 212.

Şeşen, R., 1993, Harran tarihi: Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara, VIII-29.

Turan, O., 1946, Selçuk kervansarayları: Türk Tarih Kurumu belleteni, Ankara, 10, (39), 477-491.

Turan, O., 1965, Selçuklu tarihi ve Türk-İslam medeniyeti: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü yayını, Ankara, 262-273.

Turan, O., 1971, Selçuklular zamanında Türkiye: Turan neşriyat yurdu, İstanbul, 108-319.

Turan, O., 1988, Türkiye selçukluları Hakkında resmi vesikalar: Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 89-95.

Tükel, A., 1969, Alara Han'ın tanıtılması ve değerlendirilmesi: Türk Tarih Kurumu belleteni, Ankara, 33 (132), 432.

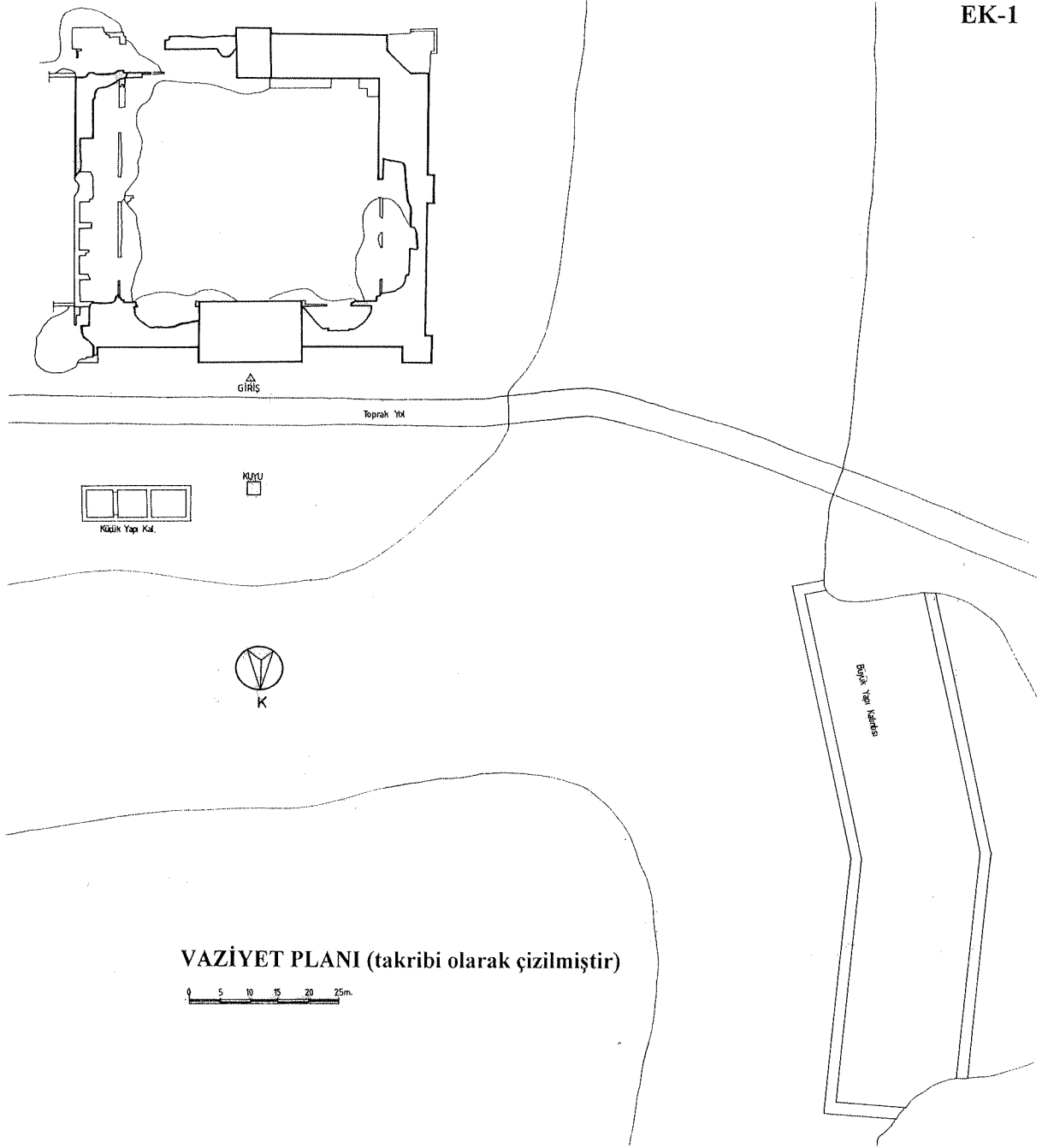
Yurt Ansiklopedisi, 1984, Anadolu yayıncılık, İstanbul, 10, 7367-7376.

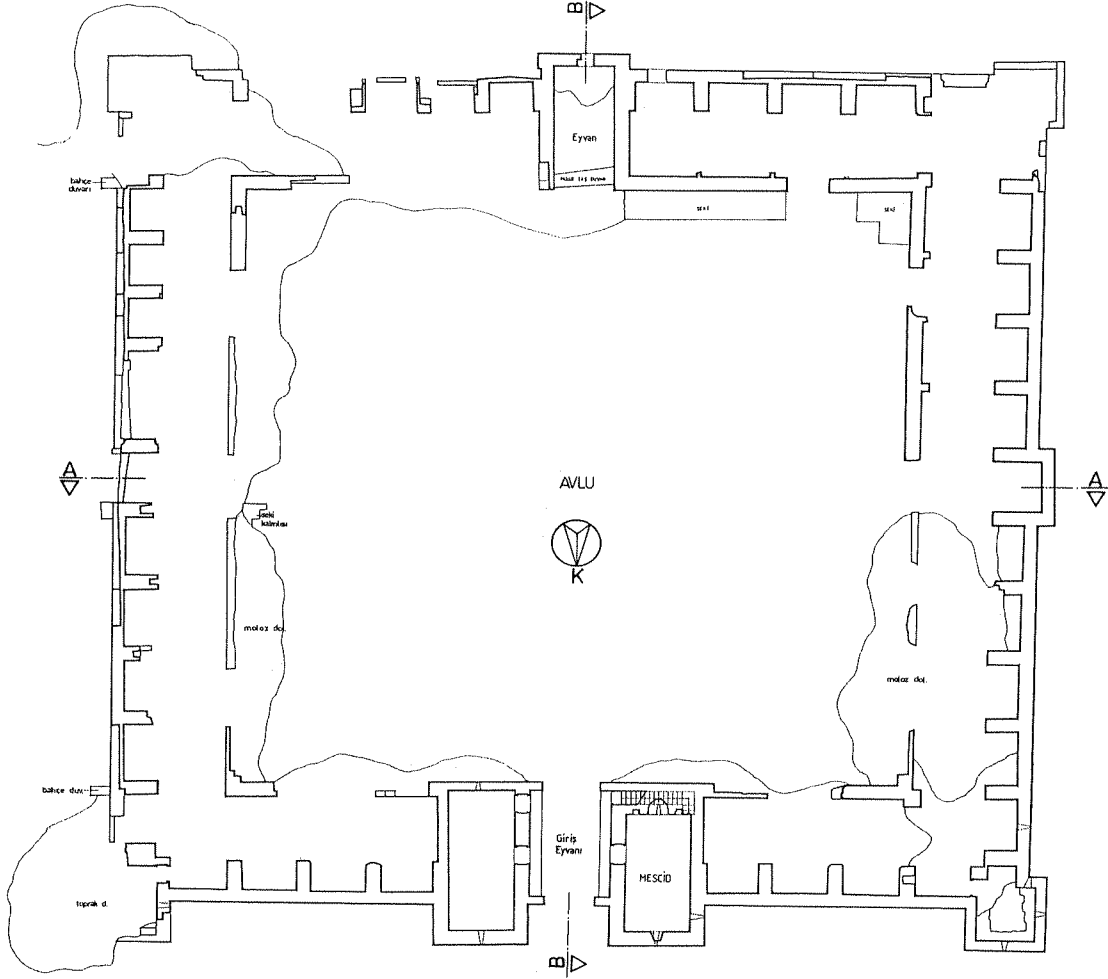
Yetkin, S. K., 1965, İslam mimarisi: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve
İslam Sanatları Enstitüsü yayını, 64-128.

EKLER

EKLER

EK-1

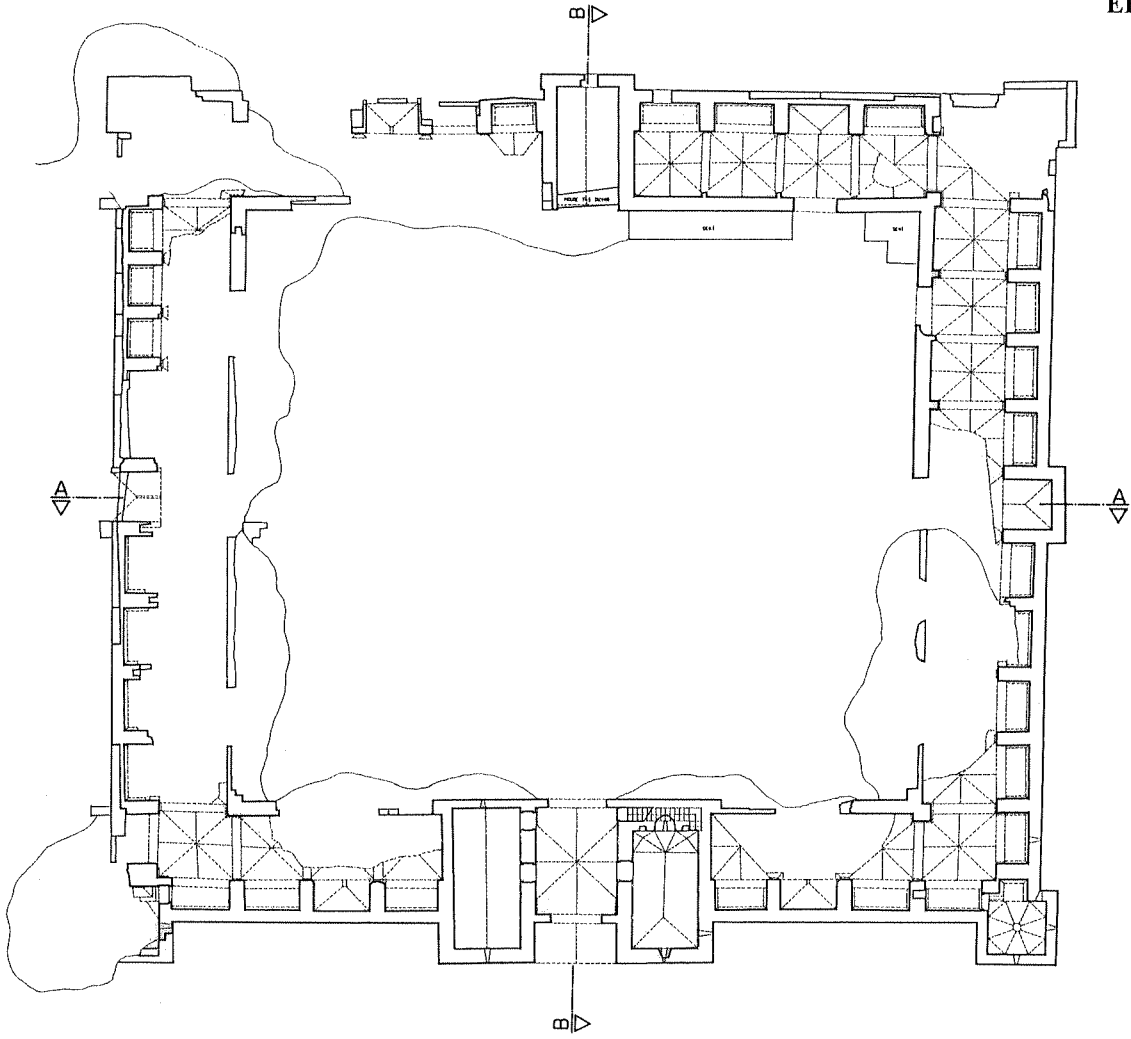

PLAN (RÖLÖVE)

0 1 2 3 4 5 10

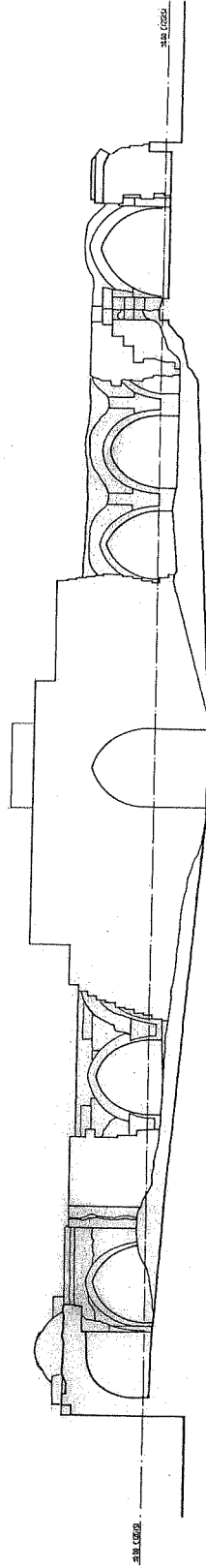
EK-3

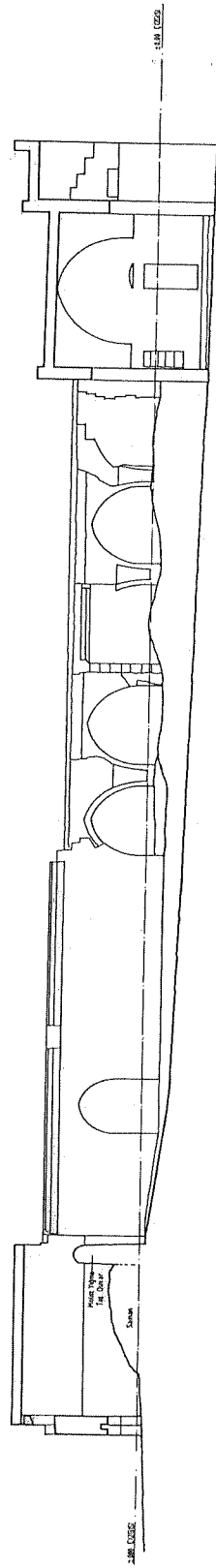
ÜST ÖRTÜ PLANI (RÖLÖVE)

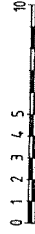
EK-4

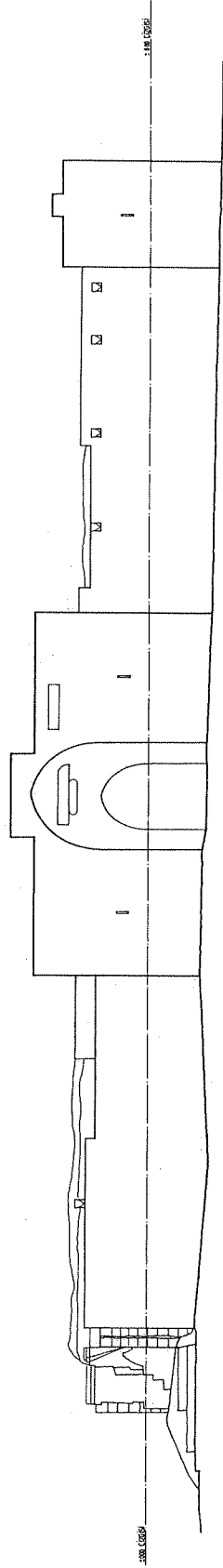
AA KESİTİ (RÖLÖVE)

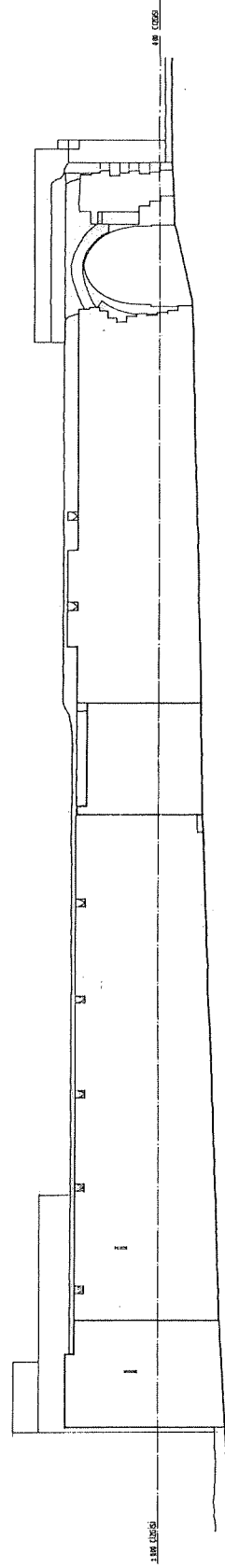
BB KESİTİ (RÖLÖVE)

EK-5

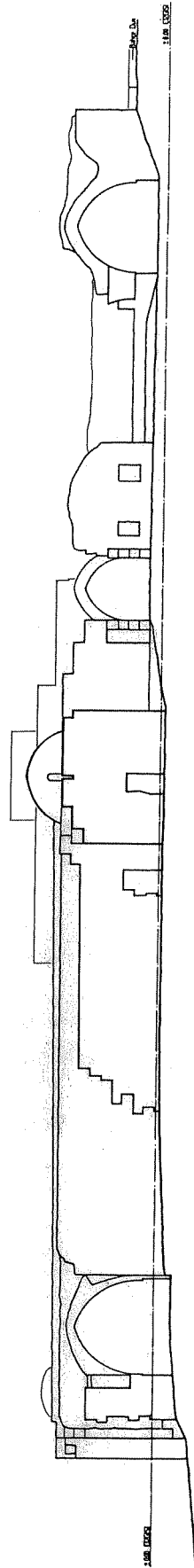

KUZEY CEPHESİ (RÖLÖVE)

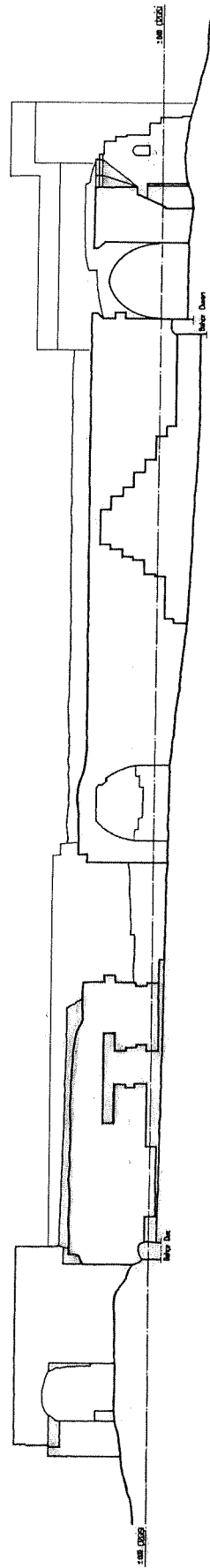

BATI CEPHESİ (RÖLÖVE)

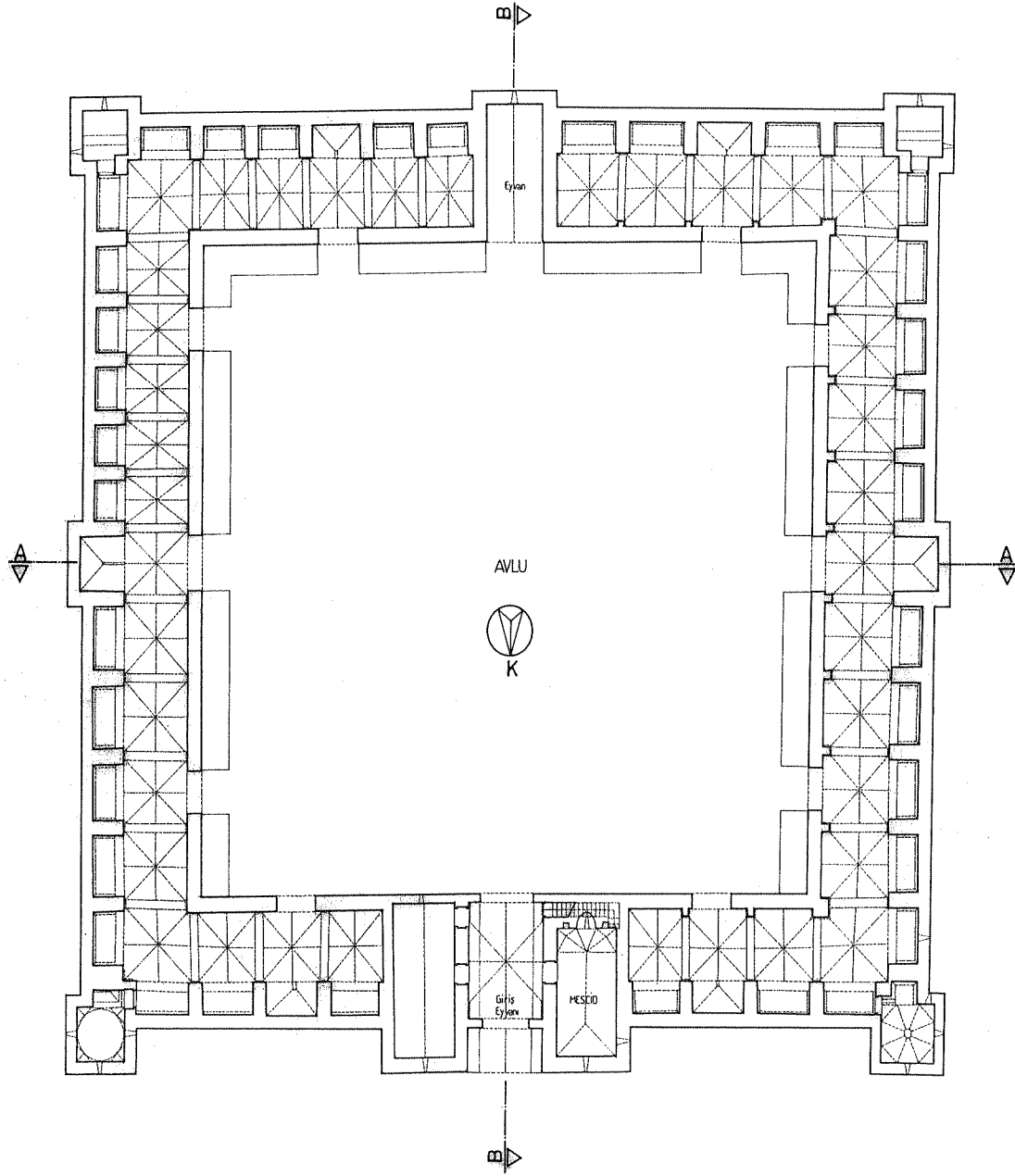

GÜNEY CEPHESİ (RÖLÖVE)

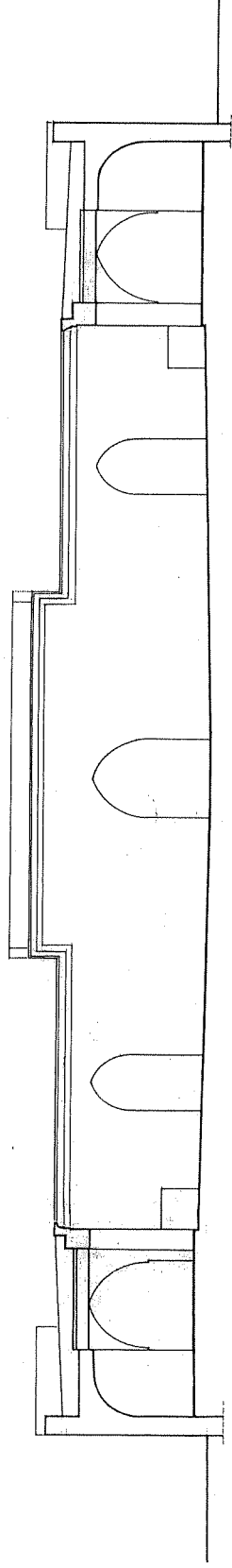
DOĞU CEPHESİ (RÖLÖVE)

EK-7

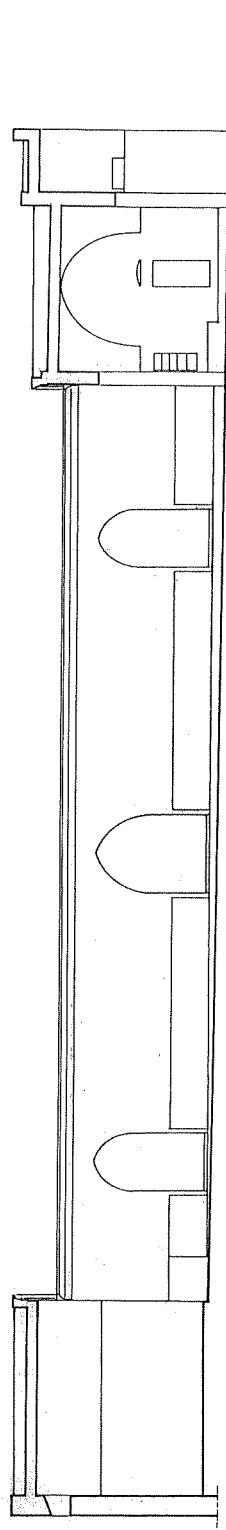

PLAN (RESTİTÜSYON)

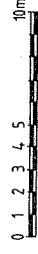

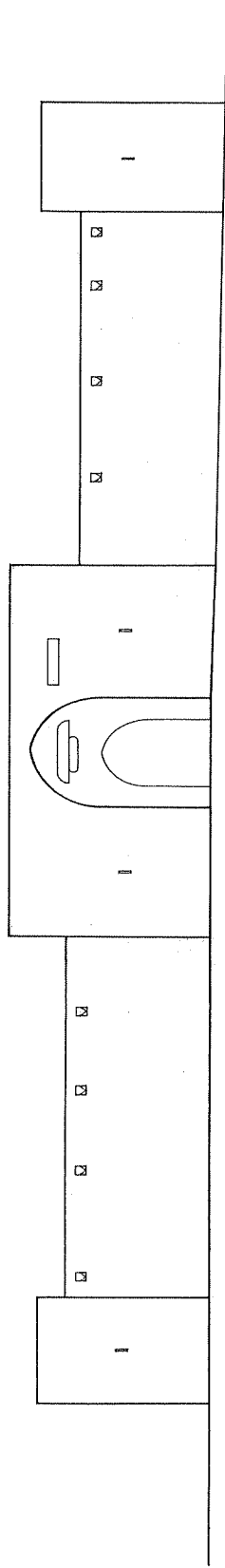

AA KESİTİ (RESTİTÜSYON)

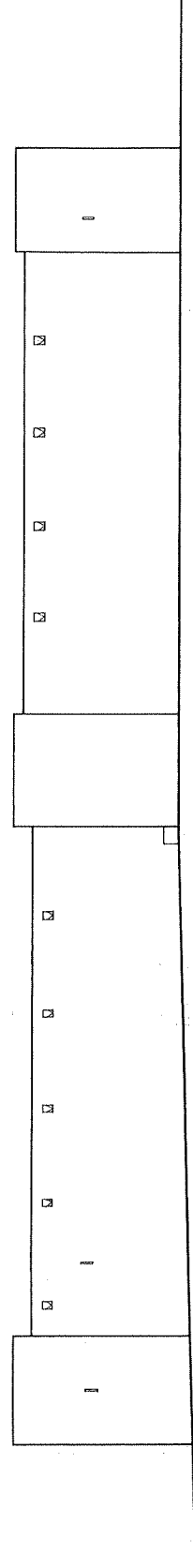

BB KESİTİ (RESTİTÜSYON)

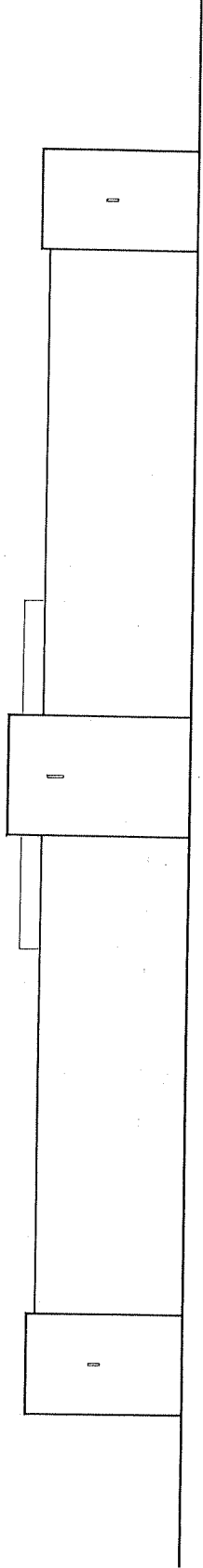
KUZEY CEPHESİ (RESTİTÜSYON)

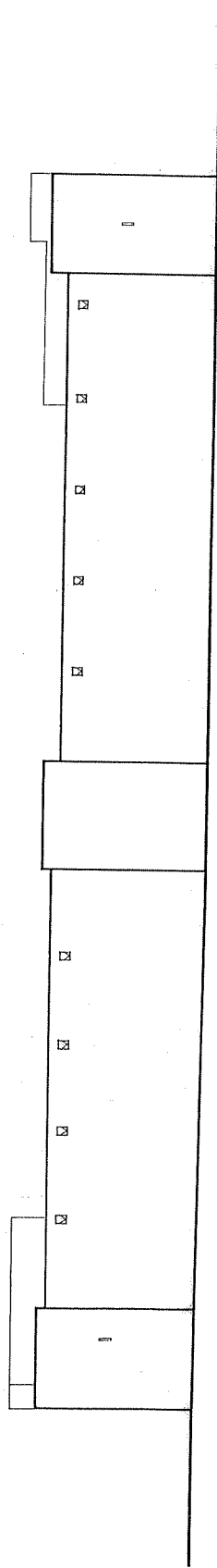
BATI CEPHESİ (RESTİTÜSYON)

EK-10

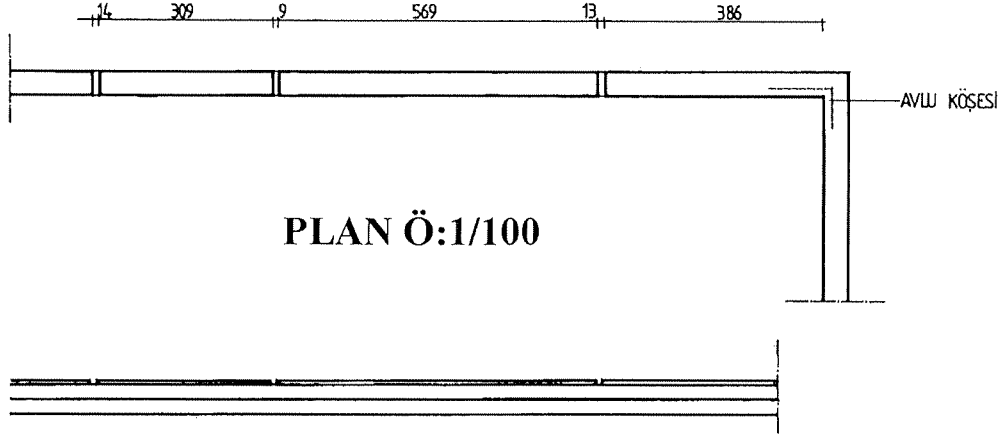
GÜNEY CEPHESİ (RESTİTÜSYON)

DOĞU CEPHESİ (RESTİTÜSYON)

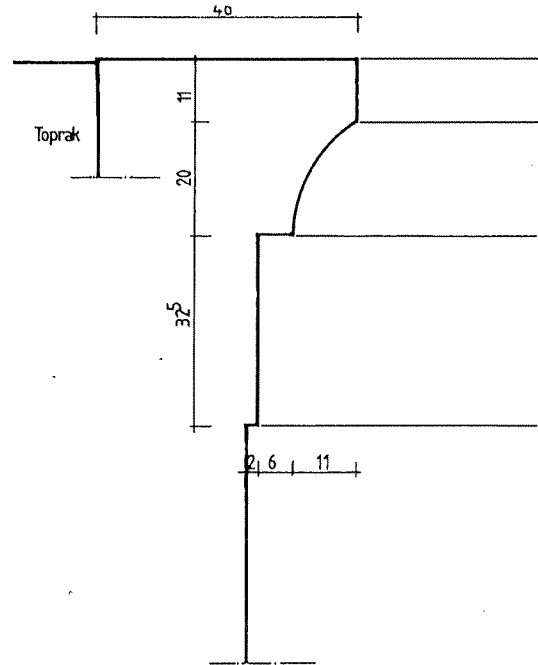
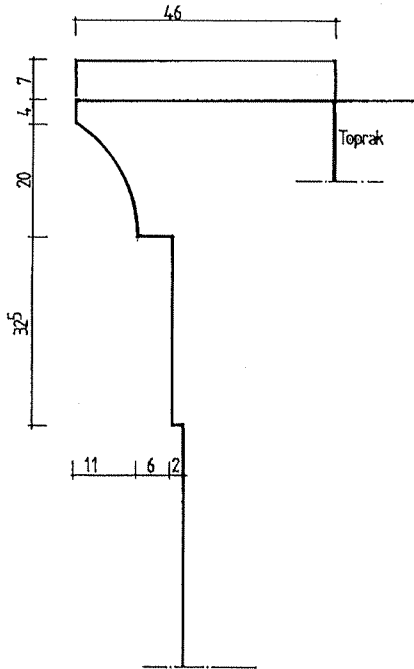

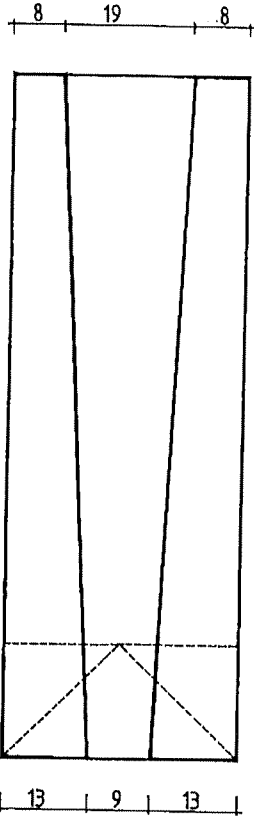
AVLU ÇÖRTEN DETAYI

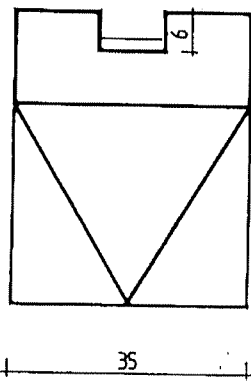
GÖRÜNÜŞ Ö:1/100

AVLU SAÇAK KORNİŞİ DETAYI

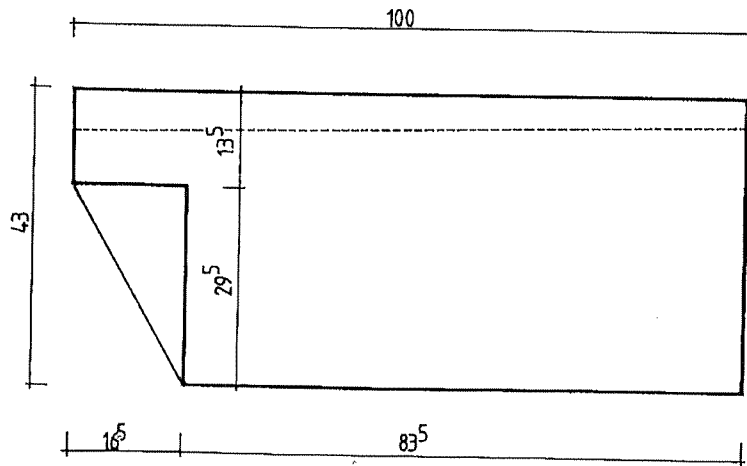

ÜST GÖRÜNÜŞ

ÖN GÖRÜNÜŞ

YAN GÖRÜNÜŞ